

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СПОДАРИК ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ**

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю. В. Сподарик**

Науковий керівник **Пасєка Олексій Федорович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

Сподарик Ю. В. Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2022.

Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано способи вирішення спірних питань у доктрині кримінального права і судовій практиці. Дисертація складається з трьох розділів.

У першому розділі проаналізовано загальні засади дослідження. Можна стверджувати, що, попри значну кількість наукових розроблень щодо цієї проблематики, не всі актуальні аспекти цієї теми є вирішеними. І якщо ст. 171 Кримінального кодексу України, яка передбачає перешкоджання законній професійній діяльності журналістів аналізувалась чималою кількістю науковців і загалом не викликає суттєвих зауважень, то спеціальні статті стосовно журналістів, які відносно нещодавно з'явилися у чинному законодавстві України, викликають чимало запитань та ставлять під сумнів необхідність їхнього існування загалом.

Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на журналістів та їх діяльність полягає у тому, що праця журналіста – це, з одного боку, інформування громадян про події у суспільстві, а з іншого – досить важка, стресова і небезпечна робота, яка потребує особливого державно-правового захисту, у тому числі і за допомогою засобів кримінально-правового впливу.

Аналізуючи зарубіжний досвід правового регулювання кримінальної відповідальності за розглядувані злочини за законодавством окремих зарубіжних держав, можна констатувати, що наявні спільні і відмінні ознаки. Аналіз кримінального законодавства країн Співдружності незалежних держав показав наступні особливості: 1) по-перше, в усіх кримінальних законах

зазначених держав у диспозиціях статей виділено обов'язкову ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення – предмет кримінального правопорушення, яким є інформація; 2) по-друге, особливістю кваліфікованих видів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є наявність такої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення особою з використанням свого службового становища; 3) по-третє, у досліджених кримінальних законах норми щодо перешкоджання журналістській діяльності містять положення, що посилюють відповідальність за вчинення діяння: - поєднаного з насильством чи погрозою його застосування; - поєднаного зі знищенням або пошкодженням майна чи погрозою його здійснення; - поєднаного з погрозою розповсюдження відомостей, що потерпілий бажає зберегти в таємниці; - поєднаного з погрозою обмеження прав. Водночас, далеко не у всіх країнах законна, професійна діяльність журналіста перебуває під охороною кримінального закону, відтак жодної згадки про перешкоджання законній професійній діяльності журналіста чи посягання на журналіста у зв'язку з його родом діяльності немає у КК Австрії, КК Данії, Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки, КК Іспанії, КК Королівства Норвегія, КК Латвійської Республіки, КК Литовської Республіки, КК Нідерландів, КК Польщі, КК Республіки Болгарія, КК Франції, КК ФРН, КК Швеції, кримінальному законодавстві США, Італії. Однак, рівень забезпечення свободи слова у цих країнах є набагато вищим.

У другому розділі дисертації здійснено комплексну характеристику кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на законну, професійну діяльність журналістів в Україні. Загалом, найпоширенішою в кримінально-правовій літературі є позиція щодо визнання об'єктом складу кримінального правопорушення суспільних відносини. Акцентовано, що значущість і важливість об'єкта складу кримінального правопорушення розкривається через сукупність його елементів та певну особливість, що дає змогу правильно кваліфікувати протиправне діяння та конкретизує відтак суспільну небезпеку кримінального правопорушення та важливість покарання за його вчинення.

Аналіз родового об'єкта кримінальних правопорушень що посягають на журналістів та їх законну професійну діяльність свідчить що під ним варто розуміти громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурні права і свободи людини і громадянина. Розміщення ст. ст. 163, 171 Кримінального кодексу у розділі V Особливої частини є вірним, запитання виникають лише до найменування самого розділу, водночас розміщення ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ Кримінального кодексу України у розділі XV Особливої частини є неправильним, адже родовим об'єктом кримінальних правопорушень що зосереджені у ньому є суспільні відносини у сфері державного управління, складовою частиною яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

У розділі досліджується поняття потерпілого від кримінальних правопорушень, що посягають на журналістів та їх діяльність, відтак встановлено, що потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України слід визнавати професійних журналістів. У статті 163 КК України потерпілими можуть виступати лише приватні особи, водночас у кваліфікованому складі цього кримінального правопорушення, а саме у ч. 2 ст. 163 КК України, передбачено спеціального потерпілого – журналіста. Потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України, визнаються не лише журналісти, а й близькі родичі чи члени сім'ї.

Констатовано, що предмет кримінального правопорушення виступає обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення лише у ст. ст. 163, 171, 347¹ Кримінального кодексу України.

Розглянуто всі три форми кримінально-протиправного впливу на журналіста, що містяться у ст. 171 Кримінального кодексу України, та зауважено, що виділення таких двох самостійних форм – як «вплив» та «перешкоджання» має штучний характер і лише ускладнює застосування зазначеної кримінально-правової норми.

Запропоновано внести зміни до примітки ст. 345¹ КК України, зокрема примітку до ст. 345¹ КК України варто викласти у новій редакції: «під професійною діяльністю журналіста слід розуміти систематичну (регулярну) діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією (в т. ч. інтернет-видання), засновником ЗМІ або професійною чи творчою спілкою журналістів». Водночас запропоновано примітку до ст. 345¹ КК України перенести до ст. 171 КК України.

Аргументується що, доповнення ч. 2 ст. 163 КК України кваліфікуючою ознакою «вчинення дій, вказаних у ч. 1, відносно журналіста» є недоцільним. А відтак, згадку про журналістів варто виключити із зазначеної статті.

Аналіз усіх спеціальних норм щодо захисту журналістської діяльності, зокрема йдеться про ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України показав що ці норми практично не застосовуються на практиці, вони є «не працюючими» та неефективними і несуть лише лексичне навантаження, аж ніяк не смислове, з огляду на це запропоновано виключити всі спеціальні норми із Кримінального кодексу України.

Зазначено, що суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 163 (ч. 2), 171 (ч. 1, 2), 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України - загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку. У ст. 171 (ч. 3) КК України передбачено спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Водночас зауважено, що у спеціальних статтях, а саме ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ відповідальність за скоєне повинна наставати з 14-ти річного віку, оскільки злочини є тяжкими та особливо тяжкими, тому для виправлення ситуації законодавцю потрібно внести зміни у ч. 2 ст. 22 КК України, шляхом

передбачення у ній даних статей або прислухатись до основної пропозиції даної дисертації і просто їх виключити.

Встановлено, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що посягають на законну, професійну діяльність журналістів характеризується виною у формі умислу. Кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 163 (ч. 2), 171, 345¹ (ч. 1), 348¹, 349¹ КК України можуть бути вчинені лише з прямим умислом. А кримінальні правопорушення що містяться у ст. ст. 345¹ (ч. 2, ч. 3), 347¹ КК України можуть бути вчинені як з прямим так і непрямим умислом.

У третьому розділі роботи досліджено питання кваліфікації та меж відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на законну, професійну діяльність журналістів в Україні.

Зазначено, що для здійснення правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, ч. 2 ст. 163 КК України, обов'язковим є встановлення наступних ознак. По-перше, встановлення факту що потерпілим виступає саме журналіст, по-друге, необхідно, щоб діяльність журналіста була законною і по-третє, особа має займатись власне «професійною діяльністю». Водночас, констатовано, що наявність додаткових спеціальних норм у Кримінальному законі зумовила складніший процес кримінально-правової кваліфікації. До появи спеціальних статей дії винних осіб у випадку перешкодження законній журналістській діяльності способом, що є самостійним кримінальним правопорушенням, кваліфікувалися за сукупністю кримінальних правопорушень.

Обґрунтовано необхідність підвищення розмірів штрафів за ст. 171 Кримінального кодексу України та впровадження альтернативних видів покарань, що будуть менш суворими ніж обмеження волі, зокрема запропоновано покарання у виді громадських робіт.

Доведено, що такі кваліфікуючі ознаки, як «вчинення кримінального правопорушення службовими особами з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб», що містяться у ч. 3 ст. 171 КК України, стосуються лише ч. 2 ст. 171 КК України. Запропоновано їх передбачити і для ч. 1 ст. 171 КК України, адже у переважній більшості випадків, наприклад, відмова у доступі журналіста до інформації чи незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб вчиняється власне службовими особами з використанням винними свого службового становища.

Аналіз покарань що містяться у ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України показав що здебільшого вони пов'язані із позбавленням волі на певний строк. Однак, варто зауважити, що покарання у спеціальних статтях про журналістів є аналогічними до покарань що передбачені за посягання на права та свободи працівників правоохоронних органів, так як законодавець механічно продублював покарання, і, відповідно, помилки що були допущені при їх розробленні.

В цілому у роботі наголошується на необхідності виключення усіх спеціальних статей щодо журналістів, у кожному з розділів наводяться аргументи на підтримку такої позиції, зокрема це підтверджує судова практика.

З метою подальшого вдосконалення механізму кримінально-правової охорони законної, професійної діяльності журналістів в Україні в роботі обґрунтовується доцільність внесення до КК України відповідних змін та доповнень.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, журналіст, засоби масової інформації, кримінально-правова охорона, законна діяльність, професійна діяльність.

SUMMARY

Spodaryk Yu. V. Criminal-legal protection of lawful professional activity of journalists in Ukraine. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2022.

The dissertation is devoted to the research of the problems of responsibility for encroaching on the lawful, professional activity of journalists under the criminal law of Ukraine.

Theoretical generalizations are made and ways of resolving controversial issues in the doctrine of criminal law and judicial practice are offered. The dissertation consists of three sections.

The first section analyzes the general principles of the study. It can be argued that, despite the significant number of scientific developments on this issue, not all relevant aspects of this topic have been resolved. And if Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for obstruction of the legitimate professional activities of journalists has been analyzed by a large number of scholars and generally does not raise significant comments, then special articles on journalists, which have appeared relatively recently in the current legislation of Ukraine, raise many questions and call into question the necessity of their existence in general.

The social conditionality of criminal liability for assaulting journalists and their activities is that the work of a journalist is, on the one hand, informing citizens about events in society, and on the other - quite difficult, stressful and dangerous work that requires special state and legal protection, including by means of criminal law influence.

Analyzing the foreign experience of legal regulation of criminal liability for crimes under the laws of individual foreign countries, it can be stated that there are common and distinctive features. The analysis of the criminal legislation of

the Commonwealth of Independent States showed the following features: 1) first, in all criminal laws of these states in the dispositions of articles highlighted the mandatory feature of the objective side of the criminal offense - the subject of the criminal offense, which is information; 2) secondly, the peculiarity of qualified types of obstruction of the lawful professional activity of journalists is the presence of such a feature as the commission of a criminal offense by a person using his official position; 3) thirdly, in the investigated criminal laws, the norms on obstruction of journalistic activity contain provisions that strengthen the responsibility for committing an act: - combined with violence or threat of its use; - combined with the destruction or damage of property or the threat of its implementation, - combined with the threat of dissemination of information that the victim wishes to keep secret; - combined with the threat of restriction of rights. At the same time, not in all countries the legal, professional activity of a journalist is protected by criminal law, so there is no mention of obstruction of lawful professional activity of a journalist or encroachment on a journalist in connection with his activity in the Austrian Criminal Code, Danish Criminal Code, Penitentiary Code of the Republic of Estonia, Criminal Code of Spain, Criminal Code of the Kingdom of Norway, Criminal Code of the Republic of Latvia, Criminal Code of the Republic of Lithuania, Criminal Code of the Netherlands, Criminal Code of Poland, Criminal Code of the Republic of Bulgaria, Criminal Code of France, Criminal Code of Germany, Criminal Code of Sweden, Italy. However, the level of freedom of speech in these countries is much higher.

In the second section of the dissertation the complex characteristic of the criminal offenses connected with encroachment on lawful, professional activity of journalists in Ukraine is carried out. In general, the most common in the criminal law literature is the position of recognizing the object of a criminal offense of public relations. It is emphasized that the significance and importance of the object of a criminal offense is revealed through the set of its elements and a certain feature that allows to correctly classify the offense and thus specifies the

public danger of a criminal offense and the importance of punishment for its commission.

An analysis of the generic object of criminal offenses against journalists and their legitimate professional activities shows that it should be understood as civil (personal), political, socio-economic and cultural rights and freedoms of man and citizen. Placement of Art. Art. 163, 171 of the Criminal code in section V of the Special part is correct, questions arise only to the name of the section, at the same time placement of Art. Art. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ of the Criminal Code of Ukraine in Section XV of the Special Part is incorrect, because the generic object of criminal offenses that are concentrated in it are public relations in the field of public administration, part of which is the authority public authorities, local governments and associations of citizens.

The section examines the concept of a victim of criminal offenses that encroach on journalists and their activities, so it is established that the victims of a criminal offense under Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine should recognize professional journalists. In Article 163 of the Criminal Code of Ukraine, victims can be only private persons, at the same time in the qualified composition of this criminal offense, namely in Part 2 of Art. 163 of the Criminal Code of Ukraine, provides for a special victim - a journalist. Victims of criminal offenses under Art. 345¹, art. 347¹, art. 348¹, art. 349¹ of the Criminal Code of Ukraine, not only journalists but also close relatives or family members are recognized.

It is stated that the subject of a criminal offense is a mandatory element of a criminal offense only in Art. Art. 163, 171, 347¹ of the Criminal Code of Ukraine.

All three forms of criminal-illegal influence on a journalist contained in Art. 171 of the Criminal code of Ukraine are considered, and it is noted that allocation of such two independent forms - as «influence» and «obstruction» has artificial character and only complicates application of the specified criminal law norm.

It is proposed to amend the note to Art. 345¹ of the Criminal Code of Ukraine, in particular the note to Art. 345¹ of the Criminal Code of Ukraine should be reworded: «a journalist is an individual who legally systematically (regularly) carries out professional activities related to the collection, receipt, creation, preparation, dissemination, storage or other use of information on an indefinite number of people through any media. The status of a journalist or his affiliation with a mass media shall be confirmed by an editorial or official certificate or other document issued by a mass media, its editorial office (including an online publication), a media founder or a professional or creative union of journalists». At the same time, a note to Art. 345¹ of the Criminal Code of Ukraine is suggested to transfer to Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine.

It is argued that the addition of Part 2 of Art. 163 of the Criminal Code of Ukraine with qualifying feature «committing actions specified in Part 1, against a journalist» is impractical. Therefore, the mention of journalists should be excluded from this article.

Analysis of all special norms for the protection of journalistic activities, in particular Art. Art. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ of the Criminal Code of Ukraine showed that these norms are practically not applied in practice, they are «not working» and ineffective and carry only a lexical load, not semantic, in view of this it is proposed to exclude all special norms from the Criminal Code of Ukraine.

It is noted that the subject of criminal offenses under Art. Art. 163 (part 2), 171 (part 1,2), 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ of the Criminal Code of Ukraine – is general, it can be physically sane person who has reached 16 years. In Art. 171 (part 3) of the Criminal Code of Ukraine a special subject of a criminal offense is provided. At the same time, it is noted that in special articles, namely Art. Art. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ responsibility for the committed should come from 14 years, as crimes are serious and especially serious, therefore for correction of the situation the legislator needs to make changes in part 2 Art.

22 of the Criminal Code of Ukraine, by providing in it these articles or listen to the main proposal of this dissertation and simply exclude them.

It has been established that the subjective side of criminal offenses that encroach on the lawful, professional activities of journalists is characterized by guilt in the form of intent. Criminal offenses under Art. Art. 163 (part 2), 171, 345¹ (part 1), 348¹, 349¹ of the Criminal Code of Ukraine can be committed only with direct intent. And the criminal offenses contained in Art. Art. 345¹ (part 2, part 3), 347¹ of the Criminal Code of Ukraine can be committed with both direct and indirect intent.

The third section examines the issues of qualification and limits of liability for criminal offenses that encroach on the legal, professional activities of journalists in Ukraine.

It is noted that in order to properly qualify criminal offenses that encroach on the lawful professional activities of journalists under Art. Art. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, part 2 of Art. 163 of the Criminal Code of Ukraine, it is mandatory to establish the following features. Firstly, establishing the fact that the victim is a journalist, secondly, it is necessary that the journalist 's activity be legal and thirdly, the person must be engaged in his / her own «professional activity». At the same time, it was stated that the presence of additional special norms in the Criminal Code led to a more complex process of criminal-legal qualification. Until the appearance of special articles, the actions of guilty persons in the case of obstruction of lawful journalistic activity in a way that is an independent criminal offense were qualified by a set of criminal offenses.

The need of increasing the size of fines under Art. 171 of the Criminal code of Ukraine is substantiated and introduction of alternative types of punishments which will be less severe than restriction of liberty, in particular punishment in the form of public works is offered.

It is proved that such qualifying features as «commission of a criminal offense by officials using their official position or by prior conspiracy by a group of persons»

contained in Part 3 of Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, apply only to Part 2 of Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to provide them for Part 1 of Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine too, because in the vast majority of cases, for example, denial of access to information to a journalist or illegal prohibition of coverage of certain topics, showing individuals is made by officials using their official position.

Analysis of penalties under Art. Art. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ of the Criminal Code of Ukraine showed that most of them are related to imprisonment for a certain period. However, it should be noted that the penalties in special articles about journalists are similar to those for infringing on the rights and freedoms of law enforcement officers, as the legislator mechanically duplicated the penalties and, consequently, the mistakes made in their development.

In general, the work emphasizes the need to exclude all special articles on journalists, in each of the sections there are arguments in support of this position, in particular, this is confirmed by judicial practice.

In order to further improve the mechanism of criminal law protection of legal, professional activity of journalists in Ukraine, the expediency of making appropriate changes and additions to the Criminal Code of Ukraine is substantiated.

Key words: criminal offense, criminal liability, journalist, mass media, criminal legal protection, legal activity, professional activity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Овчарук Ю. В. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. Вип. № 2. С. 280–288.
2. Сподарик Ю. В. Журналіст як потерпілий у кримінальному праві України. *Науковий журнал право і суспільство*. 2020. Вип. № 2–3. С. 75–81.
3. Сподарик Ю. В. Аналіз покарань та їх ефективність у кримінальних правопорушеннях проти журналістської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання*. 2020. Вип. № 8. С. 391–395.
4. Сподарик Ю. В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти журналістської діяльності. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць Національного університету Одеська юридична академія*. 2021. Вип. № 92. С. 141–150.

Наукові праці у зарубіжних виданнях

5. Сподарик Ю. В. Доцільність встановлення додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів. *Sciences of Europe. Czech Republic. Praha*. 2020. Вип. № 49. С. 63–66.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Овчарук Ю. В. Доцільність криміналізації перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *ΛΟΓΟΣ*: збірник наукових праць;

Актуальні питання сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 20 березня 2018 р.). Вінниця, 2018. Т. 1. С. 48–50.

7. Овчарук Ю. В. Актуальні проблеми кваліфікації за посягання на життя журналіста. *ЛОГОΣ: збірник наукових праць; Новини науки та прикладні наукові розробки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 28 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. Т. 1. С. 12–13.

8. Сподарик Ю. В. Штраф як вид покарання за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20–21 листопада 2020 р.). Х., 2020. С. 72–74.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗАКОННОЇ	
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНИ	
	27
1.1 Стан дослідження кримінально-правової охорони	
законної професійної діяльності журналістів в Україні.....	27
1.2 Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності	
за посягання на законну професійну діяльність журналістів	
за кримінальним правом України	36
1.3 Регламентация кримінальної відповідальності	
за посягання на законну професійну діяльність журналістів	
за законодавством окремих зарубіжних держав.....	42
Висновки до першого розділу	55
РОЗДІЛ 2	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ	
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,	
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЗАКОННУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	
ЖУРНАЛІСТІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	
	57
2.1 Об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень,	
що посягають на законну професійну діяльність журналістів	
за кримінальним правом України	57
2.1.1 Об'єкт складів кримінальних правопорушень,	
що посягають на законну професійну діяльність журналістів	
за кримінальним правом України	57
2.1.2 Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень,	
що посягають на законну професійну діяльність журналістів	
за кримінальним правом України	87

2.2 Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України	128
2.2.1 Суб'єкт складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України	128
2.2.2 Суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України.	139
Висновки до другого розділу	157
РОЗДІЛ 3	
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЗАКОННУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЖУРНАЛІСТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	
3.1 Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України	162
3.2 Особливості покарання за кримінальні правопорушення, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України	184
Висновки до третього розділу.....	208
ВИСНОВКИ.....	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КК – Кримінальний кодекс України

ЗУ – Закон України

ст. – стаття

ст. ст. – статті

ч. – частина статі

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ЗМІ – засоби масової інформації

ІМІ – Інститут масової інформації

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

СНД – Співдружність незалежних держав

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із основних та надважливих на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної, правової держави є право на свободу слова та переконань, вільне вираження власних думок, а також на свободу діяльності засобів масової інформації. Через засоби масової інформації найбільше і найчастіше реалізується право на свободу слова.

Водночас представники так званої «четвертої гілки влади» нерідко працюють у складних та навіть екстремальних умовах. У зв'язку зі здійсненням журналістами своїх професійних обов'язків, їм часто доводиться чути різного роду погрози стосовно себе чи своїх рідних та близьких, а також зазнавати фізичного впливу зі сторони деяких осіб. З огляду на це, держава забезпечила представникам цієї професії захист на рівні кримінального закону, зокрема закріпила у Кримінальному кодексі України ст. 171, яка має назву «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Проте регламентація у КК України ст. 171 не гарантувала належний кримінально-правовий захист конституційних прав і свобод журналістів, членів їхніх сімей чи близьких родичів. Відтак 14.05.2015 прийнято Закон України № 421-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів». Відповідно до цього Закону до Кримінального кодексу України внесено зміни, зокрема доповнено такими новими статтями, як ст. 345¹ «Погроза або насильство щодо журналіста»; ст. 347¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста»; ст. 348¹ «Посягання на життя журналіста»; ст. 349¹ «Захоплення журналіста як заручника». Окрім цього, 04.02.2016 прийнято Закон України № 993-VIII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів». Відповідно до цього Закону до ч. 2 ст. 163 КК України внесено зміни, зокрема доповнено такою кваліфікуючою ознакою, як «ті самі дії вчинені щодо журналіста», а ст. 171 КК України була викладена у абсолютно новій редакції.

Потреба забезпечити вільне функціонування інформаційного простору в Україні (як підґрунтя для розвитку держави як незалежної, демократичної та правової) передбачає необхідність регламентації кримінальної відповідальності за посягання на свободу слова та діяльність журналістів. Однак, попри наявність у Кримінальному кодексі України шести норм щодо зазначеної відповідальності, не можна стверджувати, що конституційні права та свободи журналістів належно та ефективно захищені від кримінально-протиправних посягань. А все тому, що проблема далеко не в кількісному наповненні кримінального закону.

Зазначене засвідчує актуальність обраної теми, а відтак є необхідність детального (поглибленого) теоретичного дослідження кримінально-правової охорони законної, професійної діяльності журналістів в Україні, що дасть змогу сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення норм щодо кримінальної відповідальності у цій галузі, їх застосування на практиці.

Ступінь наукової розробки проблеми. Кримінально-правовий захист (охорону) професійної діяльності журналістів, їхніх прав та свобод в Україні досліджували у своїх працях такі науковці, як Я. С. Безпала, П. С. Берзін, К. М. Буряк, Л. Є. Василик, Р. В. Вереша, І. С. Заєць, А. П. Закалюк, О. О. Костенко, Г. М. Красноступ, І. П. Лановенко, В. К. Матвійчук, Д. А. Морквін, В. А. Новіков, В. І. Павликівський, І. В. Пилипенко, Є. О. Письменський, П. С. Різаненко, В. В. Шаблистий, А. А. Шелест та інші.

Однак, досі дискусійними є багато питань щодо ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, та ч. 2 ст. 163 КК України (попри значну наукову і практичну цінність праць вказаних науковців). Водночас залишається чимало запитань, які недостатньо висвітлені у доктрині права (зокрема, описані лише у коментарях до Кримінального кодексу України, навчальній літературі з кримінального права, наукових статтях тощо), або взагалі не досліджені. Відтак усі кримінальні правопорушення, що посягають на журналістів та їхню діяльність в Україні, необхідно проаналізувати у рамках окремого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до Плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ та в рамках наукової теми «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0121U113930).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є аналіз кримінальних правопорушень проти професійної діяльності журналістів, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення кримінального законодавства у цій галузі.

Мета наукового дослідження передбачає необхідність вирішення таких завдань:

- здійснити аналіз стану дослідження кримінально-правового захисту (охорони) законної професійної діяльності журналістів в Україні;
- розкрити соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти законної професійної діяльності журналістів за кримінальним правом України;
- визначити якість регламентації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти законної професійної діяльності журналістів за законодавством деяких зарубіжних держав;
- проаналізувати об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, за кримінальним правом України;
- з'ясувати зміст суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, за кримінальним правом України;

– розглянути проблемні питання кваліфікації за кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на законну професійну діяльність журналістів, за кримінальним правом України і висловлено позицію щодо удосконалення цього процесу;

– визначити особливості покарання і звільнення від нього за кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на законну професійну діяльність журналістів, за кримінальним правом України;

– визначити можливі способи удосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на законну професійну діяльність журналістів, за кримінальним правом України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері професійної діяльності журналістів в Україні.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження охоплює широкий спектр методів наукового пізнання. В основному у роботі використано такі методи: *індукція та дедукція* – для визначення поняття, ознак перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та характеристики окремих його різновидів (розділ 2); *історико-правовий* – під час дослідження питань кримінально-правової охорони діяльності журналістів в основних міжнародно-правових документах та вітчизняному законодавстві (розділ 1); *аналіз та синтез* – під час встановлення змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень проти законної професійної діяльності журналістів; змісту ознак, що кваліфікують такі правопорушення (розділ 2); *порівняння* – у процесі зіставлення наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань (усі розділи); *юридичної герменевтики* – під час тлумачення окремих положень Кримінального кодексу та понять теорії кримінального права (розділ 1); *соціологічний* – у рамках дослідження судової практики (розділ 2, 3). Під час дослідження застосовано

також *догматичний* метод – для виявлення прогалин у кримінальному законі, формулювання авторських визначень понять, уніфікації термінів, формулювання пропозицій щодо вдосконалення КК (усі розділи) та метод *узагальнення* – для формулювання проміжних та остаточних висновків дослідження (усі розділи дисертації).

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі юриспруденції, філософії, соціології, політології тощо.

Нормативно-правову основу дослідження становлять такі нормативно-правові акти, як Конституція України, Кримінальний кодекс України, закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.

Емпіричною базою дослідження є статистичні дані, матеріали судової практики із Єдиного державного реєстру судових рішень України (загалом досліджено більше 100 вироків судів).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є комплексним сучасним дослідженням питань кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні, в якому запропоновано способи удосконалення кримінального законодавства, зокрема:

вперше:

– запропоновано під професійною діяльністю журналіста розуміти систематичну (регулярну) діяльність особи, пов'язану зі збиранням, отриманням, створенням, підготовкою, зберіганням, використанням або іншим поширенням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Висловлено пропозицію щодо доцільності перенесення примітки статті 345¹ КК України до статті 171 КК України;

– доведено доцільність виключення з кримінального закону спеціальних норм, закріплених у статтях 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ Кримінального кодексу України, у зв'язку з їх неефективністю. Водночас обґрунтовано пропозицію

про удосконалення редакції п. 8 ч. 2 ст. 115 ККУ, в якому словосполучення «службового або громадського обов'язку» запропоновано замінити на «професійного або громадського обов'язку»;

– запропоновано включити до кола спеціальних потерпілих від правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 171 КК України, близьких журналіста, тобто осіб, з якими журналіст перебуває у близьких відносинах, оскільки переслідування зазначених осіб також може істотно впливати на законну професійну діяльність журналіста;

– обґрунтовано доцільність виключення з ч. 2 ст. 163 КК України кваліфікуючої ознаки «вчинення дій відносно журналіста»;

– обґрунтовано необхідність вдосконалення караності діянь, передбачених у ст. 171 КК України шляхом підвищення розмірів штрафів та впровадження альтернативного виду основного покарання, менш суворого, ніж обмеження волі, зокрема – покарання у виді громадських робіт;

– на підставі аналізу судової практики запропоновано дію кваліфікуючих ознак «вчинення службовою особою з використанням свого службового становища» та «за попередньою змовою групою осіб», передбачених ч. 3 ст. 171 КК України поширити на ч. 1 цієї статті;

удосконалено:

– позицію про недоцільність виокремлення у ст. 171 КК України таких двох самостійних форм суспільно небезпечного діяння, як «вплив ... з метою перешкоджання» та «перешкоджання», оскільки це створює складнощі та неоднотипність застосування відповідних кримінально-правових норм;

– розуміння того, що юридична особа не може визнаватися потерпілою від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, оскільки засоби масової інформації не відповідають ознакам спеціального потерпілого цього складу кримінального правопорушення;

набули подальшого розвитку:

– позиції науковців щодо доцільності перейменування розділу V Особливої частини Кримінального кодексу України, оскільки назва цього

розділу є значно вужчою, ніж зміст норм, які у ньому містяться, і, відповідно, не відповідає інформативній функції належним чином;

– вчення про спеціального потерпілого у кримінальному праві, а також погляди вчених щодо недоцільності існування в кримінальному законодавстві спеціальних норм за цією ознакою, оскільки це суперечить положенням Основного закону держави про рівність усіх людей у своїх правах;

– наукові напрацювання щодо визначення виду та межі покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх застосування для подальшого удосконалення кримінального законодавства України (*у законотворчому процесі*); під час кримінально-правової кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень та індивідуалізації покарання за їх вчинення (*у процесі правозастосовної діяльності*); зроблені у дисертації висновки та подані пропозиції можуть бути основою для подальших наукових досліджень цієї проблематики (*у науково-дослідній сфері*); під час викладання кримінально-правових дисциплін (*в освітньому процесі* – Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес № 40/1 від 20.09.2022).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власних розробок автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації апробовані автором на таких науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання сьогодення» (м. Вінниця, 20.03.2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Новини науки та прикладні наукові розробки» (м. Львів, 28.10.2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 20–21.11.2020).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у восьми наукових працях, із яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна стаття – в іноземному науковому фаховому виданні, а також трьох тезах доповідей та виступів на науково-практичних заходах.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які охоплюють 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 246 сторінок, із яких основний текст – 200 сторінок, список використаних джерел (198 найменувань) – 19 сторінок, три додатки – 9 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

1.1 Стан дослідження кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні

Без аналізу наукових розробок досліджуваного питання у вітчизняній та зарубіжній літературі не можливо детально і системно дослідити будь-яку правову проблему у доктрині кримінального права. Відтак вивчення сучасного стану наукових досліджень кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні є головним під час її аналізу.

Теоретичним підґрунтям дослідження є загальнотеоретичні норми кримінально-правової науки у частині вивчення кримінальної відповідальності за кримінально-протиправні посягання проти свободи слова та професійної діяльності журналістів і в Україні, і в зарубіжних державах у контексті охорони законної професійної діяльності журналістів.

Це зумовлено тим, що не усі аспекти кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів висвітлені у сучасній кримінально-правовій науці, тобто проаналізовані не повною мірою.

Зокрема, такі науковці, як П. П. Андрушко, А. П. Бабій, О. М. Бандурка, Я. С. Безпала, П. С. Берзін, К. М. Буряк, Р. В. Вереша, С. П. Головатий, І. О. Горлова, Ю. В. Городецький, Н. О. Гуторова, О. О. Житній, І. С. Заєць, А. П. Закалюк, І. О. Зінченко, А. О. Іванова, О. М. Костенко, О. О. Костенко, Г. М. Красноступ, Н. В. Кушакова, І. П. Лановенко, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, А. І. Марущак, М. І. Мельник, В. А. Новіков, В. І. Павликівський, Є. О. Письменський, П. С. Різаненко, В. І. Тютюгін, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, В. В. Шаблистий, А. А. Шелест, А. М. Яценко досліджували деякі питання щодо кримінальної відповідальності за посягання на свободу слова

та професійну діяльність журналістів в Україні. У їхніх розробках були проаналізовані ознаки складу кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 171 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Водночас окремо розглядалося кримінальне правопорушення, що міститься у ст. 345¹ КК України. Незважаючи на наявність достатньо нового монографічного дослідження В. І. Павликівського, що стосується кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні, багато запитань щодо ознак складів кримінальних правопорушень, регламентованих статтями (далі – ст. ст.) 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є дискусійними, а водночас деякі досліджені не повною мірою або не досліджені взагалі. Зазначене засвідчує актуальність обраної теми, а відтак є необхідність детального теоретичного вивчення кримінально-правового захисту законної професійної діяльності журналістів в Україні.

Праці вчених щодо аналізу наукових аспектів та порядку законодавчої регламентації законної професійної діяльності журналістів мають вагомим значення для вивчення сучасного стану наукового аналізу кримінально-правового захисту вказаної діяльності. Багато науковців у своїх працях розглядали питання щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Зокрема, ці питання висвітлені у таких працях:

- Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (2011 р.) [15];
- Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження (2018 р.) [23];
- Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів (2017 р.) [111].

Своєю чергою, П. С. Берзін [17], Л. Є. Василик [24], Р. В. Вереша [26], І. С. Заєць [54], Л. М. Костенко [70], Є. О. Письменський [123], П. С. Різаненко [148], В. В. Шаблистий [195] та інші досліджували окремі питання кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній

діяльності журналістів. Попри те, що зазначені наукові розроблення не стосуються безпосередньо питань (проблематики) кримінально-правового захисту законної професійної діяльності журналістів, деякі досліджувані у них питання мають вагоме значення у рамках цієї дисертації.

Відтак вагоме значення має робота Я. С. Безпалої, у якій розглянуто питання стану кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів в Україні. Проаналізувавши вказану працю, можна дійти висновку, що важливою формою державного захисту журналістів від кримінально-протиправних посягань є стаття (далі – ст.) 171 КК України. Водночас, авторка пропонує на підставі аналізу зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання законної професійної діяльності журналістів перейняти (запозичити) деякі «правові зразки та доповнення» складу кримінального правопорушення. Також вчена аргументує, що потрібно класифікувати (диференціювати), шляхом запровадження кваліфікуючих ознак, кримінальну відповідальність за діяння, передбачені частинами (далі – ч. ч.) 1, 2 ст. 171 КК України, поєднані з: 1) «насильством або погрозою застосування такого»; 2) «погрозою розповсюдження відомостей, які потерпілий хоче зберегти в таємниці»; 3) «погрозою обмеження прав»; 4) «знищенням чи пошкодженням майна або погрозою його здійснення» [15, с. 180]. Також Я. С. Безпала зазначає, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, регламентованого ст. 171 КК України, є «суспільні відносини, які гарантують (забезпечують) вільну реалізацію журналістом права на працю». Своєю чергою, на думку вченої, додатковим обов'язковим об'єктом є суспільні відносини, що виникають на підставі безперешкодного поширення відомостей щодо важливих суспільно значущих подій, розповсюдженню яких стає на заваді суб'єкт аналізованого складу кримінального правопорушення, відтак унеможливаючи реалізацію права на інформацію невизначеним колом осіб. Також авторка на підставі аналізу ознак потерпілого від кримінального правопорушення, регламентованого ст. 171 КК України, доходить висновку, що потерпілим може бути журналіст і друкованих,

і аудіовізуальних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), а також журналіст інформаційних агентств [15, с. 102]. Водночас Я. С. Беспала під час дослідження ознак потерпілої особи від кримінального правопорушення, регламентованого ст. 171 КК України, виокремлює «правосуб’єктність журналістів». Вчена слушно зауважує, що необхідно розширити коло потерпілих від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України. Відтак авторка зазначає, що потерпілими у рамках ст. 171 КК України можуть бути і близькі особи журналіста, оскільки це аргументовано потребою забезпечення усебічності та ретельності охорони суспільних відносин щодо дійсного виконання журналістами професійних обов’язків» (оскільки тиск, переслідування тощо близьких для журналіста осіб здійснює вплив на його діяльність). Окрім того, вчена висловлює думку, що потрібно вилучити встановлене на законодавчому рівні обмеження щодо кола суб’єктів під час вчинення такого правопорушення, як «переслідування журналіста за виконання професійних обов’язків чи за критику». Відтак авторка з огляду на емпіричні дані та на підставі цього твердження обґрунтовує, що спеціальним суб’єктом кримінального правопорушення (згідно з ч. 2 ст. 171 КК України в частині поняття «службова особа») є як службова особа публічного права, так і службова особа приватного права) [15, с. 124]. Також вчена зазначає, що об’єктивна сторона кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 171 КК України, під час провадження журналістами законної професійної діяльності визначається двома формами вияву, а також характеризується обстановкою вчинення кримінального правопорушення [15, с. 124]. Окрім цього, авторка зазначає, що під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, наявний і прямий умисел, і непрямий. Водночас, не є обов’язковими ознаками суб’єктивної сторони складу аналізованого правопорушення, як наголошує Я. С. Беспала, мотив і мета. Також вчена констатує, що зв’язок між переслідуванням журналіста і виконанням журналістом своїх професійних обов’язків (у минулому чи тепер) є необхідною умовою для кваліфікації діянь за ч. 2 ст. 171 КК України. Авторка

стверджує, що засудження винного за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, пов'язане з призначенням йому судом покарання у виді штрафу, є основною формою реалізації кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення [15, с. 179]. Звісно, можна погодитись не зі всіма положеннями зазначеного дисертаційного дослідження, більше того окремі положення зазначеної роботи стали предметом для дискусії.

Вагому роль під час написання цієї дисертації виконала наукова праця В. І Павликівського, який досліджував кримінально-правові гарантії щодо свободи слова та професійної діяльності журналістів. Вчений дослідив процес розвитку законодавства щодо кримінально-правової охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні, а також розробив певну методологію дослідження, запропонувавши низку нових пропозицій, положень та висновків. Зокрема науковець проаналізував правовий статус журналістів у вітчизняному законодавстві та міжнародно-правових актах, а також сформував поняття такого статусу. Водночас автор дослідив підстави та принципи криміналізації кримінально-протиправних посягань на професійну діяльність журналістів та свободу слова, а також наголосив, що загалом правові норми щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання журналістській діяльності є відповідними загальновідомим у кримінально-правовій науці принципам та підставам криміналізації суспільно небезпечних посягань. Також В. І. Павликівський на підставі систематизації кримінально протиправних діянь проти професійної діяльності журналістів та свободи слова доходить висновку, що у КК України наявні і загальні норми про відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів (зокрема, ст. 171 КК України), і спеціальні норми щодо посягання на життя, волю, здоров'я, власність журналіста з огляду на його професійну діяльність (ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України). Однак, як зазначає В. І Павликівський, питання кримінально-правового гарантування права на інформацію, захисту осіб від переслідування за критику та заборони цензури

залишилися поза увагою законодавця. Своєю чергою, вчений конкретизував поняття «свобода слова», зазначаючи, що «свобода слова» є невід'ємним природним правом людини, що регламентовано такими основними міжнародними актами щодо прав людини, як Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція з прав людини, Хартія основних прав Європейського союзу, а також національним законодавством більшості держав світу. На думку науковця, зміст поняття «свобода слова» охоплює: безпосередню свободу слова; свободу висловлювань, переконань у будь-якому вигляді; свободу думки; свободу використання інформації (отримання, зберігання, поширення) [112, с. 8]. Також автор вважає за необхідне оптимізувати основні шляхи його реалізації та вдосконалення з огляду на практику застосування положень кримінального закону щодо охорони професійної діяльності журналістів [112, с. 12]. Окрім цього, В. І Павликівський наголошує про необхідність подальшого комплексного вивчення питань криміналізації окремих кримінально-протиправних посягань на свободу слова, вивчення досвіду зарубіжних держав у галузі регулювання та охорони діяльності засобів масової інформації, а також про необхідність аналізу наявних складів кримінальних правопорушень проти професійної діяльності журналістів та свободи слова і визначення нових складів зазначених кримінальних правопорушень, що зумовлене «іноді діаметрально протилежними або антагоністичними баченнями щодо їх розуміння», що, своєю чергою, має негативний вплив і на розвиток доктрини кримінального права, і на практику застосування певних кримінально-правових норм [112, с. 9]. Відтак, вважаємо, що це є ще одним свідченням доцільності більш ґрунтовного аналізу кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. Також вчений у своїй праці розкрив зміст об'єкта досліджуваного нами кримінального правопорушення та класифікував його. Зокрема, на думку науковця, безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є охоронювані законом про кримінальну відповідальність

суспільні відносини, які гарантують свободу професійної діяльності журналістів, як втілення свободи слова, передбаченої ст. 34 Основного закону [112, с. 6]. Окрім цього, вчений проаналізував та охарактеризував ознаки об'єктивної сторони досліджуваних кримінальних правопорушень, а також дійшов висновку, що наявна певна суперечливість (невідповідність) ознак суб'єкта, визначеного у Загальній частині КК України, і суб'єкта, передбаченого ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹. Відтак, з огляду на ступінь тяжкості кримінальних правопорушень проти журналістів, здатність усвідомлювати кримінальну протиправність вчиненого винною особою діяння та потребу увідповіднення норм Загальної та Особливої частин КК України, автор пропонує знизити мінімальний вік, із якого має наставати кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя, здоров'я, волі та власності журналістів, членів його сім'ї чи близьких родичів (ч. ч. 2,3 ст. 345¹, ч. 2 ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України), до 14 років. Науковець зазначає, що кваліфікацію кримінально-протиправних діянь щодо перешкоджання журналістській діяльності за ст. 171 КК України унеможлиблює відсутність мети. В. І. Павликівський детально дослідив теоретичні питання щодо змісту застосування у ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ терміну «у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності», що стало вагомим аспектом під час дослідження змісту поняття «погроза або насильство щодо журналіста». Зокрема, як зазначає вчений, з огляду на широке коло мотивів (кар'єризм, помста тощо) під час вчинення досліджуваних правопорушень, необхідно закріпити в законі не безпосередню характеристику окремих мотивів, а саме зв'язок посягання з діяльністю потерпілого [112, с. 7].

Слід також проаналізувати працю І. С. Заєць, оскільки вона має важливе значення для дослідження кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. У своєму монографічному дослідженні вчена розкрила поняття, що мають значення у рамках нашого дослідження. Зокрема, це стосується розуміння терміну «законна професійна діяльність журналістів», особливостей захисту журналістської діяльності в Україні,

розкриття сучасного стану наукових розробок у галузі охорони законної професійної діяльності журналістів, а так само і визначення поняття самого потерпілого – журналіста. І. С. Заєць зазначає, що осередком сучасного суспільного життя, безсумнівно, можна вважати галузь масової інформації, і, зокрема, основою, що виробляє розуміння особи про реалії довколишнього світу, є ЗМІ. Водночас, масова інформація є одним із основних важелів соціального напрямку. Тобто ЗМІ формують певні погляди, бачення, настрої, громадську думку через поширення тих чи інших матеріалів чи повідомлень, а відтак, регулюють поведінку відомих загалу людей, певних соціальних груп, що, зрештою, призводить до регулювання усього суспільства» [53, с. 18–19].

Доцільно також проаналізувати наукову розробку Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження (2018 р.) [23]. Зокрема, привертає увагу у вказаній праці авторки аналіз поняття «професійна діяльність журналіста» у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні професійна діяльність журналіста, на думку вченої, є комплексною кримінально-правовою та кримінологічною категорією, яка у деяких ситуаціях є і мотивом вчинення кримінально-протиправних посягань на життя, здоров'я, волю тощо журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів [23, с. 4–5]. Своєю чергою, як зазначає К. М. Буряк, у вузькому розумінні професійна журналістська діяльність повністю регулюється нормами ст. 171 КК України [23, с. 4–5]. Водночас вчена, з огляду на те, що предметом кримінально-протиправного посягання стосовно журналіста приватна інформація, яка передана або передається особою через листування чи телефонні розмови тощо (а відтак ознайомлення у незаконний спосіб з телефонними розмовами, телеграфними, іншими повідомленнями та службовою кореспонденцією журналіста, а також їхнє розкриття іншим мають кваліфікуватися за наявності відповідних підстав за ч. 1 ст. 171 КК України (тобто перешкоджання професійній діяльності журналіста), пропонує виключити з ч. 2 ст. 163 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення кримінально-протиправного посягання щодо журналіста.

Також авторка розкрила поняття «журналіст». У розумінні К. М. Буряк, журналіст – це особа, котра має укладений трудовий договір із ЗМІ, інформаційним агентством, телерадіоорганізацією, а також на виконання завдань, що визначені відповідним суб'єктом інформаційної діяльності, який функціонує задля надання інформаційних послуг, провадить свою законну професійну діяльність на підставі цього договору [23, с. 5]. Відтак журналіст набуває правового статусу «потерпілого» у разі, якщо діяння винного підпадають під кваліфікацію ст. 171 КК України або інші положення КК України, одним із безпосередніх об'єктів якого законна професійна діяльність журналістів [23, с. 5].

Важливе значення для цього дисертаційного дослідження мала праця Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні (2019 р.) [20], зокрема пропозиція авторки передбачити статті, що регулюють норми про кримінальні правопорушення щодо посягання на журналіста, його права і свободи, у Розділі V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», оскільки аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить про те, що норми щодо захисту професійної діяльності журналіста, його прав та свобод здебільшого містяться тих розділах КК України, які передбачають відповідальність за кримінально-протиправні посягання на конституційні права і свободи людини та громадянина [20, с. 18].

Деякі питання кваліфікації кримінальних правопорушень щодо перешкоджання законній діяльності журналістів, її припинення чи вчинення кримінального правопорушення через таку діяльність, зміни характеру діяльності журналістів, а також поняття способу вчинення вказаних кримінальних правопорушень та іншу вагому інформація кримінально-правового змісту досліджували деякі вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема Д. О. Балобанова [11], А. А. Мацола [93] та інші.

1.2 Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

Однією із головних ознак демократії, завдяки якій держава і суспільство можуть динамічно розвиватися, бути вагомим інструментом у боротьбі з авторитаризмом, запобіганні посягань на права і свободи осіб є відповідна охорона (захист) на рівні держави свободи слова, а відтак і такої її складової, як професійна діяльність журналіста. Такий захист держава має гарантувати за допомогою різних методів. Однак, у разі найбільш небезпечних посягань на професійну діяльність журналістів та свободу слова, потрібно передбачати кримінальну відповідальність за такі правопорушення.

Правові гарантії щодо захисту прав і свобод представників ЗМІ є доволі новим напрямом нормативно-правового регулювання. Зокрема, на міжнародному рівні першим актом регулювання стала Загальна декларація прав людини від 10.12.1948, у якій закріплено право на свободу переконань і вільне їх вираження. Зокрема таке право передбачає свободу вільно додержуватися своїх поглядів та свободу збирання, отримання та поширення інформації та ідей у будь-який спосіб, без огляду на державні кордони (ст. 19) [52]. Водночас Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (04.11.1950) (ст. 10) закріпила право кожного на свободу висловлення думок, поглядів, що передбачає свободу дотримуватися своїх переконань, а також вільне від втручання органів державної влади отримання і передавання інформації чи відомостей без огляду на державні кордони [60]. У Конвенції зазначено, що, оскільки свобода вираження поглядів пов'язана з обов'язками і відповідальністю, то реалізуватися ці свободи можуть у рамках умов, формальностей, санкцій або обмежень, що передбачені законом і є потрібними в демократичному суспільстві [60]. Такі самі норми закріплені і в ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (16.12.1966), відповідно до яких кожна людина має право на вільне висловлення своєї

думки, а також на безперешкодне дотримання своїх поглядів. Таке право охоплює свободу шукати, отримувати і розповсюджувати які-небудь відомості чи переконання без огляду на державні кордони, в усний, письмовий, друкований спосіб або за допомогою художніх форм висловлення чи в будь-який інший спосіб за власним вибором [94].

Водночас відповідно до міжнародних актів у Конституції України (ст. 34) закріплено право кожного на свободу слова і думки, на вільне висловлення власних переконань та поглядів. А отже, кожен має право усно, письмово або в будь-який інший спосіб за власним вибором вільно збирати, використовувати, зберігати та розповсюджувати інформацію [86, с. 74]. Зокрема, відповідно до Конституції України, такі права передбачають духовну та творчу свободу кожного, яка реалізується через гласне, безперешкодне висловлювання думок, ідей, поглядів. Ідеологічна різноманітність суспільства, свобода наукової діяльності і творчості є неможливими без таких свобод [86, с. 74].

Таким конституційним нормам відповідають і положення Цивільного кодексу України. Зокрема, у абз. 1 ч. 1 ст. 302 цього Кодексу йдеться, що фізичні особи мають право вільно збирати, використовувати, зберігати і розповсюджувати інформацію [192]. Водночас у ч. 3 с. 34 Конституції України встановлено і обмеження законом здійснення зазначених прав. Так, ці права можуть бути обмежені в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку задля запобігання кримінальним правопорушенням; задля охорони здоров'я населення; з метою захисту прав або гідності інших осіб; задля підтримання авторитетності і неупередженості правосуддя; з метою запобігання розголошенню отриманої конфіденційної інформації [63].

Гарантії забезпечення права на інформацію конкретизовано у Законі України (далі – ЗУ) від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію» (у редакції Закону від 13.01.2011 № 2938-VI), відповідно до преамбули якого, цим Законом регулюються відносини щодо «створення, одержання, збирання,

використання, зберігання, поширення, захисту, охорони інформації» [138]. У ч. ст. 6 ЗУ «Про інформацію» продубльовано норми ч. 3 ст. 34 Конституції України. Ст. 27 зазначеного Закону передбачає різні види юридичної відповідальності (зокрема цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідно до законів України) за порушення законодавства України про інформацію [138]. Така сама норма міститься у Законі України від 23.09.1997 № 539/97-ВР «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (ст. 24) [140].

Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 № 540/97-ВР є спеціалізованим нормативно-правовим актом, який регулює не лише правові, а й організаційні, економічні засади державної підтримки ЗМІ та соціального захисту журналістів [134]. Ч. 1, 2 ст. 17 вказаного Закону передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності [134]. Відповідно до положень ч. 1, 2 ст. 17 зазначеного Закону така відповідальність прирівнюється до відповідальності за вчинення таких самих дій проти працівника правоохоронного органу [134]. Своєю чергою службова діяльність журналіста, не може бути підставою для затримання, арешту журналіста, а також вилучення підготовлених, опрацьованих, зібраних ним матеріалів та технічних засобів, якими журналіст користується у своїй роботі [134].

Також інститут кримінальної відповідальності виконує значну роль у правовому регулюванні прав і свобод журналістів. Відтак за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів слід встановити найсуворіший вид відповідальності, що гарантуватиме забезпечення права на інформацію [56, с. 132].

Необхідно зазначити, у КК України 1960 року (чинним був до 01.09.2001) не було передбачено заборон щодо вчинення вказаних вище діянь. Вперше в історії вітчизняного законодавства кримінальну відповідальність за

перешкоджання законній професійній діяльності журналістів було передбачено у ст. 171 чинного КК України 2001 року. Однак, така норма одразу була піддана критиці деякими науковцями [106, с. 49]. Так, П. С. Берзін зазначав, що «належне функціонування» (тобто ефективність) ст. 171 України КК є сумнівним [17, с. 9, 10]. Своєю чергою, С. Я. Лихова стверджувала, що «кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів» взагалі є недоцільною. Вчена зазначала, що ступеню суспільної небезпеки кримінального правопорушення є невідповідний ступінь суспільної небезпеки діяння, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України. Зокрема, приміром, на думку авторки, умисна незаконна відмова надати журналістові статистичні дані чи дозволу на ознайомлення з архівними, музейними чи бібліотечними фондами, або неправомірне недопущення журналістів у район стихійного лиха тощо не становить значної суспільної небезпеки [87, с. 114]. Достатнім для визначення гарантій судового захисту свободи слова, як вважає С. Я. Лихова, є передбачення у нормах Цивільного Кодексу України та постановах Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» та від 28.09.1990 № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян» (назва постанови зі змінами, відповідно до постанови від 04.06.1993 № 3) цивільно-правового механізму захисту честі, гідності та ділової репутації громадян [87, с. 114].

Однак, як слушно наголошує О. О. Костенко, складно погодитися із висловленими аргументами, оскільки більшу частину інформації про соціальні події ми отримуємо від ЗМІ (друкованих ЗМІ, телебачення, Інтернету, радіо), а не через безпосереднє сприйняття. Відтак можна зробити висновок, що значну кількість важливих рішень ухвалюємо на ґрунті інформації, наданої ЗМІ. Як приклад автор наводить вибори та участь громадян у них. Тобто, значну частину даних та інформації про певного кандидата громадяни отримують із ЗМІ, а відтак ухвалення рішення щодо вибору одного з кандидатів має для держави суспільну значущість [71, с. 258]. А отже, можна стверджувати, що

цілком виправданою є «криміналізація перешкоджання законній діяльності журналіста», оскільки це є засобом гарантування прав людини у галузі обігу інформації [71, с. 258].

Більше того, нещодавно, а саме 02.02.2021, Верховна Рада України проголосувала за внесення до КК України змін щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень стосовно журналістів (від 11.06.2020 № 3633). Законопроект 09.02.2021 скерований Президенту для підписання [132]. Однак, Президент не підписав зазначений законопроект та не надав до Верховної Ради України пропозицій та зауважень щодо закону (що суперечить нормам Конституції України та Регламенту Верховної Ради України). Відтак зазначений Закон досі не набув чинності, а отже, невизначеним є і правовий статус вказаного нормативного акта. Законом передбачається суттєве збільшення штрафів за перешкоджання професійній діяльності журналістів, а також збільшення покарань за спеціальними статтями. Проте, як видається, саме лише збільшення санкцій не є вирішенням проблеми безкарності за «журналістськими статтями», оскільки у цьому разі основою проблеми є не розмір санкції, а здебільшого взагалі непритягнення винних до відповідальності.

Доповнення кримінального закону ще чотирма спеціальними статтями також піддалось критиці. І в цьому випадку це оправдано, оскільки журналісти не є привілейованою кастою населення, чию діяльністю потрібно захищати б-ма статтями. Безумовно, зрозуміло, що «праця журналіста», з одного боку, виражається в інформуванні громадян щодо подій у суспільстві, а з іншого – це доволі складна, стресова і небезпечна робота [69, с. 12]. Однак, важливе не кількісне наповнення законодавства, а саме якісне розслідування справи правоохоронними органами та відповідне покарання за вчинення правопорушення.

На сьогоднішній день у ЗМІ простежується збільшення кількості повідомлень, інформації про різноманітні порушення прав журналістів та ЗМІ. Часто з'являється інформація, що якогось журналіста побили під час

виконання ним професійних обов'язків, деяким працівниками ЗМІ підклали гранату або підпалили автомобіль, або ж просто перешкоджали здійснювати відеозйомку тощо.

Крім того, за останні роки простежується чимала кількість спроб прямого перешкоджання роботі ЗМІ, включаючи фізичні напади на журналістів. Зокрема, за річними підсумками моніторингового дослідження Інституту масової інформації (далі – ІМІ) «Барометр свободи слова» експерти, станом на 30 грудня 2021 року, зафіксували 197 порушень свободи. З них 145 випадків стосувалися фізичної агресії проти журналістів. Для порівняння: у 2020 році ІМІ зафіксував 229 випадків порушення права на свободу слова, з них 171 випадок із застосування фізичної агресії [14]. Протягом 2021 року (за даними Офісу Генерального прокурора) зареєстровано 248 кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, вчинених стосовно представників ЗМІ. Водночас за ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» зареєстровано 180 кримінальних проваджень (із них закрито 110); за ст. 345¹ «Погроза або насильство щодо журналіста» – 57 (закрито 15); за ст. 347¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» – 10 (закрито 3); за ст. 348¹ «Посягання на життя журналіста» – 1 кримінальне провадження. Водночас до суду у 2021 р. передано: за ст. 171 – 17 кримінальних проваджень; за ст. 345¹ – 10 кримінальних проваджень [147]. Статистика свідчить, що посягання на свободу слова тривають, хоча їх рівень впав у порівнянні з попередніми роками, так як він і справді шалено зріс після подій Революції Гідності у 2014 році. Тим не менш, тиск на працівників медіа існує, перешкоджання їх законній діяльності відбувається, а відтак, фундаментальною формою охорони державою представників ЗМІ від протиправних діянь зі сторони деяких осіб є передбачення кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності журналістів.

1.3 Регламентация кримінальної відповідальності за посягання на законну професійну діяльність журналістів за законодавством окремих зарубіжних держав.

На теперішній час більшість держав світу основним конституційним правом людини та громадянина вважають право на свободу слова, вільне вираження своїх переконань і поглядів, безперешкодне збирання, використання, зберігання і розповсюдження інформації в усний, письмовий або інший спосіб. У той же час, проголошення і визнання зазначеного права ще не гарантує реального забезпечення свободи слова та діяльності засобів масової інформації в державі. Для цього потрібен цілий комплекс правових, організаційних, інформаційних заходів та їх фінансово-економічне забезпечення. Хоча наявність природних невід'ємних прав притаманне кожній особистості, демократичний спосіб життя не може бути визнаний природним, властивим людському суспільству в цілому. «Закон найсильнішого» часто визнається природним обмеженням свободи особи. Підтвердженням сказаного є ситуація, що складається в окремих державах світу зі свободою слова і державним захистом засобів масової інформації. Відповідно до звіту організації «Репортери без кордонів» за 2021 рік у світі загинуло 46 журналістів, 30 з яких стали жертвами навмисного вбивства, 16 загинули при виконанні своїх службових обов'язків. У заручниках перебувають 65 журналістів: 44 у Сирії, 11 в Іраку, 9 у Ємені та один у Малі. Кількість журналістів заарештованих по всьому світу за виконання професійної діяльності зросла до пікових показників. У щорічному звіті вказано, що за ґратами зараз перебувають 488 співробітників ЗМІ, що на 20 % більше ніж минулого року [109]. Таким чином, проголошення свободи слова та закріплення зазначеного права в Конституції не гарантує абсолютного захисту від правопорушень у діяльності засобів масової інформації. У цьому контексті актуальною є проблема кримінально-правової охорони діяльності засобів масової інформації і способи її вирішення в Україні та інших державах світу.

Удосконалювати чинне законодавство в частині покращення кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів необхідно здійснювати з урахуванням найкращих зразків урегулювання зазначених суспільних відносин у кримінальному законодавстві зарубіжних країн [15, с. 23]. Саме тому, варто проаналізувати норми що містяться у кодексах інших держав та запобігають перешкоджанню законній професійній журналістській діяльності, а також охороняють журналістів від різного роду посягань. Варто нагадати, що у кримінальному кодексі України відповідальність за порушення свободи слова і діяльності засобів масової інформації передбачена ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», а також декількома спеціальними статтями, зокрема йдеться про ст. 345¹ «Погроза або насильство щодо журналіста», ст. 347¹ «Умисне знищення чи пошкодження майна журналіста», ст. 348¹ «Посягання на життя журналіста», ст. 349¹ «Захоплення журналіста як заручника» КК України. Водночас ст. 163 КК України, якою передбачене «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» у ч. 2 також містить вказівку на вчинення вказаних дій стосовно журналіста.

Аналіз законодавства інших держав засвідчує, що не у всіх країнах законна, професійна діяльність журналіста перебуває під охороною кримінального закону, відтак жодної згадки про перешкоджання законній професійній діяльності журналіста чи посягання на журналіста у зв'язку з його діяльністю немає у Кримінальному кодексі Австрії, Кримінальному кодексі Данії, Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки, Кримінальному кодексі Іспанії, Кримінальному кодексі Королівства Норвегія, Кримінальному кодексі Латвійської Республіки, Кримінальному кодексі Литовської Республіки, Кримінальному кодексі Нідерландів, Кримінальному кодексі Польщі, Кримінальному кодексі Республіки Болгарія, Кримінальному кодексі Франції, Кримінальному кодексі ФРН, Кримінальному кодексі Швеції, кримінальному законодавстві США, Італії.

Закони про кримінальну відповідальність за порушення свободи слова і діяльності ЗМІ наведених вище зарубіжних держав не містять аналогічних норм що містяться в українському законодавстві. Проте стан свободи слова і діяльності ЗМІ в цих країнах є показовим, у багатьох випадках еталонним для усіх пострадянських держав. Такий стан багато в чому обумовлений тривалою і успішною історією розвитку засобів масової інформації в цих державах, чіткого закріплення і найголовніше, безперечного виконання, конституційних вимог про захист і реалізації права громадян на свободу слова. Регулювання і контроль діяльності засобів масової інформації здійснюється через систему національного законодавства, а також шляхом розробки і впровадження спеціальних урядових програм сприяння засобам масової інформації [113, с. 112].

Утім, кримінальне законодавство деяких держав все ж містить заборони щодо здійснення окремих видів незаконного впливу на діяльність журналістів, що може бути розтлумачено як спосіб вчинення перешкоджання законній професійній діяльності журналістів у розумінні вітчизняного законодавства. Зокрема, у ст. 538 КК Іспанії, яка міститься у Відділі 3 «Про злочини, вчинені державними службовцями проти інших особистих прав» Глави V «Про злочини, вчинені державними службовцями проти конституційних гарантій» Розділу XXI «Злочини проти Конституції», передбачено заборону щодо встановлення попередньої цензури, окрім випадків, встановлених Конституцією та законами, конфіскації випуску книг чи періодичних видань, зупинення виходу в світ чи поширення радіо- і телепередач [173, с. 165]. Зазначена норма, є по суті виключенням із широкого загалу «відсутності» кримінальної відповідальності за посягання на журналістів та їхню законну професійну діяльність.

Відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста та посягання на журналіста як таке, передбачена КК країн Співдружності незалежних держав (далі СНД), зокрема: КК Азербайджанської Республіки (ст. 163), КК Республіки Вірменія (ст. 164), КК Республіки

Казахстан (ст. 158), КК Республіки Молдова (ст. 180-1), КК Республіки Таджикистан (ст. 162) та інші, а також кримінальним законодавством Грузії (ст. 154) та Республіки Сербії (ст. 138). У Кримінальних кодексах вказаних країн СНД, Кримінальному кодексі Грузії та Кримінальному кодексі Сербії наявні майже подібні статті про відповідальність за вчинення посягання на професійну діяльність журналістів, їхні права та свободи [7, с. 160]. Водночас законодавство деяких країн зовсім не передбачає відповідальності за порушення свободи слова і діяльності журналістів. Зокрема, не передбачено кримінальної відповідальності за порушення свободи слова та діяльності ЗМІ у законодавстві таких країни, як Латвія, Литва, Естонія, Туркменістан, Узбекистан [113, с. 106–107].

З огляду на вищезазначене, пропонується розглянути більш детально норми, якими охороняється діяльність журналістів за законодавством окремих зарубіжних держав, зокрема країн СНД:

Так, у ч. 1 ст. 163 КК Азербайджанської Республіки, яка розміщена у Главі 21 «Злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина» Розділу VIII «Злочини проти особи», встановлено відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, вчинене шляхом примусу до розповсюдження чи до відмови у розповсюдженні інформації, поєднаного з насильством або погрозою застосування такого [171, с. 183]. Як видно з указаної норми, законодавець передбачив конкретні способи вчинення перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: 1) шляхом примусу до розповсюдження інформації; 2) шляхом примусу до відмови у розповсюдженні інформації. При цьому вказане діяння обов'язково має супроводжуватися насильством або погрозою його застосування. Проте, як слушно зауважує Безпала Я. С., така надмірна деталізація кримінально-правової заборони, як видається, не сприяє поліпшенню стану правового захисту свободи слова і прав журналістів, а навпаки дає можливість для здійснення зловживань іншими, не передбаченими кримінальним законом способами [15, с. 26].

Стаття 180-1 КК Республіки Молдова передбачає кримінальну відповідальність і за перешкоджання діяльності журналістів, і за такі самі діяння щодо ЗМІ загалом. Також у ст. 180-2 КК Республіки Молдова регламентовано відповідальність за необґрунтоване «спотворення журналістського матеріалу» або безпідставну заборону поширення будь-якої інформації керівництвом публічного ЗМІ [177].

Стаття 164 КК Республіки Вірменія, яка розміщена в Главі 19 «Злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина» Розділу 7 «Злочини проти особи», під загрозою застосування кримінального покарання заборонено перешкоджання законній професійній діяльності журналіста або примус його до розповсюдження чи до відмови у розповсюдженні інформації [175]. Вірменський законодавець передбачив дві форми об'єктивної сторони досліджуваного діяння: 1) перешкоджання законній професійній діяльності журналіста; 2) примус журналіста до розповсюдження чи до відмови у розповсюдженні інформації. У даному випадку, варто погодитись із Я. С. Безпалою, яка відзначає дуже широкий спектр (об'ємність) роз'яснень цієї категорії, що здійснюється теоретиками кримінального права. Таким чином, співставлення у якості альтернативних діянь перешкоджання та примусу до розповсюдження (чи до не розповсюдження), як одного з ймовірних способів вчинення власне «перешкоджання», свідчить про те, що здійснення будь-яких діянь, спрямованих на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, не шляхом примусу будуть кваліфікуватися тільки за першою формою об'єктивної сторони даного складу кримінального правопорушення [15, с. 26-27].

Більш широке коло діянь закріплено в диспозиції ч. 1 ст. 162 КК Республіки Таджикистан (розташована у Главі 19 «Злочини проти конституційних та інших прав і свобод людини і громадянина» Розділу VII «Злочини проти особи»). Відповідно до законодавчих положень забороненим є перешкоджання законній професійній діяльності журналіста в будь-якій формі, а також змушування його до розповсюдження відомостей або

примушування до відмови поширення інформації, поєднані з погрозою застосування насильства, знищення чи пошкодження майна, розповсюдження роздумів, що містять наклеп, чи іншої інформації, яку потерпіла особа прагне зберегти у таємниці, а також шляхом погрози щодо обмеження прав і законних інтересів журналіста.

У законодавстві Республіки Таджикистан передбачено відповідальність не тільки за посягання на професійну діяльність журналістів, їхні права та свободи, а й за переслідування особи у зв'язку з поширенням нею критики. Так, ч. 2 ст. 163 КК Таджикистану «Порушення законодавства про звернення громадян» регламентує відповідальність посадових осіб за переслідування громадян у зв'язку з їх зверненням до державного органу, підприємства, установи, організації, громадського об'єднання або за критичні зауваження, або за публічне оголошення критики в інший спосіб [178].

Передбачено кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності журналістів і у кримінальному законі Республіки Казахстан, зокрема у ст. 158, що розміщена у Главі 3 «Злочини проти конституційних та інших прав і свобод людини і громадянина» [176] встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, вчинене шляхом примусу до розповсюдження чи до відмови у розповсюдженні інформації. При цьому вчинення особою діяння, передбаченого ч. 1 ст. 158 КК Республіки Казахстан, з використанням службового становища є кваліфікованим видом досліджуваного складу кримінального правопорушення. До 2019 року аналогічна норма містилась і у кримінальному кодексі Киргизької Республіки, однак її було виключено.

Варто розглянути норми що містяться у кримінальних законах інших країн, зокрема йдеться про Грузію та Республіку Сербію. Відтак, грузинське законодавство містить дуже схожий спосіб законодавчої конструкції як у КК Азербайджанської Республіки. Зокрема у ч. 1 ст. 154 КК Грузії, яка розміщена в Главі XXIII «Злочини проти прав і свобод людини» Розділу 7 «Злочини проти людини» зазначено, що відповідно до даної норми кримінально

караним є незаконне перешкоджання журналістам у здійсненні ними професійної діяльності, тобто змушування їх до поширення або утримання від поширення інформації [172, с. 196]. При цьому застосування насильства виступає кваліфікуючою ознакою вказаного вище суспільно небезпечного діяння, що є цілком виправданим, логічним та може бути застосоване вітчизняним законодавцем у якості позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання досліджуваних суспільних відносин. Водночас КК Грузії у ст. 153 передбачає кримінальну відповідальність і за посягання на свободу слова. Зокрема, незаконне перешкоджання свободі слова або реалізації права на отримання чи поширення інформації, що завдало значної шкоди або вчинене з використанням службового становища є кримінально караним.

На підставі аналізу законодавства та судової практики Грузії можна дійти висновку, що відповідно до ст. 154 КК Грузії, доволі широким, зокрема таким, що спрямований на створення перешкод для журналістської діяльності є розуміння терміну «перешкоджання» саме як примушування журналіста до поширення або утримання від поширення інформації. Однак, як видається, влада Грузії на практиці здебільшого послуговується вузьким розумінням зазначеного кримінального правопорушення, а відтак часто застосовує інші статті КК з метою переслідування за кримінальні правопорушення, вчинені стосовно журналістів, а також такі, що очевидно пов'язані з їхньою журналістською діяльністю, зокрема це побиття, погрози чи зловживання службовою особою своїм становищем. Водночас ця норма є текстуально обмеженою. До прикладу, у разі буквального тлумачення цього поняття, можна зробити висновок, що цим поняттям охоплюється тільки поширення (або утримання від поширення) інформації, відтак інші види діяльності, які мають головне значення для діяльності журналістів (наприклад, збирання, оброблення інформації або первинних даних) не охоплюються цим поняттям. Окрім того, немає і статистичних даних про всі кримінальні правопорушення, скоєні стосовно журналістів, а також про хід

розслідування таких правопорушень. Попри неодноразові заклики омбудсмена Грузії до правоохоронних органів щодо систематичного збору таких статистичних даних, зазначена інформація не збирається [117], відтак виникають складнощі щодо оцінювання ефективності розслідування справ, у яких потерпілими є журналісти. Зокрема, під час розслідування таких справ виникають проблеми, до прикладу слідство в справі щодо словесних образ і погроз, які відбулися у 2012 році, ще не було завершено наприкінці 2014 року [118]. Однак у інших провадженнях вони видаються доволі ефективними. Приміром, успішно завершилося притягненням до відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 154 у виді ув'язнення до одного року розслідування нападу на фотокореспондента, який в 2015 році висвітлював демонстрацію політичної партії [116].

Досвід Грузії вкотре засвідчив доцільність збереження у законодавстві України певних правопорушень, що охоплюють різні види перешкоджання діяльності журналістів. У практичному значенні це може полегшити генерування статистики та сприятиме ефективності контролю за розслідуванням таких правопорушень.

Доволі цікавим є результат законотворчості у Сербській Республіці. Відтак, Кримінальний кодекс Сербії у 2009 році був доповнений статтею 138 «Загроза безпеці». Зокрема, у ч. 1 ст. 138 передбачено, що та особа, яка створює небезпеку для іншої особи, погрожуючи вбивством або насильством цій особі або члену її сім'ї чи близькому родичу, підлягає відповідальності у виді накладення штрафу або позбавлення волі на термін до одного року. У ч. 2 наголошується, що та особа, котра вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене у п. 1 ст. 138, стосовно Президента, члена парламенту, прем'єр-міністра, членів уряду, судді Конституційного Суду, судді, прокурора та заступника прокурора, адвоката, поліцейського та особи, професія якої має суспільне значення в галузі інформації та у зв'язку з виконанням завдання ним або нею підлягає відповідальності у виді позбавлення волі на термін від шести місяців до п'яти років [81].

Застосована у цьому разі законодавча методика є непрямую, тому що зміст вказаної норми потрібно з'ясувати у сукупності із п. 32 ст. 112 КК. Зокрема, ця норма з-поміж інших видів окреслює діяльність в громадських інтересах як виконання обов'язків із підвищеною небезпекою для відповідної особи, а відтак це має відношення до професій, пов'язаних із інформуванням громадськості... Окрім того, у КК наявні норми, які ті чи інші кримінальні правопорушення проти журналістів трактують як такі, що вчинені за обтяжуючих обставин. Відтак убивство особи, котра провадить діяльність в інтересах суспільства у зв'язку з виконанням обов'язків (зокрема й працівника ЗМІ, відповідно до вказаного вище визначення), розуміється як вбивство при обтяжуючих обставинах, і за яке передбачено відповідальність у виді ув'язнення на термін до 40 років. Відповідно і за тяжкі тілесні ушкодження, заподіяні тій самій групі осіб, передбачено більш суворе покарання. Водночас потрібно зазначити, що ширшим (ніж законодавстві України) є поняття «захищена категорія осіб», оскільки таке поняття охоплює всі професії, пов'язані з інформуванням громадськості. Однак, у зв'язку з тим, це поняття не чітко окреслено, виникають певні складнощі щодо забезпечення правової визначеності із застосування кримінального законодавства. І зрештою, перелік спеціальних кримінальних правопорушень набагато вужчий, ніж в законодавстві України (за винятком менш тяжких (однак все-таки значних), пов'язаних із перешкоджанням журналістській діяльності), оскільки вказані норми стосуються тільки загроз, убивств і тяжких тілесних ушкоджень, вчинених стосовно журналістів.

Проте такі текстуальні обмеження не стали на заваді для влади Сербії, а відтак цілком успішно притягати за напади на журналістів до відповідальності. Так, у 2010 році вперше було реалізовано положення п. 3 ст. 138, зокрема у справі, коли за погрози журналістці телеканалу В92 Бранкіці Станкович було засуджено трьох осіб, котрі були членами націоналістичного спортивного клубу. Зокрема Станкович в документальному фільмі викрила причетність вказаного клубу до вбивств та незаконного обігу наркотиків. Журналістці

надали тривалий захист поліції у зв'язку із побоюванням за її безпеку, а осіб, що погрожували журналістці, засудили до ув'язнення на строк від 3 до 16 місяців [97].

Проаналізувавши законодавство Республіки Сербії, можна зробити висновок, що журналісти, та їхня законна професійна діяльність знаходяться під належною правовою охороною, адже на законодавчому рівні визнано значущу соціальну роль діяльності журналістів та своєрідні ризики, наявні для них, однак захист цієї професії на рівні глави держави та інших високопосадовців є недоцільним, оскільки журналістська діяльність не є аж настільки небезпечною, щоб охоронятись «по-особливому», в порівнянні з іншими професіями.

Серед визначних ознак кваліфікованих видів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в кримінальних законах досліджуваних держав можна виокремити наявність такої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення особою з використанням свого службового становища. Указана ознака передбачена в більшості досліджених КК (напр. ч. 2 ст. 163 КК Азербайджанської Республіки) [171]. Норми ч. 3 ст. 171 КК України передбачають відповідальність за вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодити йому виконувати професійні обов'язки або переслідування журналіста з огляду на його законну професійну діяльність, що здійснюється службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб [82].

В той же час діяльність журналістів має відповідати основним традиціям і нормам журналістської етики, яка базується на принципах професіоналізму та соціальної відповідальності. Тому практично у всіх розглянутих законодавчих актах встановлено кримінальну відповідальність осіб за порушення, пов'язані зі збором, зберіганням і розповсюдженням інформації. Насамперед переслідується кримінальним законом порушення таємниці листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних або інших повідомлень (ст. 166 КК Литовської Республіки, ст. 163 КК України), незаконне

збирання, розголошення або використання відомостей про приватне життя особи (ст. 167, 168 КК Литовської Республіки, ст. 182 КК України), розголошення комерційної або державної таємниці (ст. ст. 231, 232, 328 КК України) і т. д. Таким чином, свобода слова передбачає наявність не тільки прав, а й певних обов'язків [113, с. 38-39].

Окрім порівняльно-правового аналізу складів кримінальних правопорушень за перешкоджання професійній діяльності журналістів, доцільним є ознайомлення з підходами до покарань за вказані правопорушення. Як і зміст ознак кримінально-протиправного правопорушення, схожими є також санкції за їх вчинення. Абсолютна більшість країн СНД відносить вказане правопорушення до нетяжких злочинів. У зв'язку з цим досить схожим є арсенал засобів кримінально-правового впливу на порушника за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. По-перше, це стосується видів покарань, які може призначити суд за вказане кримінальне правопорушення, по-друге, можливостей звільнення від кримінальної відповідальності за нереабілітуючих обставин. Основним покаранням за вказане кримінальне правопорушення є штраф, який передбачений кримінальним законодавством усіх перелічених країн. Окрім штрафу, більшість кодексів передбачають як покарання виправні та громадські (обов'язкові) роботи, в більшості випадків із зазначенням верхньої межі розміру вказаних видів покарань. У багатьох випадках, враховуючи визнання того факту, що вказані перешкоджання здійснюються службовими особами, як альтернативне покарання передбачається позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Арешт або обмеження волі як одні з найбільш суворих видів покарань за зазначене правопорушення передбачені в основному тільки в тих статтях, де перешкоджання пов'язане з обов'язковим застосуванням погроз або насильства, зокрема у ст. 162 КК Республіки Таджикистан [178]. В інших кодексах дані види покарання передбачені як основні види покарань для кваліфікованих складів, де насильство, погрози,

знищення майна виступають як обтяжуючі обставини перешкоджання професійній діяльності журналістів (ч. 2 ст. 158 КК Республіки Казахстан) [176]. Виключенням є ст. 171 КК України, де арешт та обмеження волі виступають поряд із штрафом як основний вид покарання за перешкоджання. Вказане можна пояснити лише тим, що український законодавець не передбачає диференціації відповідальності залежно від способу впливу на журналіста, а тому санкція повинна містити більш різноманітні за своєї суворістю види покарань. Це дозволить правозастосувачу в межах такої санкції врахувати ступінь суспільної небезпечності окремого кримінально-протиправного діяння [113, с. 110-111].

Таким чином, законодавство пострадянських країн у багатьох випадках є схожим, що історично обумовлено однаковими підходами до формування законодавчих систем та наявністю протягом значного проміжку часу ідентичних законодавчих актів у сфері кримінально-правових заборон. У той же час проглядаються різні сучасні підходи щодо визначення поняття кримінально-протиправного перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та покарання за нього.

Можна виділити й спільні риси у досліджуваних положеннях. Так, у жодній з проаналізованих норм не встановлено мети та мотиву вчинення кримінального правопорушення у якості обов'язкових ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Також у положеннях статей усіх досліджених кримінальних законів у якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони виступає предмет кримінального правопорушення – інформація, яку примушують розповсюджувати чи відмовитись від розповсюдження. У ч. 1 ст. 162 КК Республіки Таджикистан, інформація виступає предметом одного з альтернативних діянь, що перераховані у диспозиціях вказаних норм. Чинна редакція ст. 171 КК України (у ч. 1) одним із способів учинення кримінального правопорушення передбачає протиправне вилучення зібраних, підготовлених, опрацьованих журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у своїй професійній

діяльності. У разі вчинення кримінального правопорушення в такий спосіб обов'язковою ознакою є предмет – матеріали зібрані, опрацьовані, підготовлені журналістом, і технічні засоби, якими він користується у своїй професійній діяльності.

Отже, проведений аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн щодо встановлення відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів дає підстави вказати на такі головні риси: 1) по-перше, в усіх кримінальних законах зарубіжних держав у диспозиціях статей виділено обов'язкову ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а саме предмет кримінального правопорушення, яким є інформація; 2) по-друге, особливістю кваліфікованих видів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є наявність такої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення особою з використанням свого службового становища; 3) по-третє, у досліджених КК норми щодо перешкоджання журналістській діяльності містять положення, що посилюють відповідальність за вчинення діяння, поєднаного з: насильством чи погрозою застосування такого; погрозою поширення інформації, яку потерпіла особа хоче зберегти в таємниці; погрозою обмеження прав; знищенням або пошкодженням майна чи погрозою його здійснення. Водночас, з легкістю можна простежити, що у кримінальному законодавстві проаналізованих зарубіжних держав немає так багато спеціальних норм стосовно захисту життя та здоров'я журналіста, його прав та свобод, як у законодавстві України, а у кримінальному законодавстві країн Європи (наприклад Австрії, Італії, Франції, Польщі) та кримінальному законодавстві США взагалі немає жодної згадки про перешкоджання законній професійній діяльності журналіста чи посягання на журналіста у зв'язку з його родом діяльності, попри те, що значно вищим є ступінь забезпечення таких прав та свобод.

Висновки до першого розділу

На підставі аналізу правових та теоретичних засад щодо кримінально-правового захисту законної професійної діяльності журналістів в Україні сформульовано такі висновки:

1. Аналіз стану дослідження кримінально-правового захисту законної професійної діяльності журналістів в Україні засвідчує, що нині існує чимала кількість наукових праць, які безпосередньо стосуються захисту журналістів та їх професійної діяльності. Йдеться зокрема про роботи Я. С. Безпалої, В. І. Павликівського, К. М. Буряк, А. С. Бондарчук, І. С. Заєць, Є. О. Письменського та інші. Проте, в одних випадках досліджувалось виключно кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України, в інших окремо розглядалось кримінальне правопорушення, що міститься у ст. 345¹ КК України, незважаючи на наявність достатньо нового монографічного дослідження В. І. Павликівського, що стосується кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні, залишилось багато дискусійних питань щодо ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 347¹, 348¹, 349¹ КК України. Загалом, на сьогодні існує не так багато праць, присвячених кримінально-правовій охороні журналістів та їх професійній діяльності, а тому залишається чимало недостатньо чи взагалі не досліджених аспектів цієї проблеми. Викладене підтверджує потребу подальшого поглибленого теоретичного аналізу кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні.

2. Вагоме значення щодо державної охорони представників ЗМІ від протиправних діянь із боку деяких осіб має соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання роботі журналіста. Інформаційна діяльність, яку провадять журналісти, може ґрунтуватися на високих професійних стандартах та бути спрямованою на об'єктивне інформування своєї аудиторії тільки в тому разі, коли суб'єкти такої діяльності гарантовано можуть скористатися правом на захист від посягання на порядок

реалізації їхніх професійних прав. З-поміж специфічних рис та умов діяльності журналіста виокремлюють такі, як вияв погрози, тиску, а також безпосередні загрозові діяння щодо журналіста у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Зрозуміло, що «праця журналіста», з одного боку, виражається в інформуванні громадян щодо подій у суспільстві, а з іншого – це доволі складна, стресова і небезпечна робота, що потребує особливого правового захисту з боку держави, зокрема й за допомогою засобів кримінально-правового впливу.

3. Проаналізовано та узагальнено досвід зарубіжних держав щодо кримінально-правової охорони суспільних відносин у галузі захисту професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод. Зокрема за такі посягання передбачена відповідальність у кримінальних кодексах країн СНД, а саме: КК Республіки Азербайджан (ст. 163), КК Вірменії (ст. 164), КК Республіки Казахстан (ст. 158), КК Молдови (ст. 180-1), КК Республіки Таджикистан (ст. 162) та інші, а також кримінальним законодавством Грузії (ст. 154) та Республіки Сербії (ст. 138). Проведений аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн щодо встановлення відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів дає підстави вказати на такі головні риси: 1) по-перше, в усіх кримінальних законах зарубіжних держав у диспозиціях статей виокремлено таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як предмет кримінального правопорушення, яким є інформація; 2) по-друге, особливістю кваліфікованих видів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є наявність такої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення особою з використанням свого службового становища; 3) по-третє, у досліджених КК норми щодо перешкоджання журналістській діяльності містять положення, що посилюють відповідальність за вчинення діяння: - поєднаного з насильством чи погрозою його застосування; - поєднаного зі знищенням або пошкодженням майна чи погрозою його здійснення; - поєднаного з погрозою розповсюдження відомостей, що потерпілий бажає зберегти в таємниці; - поєднаного з погрозою обмеження прав.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЗАКОННУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
ЖУРНАЛІСТІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

2.1 Об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

2.1.1 Об'єкт складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

Одним із надважливих питань у кримінально-правовій науці є учення про об'єкт кримінального правопорушення, оскільки правильне вирішення чималої кількості питань кримінально-правової охорони залежить від з'ясування змісту об'єкта кримінального правопорушення та формулювання його поняття. Будучи системо-утворюючим елементом складу кримінального правопорушення, об'єкт дає змогу з'ясувати соціальний зміст кримінального правопорушення та визначити наслідки такого суспільно небезпечного діяння. Поняття об'єкта кримінального правопорушення, як і більшості елементів складу кримінального правопорушення, в КК України відсутнє. Для розкриття його суті потрібно проаналізувати теоретичні положення кримінально-правової науки.

Існує чимале розмаїття доктринальних точок зору щодо визначення об'єкту кримінального правопорушення, так об'єктом кримінального правопорушення пропонується визнавати соціальні цінності (Є. В. Фесенко) [187], правові блага (С. Б. Гавриш) [42], правовідносини (С. Я. Лихова) [88] тощо. Проте найбільш поширеною залишається теорія об'єкта

кримінального правопорушення як суспільних відносин, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, яким у результаті вчинення кримінального правопорушення заподіюється істотна шкода або створюється загроза заподіяння такої (М. Й. Коржанський) [66].

Наявність чималої кількості концепцій, доводить те, що на сьогоднішній день ще не вдалось створити досконалої теорії об'єкта кримінального правопорушення. Більше того, П. П. Андрушко констатує, що нині у кримінально-правовій науці наявні проблеми теорії об'єкта кримінального правопорушення. Водночас науковець наголошує, що зазначені проблеми не будуть вирішеними і найближчим часом, оскільки вони «просто не можуть бути вирішені» [4, с. 106]. На думку автора, у кримінально-правовій науці не було і апріорі не може бути єдиного підходу щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення та його структури [4, с. 106].

Незважаючи на те, що більшість наукових підходів щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення мають право на існування, все ж концепція «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини» видається найбільш універсальною. У вітчизняній доктрині кримінального права найприйнятнішою вважається триступенева класифікація об'єктів «за вертикаллю», відповідно до якої виокремлюють загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Під загальним об'єктом, В. К. Гришук, розуміє комплекс особливо цінних суспільних відносин, охоронюваних КК України, на які здійснюється посягання суб'єктом кримінального правопорушення і яким завжди при цьому завдається істотна шкода [44, с. 194]. Таке визначення не викликає жодних зауважень, підтримуючи і повністю погоджуючись з ним варто перейти до розгляду родового об'єкта кримінального правопорушення.

У науці кримінального права важливе значення має родовий об'єкт кримінального правопорушення. Як констатує В. Я. Тацій, родовий об'єкт кримінального правопорушення – це тотожні чи однорідні суспільні відносини, які об'єднані за своїм соціальним і економічним змістом, а відтак мають охоронятися

єдиною сукупністю взаємозалежних кримінально-правових норм [77, с. 105]. І. М. Залялова зазначає, що, насамперед, значення родового об'єкта в тому, що завдяки йому можна визначити ступінь суспільної небезпеки тих чи інших кримінальних правопорушень, а також класифікувати усі кримінально-правові норми, які регулюють відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень [55, с. 16]. Водночас головним критерієм для структуризації Особливої частини КК України є саме родовий об'єкт. Відтак це дало змогу законодавцю загалом правильно об'єднати в рамках одного розділу закону про кримінальну відповідальність норми, що регулюють відповідальність за посягання на однорідні чи тотожні суспільні відносини [73, с. 115].

Як зауважує С. Я. Лихова, необхідно аналізувати такі дві ознаки родового об'єкта, як назва та зміст. Так, на думку вченої, потрібно розкрити зміст більшості назв родового об'єкта, які передбачені в назвах розділів Особливої частини КК. Зокрема, назва розділу визначає, що саме для цієї групи кримінальних правопорушень є загальним, родовим. Кожне конкретне кримінальне правопорушення заподіює шкоду відповідному безпосередньому об'єкту, а зміст родового об'єкта формується з ознак безпосередніх об'єктів [90, с. 32].

У чинному КК України із урахуванням останніх змін положення про захист діяльності журналістів та свободи слова містяться у таких розділах (статтях):

– Розділ V. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина, в якому регламентовано ч. 2 ст. 163 – Порухення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер; ст. 171 – Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів;

– Розділ XV. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів, в якому регламентовано ст. 345¹ – Погроза або насильство щодо журналіста;

ст. 347¹ – Умисне знищення або пошкодження майна журналіста; ст. 348¹ – Посягання на життя журналіста; ст. 349¹ – Захоплення журналіста як заручника.

У кримінально-правовій науці щодо визначення змісту родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених у Розділі V Особливої частини КК України, наявні різні погляди. Зокрема, І. О. Зінченко вважає, що суспільні відносини, що забезпечують конституційні права і свободи людини та громадянина, є родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень [56, с. 5]. Своєю чергою, С. Я. Лихова стверджує, що родовим об'єктом зазначених кримінальних правопорушень є окремі конституційні правовідносини, зміст яких становлять права людини та громадянина: політичні, цивільні (особисті), соціальні [88, с. 160]. Водночас Тростюк З. А. зазначає, що родовим об'єктом вказаних кримінальних правопорушень є трудові, виборчі та інші особисті права людини та громадянина [168, с. 65].

Заслуговує на підтримку позиція І. О. Зінченко, адже як очевидно з назви Розділу V Особливої частини КК України, родовим об'єктом таких кримінальних правопорушень є трудові, виборчі та інші особисті права та свободи людини і громадянина (тобто суспільні відносини, котрі забезпечують конституційні права і свободи людини та громадянина). Зокрема, з огляду на розміщення ст. ст. 163, 171 у Розділі V КК України, можна дійти висновку, що політичні, громадянські (особисті), культурні та соціально-економічні права і свободи людини та громадянина є родовим об'єктом зазначених кримінальних правопорушень. Водночас, відповідно до ст. 34 Конституції України, до громадянських прав і свобод людини та громадянина відноситься і право на свободу слова і думки. Основний закон передбачає надання кожному можливостей на вільне вираження своїх переконань і поглядів. Також і в доктрині конституційного права, і у багатьох міжнародних нормативно-правових актах таке право вважається невід'ємним правом людини та громадянина [153, с. 28]. Своєю чергою, ст. 31 Конституції України закріплює право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої

кореспонденції. Відтак цілком логічним і відповідним структурній побудові Особливої частини кримінального закону є розміщення статей, які передбачають відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, а також перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, у Розділі V Особливої частини КК України. Інше питання, чи потрібно було у ч. 2 ст. 163 КК України зазначити журналіста як потерпілого і тим самим розширювати коло статей, які передбачають захист для журналістського корпусу? Безумовно, журналісти мають бути захищені кримінальним законом, проте не зовсім зрозуміло, навіщо аж у 6 статтях КК України передбачати покарання за посягання на журналістів.

Слід зазначити, що назва Розділу V Особливої частини КК України належно не виконує своєї інформативної функції, оскільки назва вказаного розділу є суттєво вужчою, ніж зміст положень, які він регулює. Відтак це зумовлює певні складнощі під час визначення родового та безпосередніх об'єктів, оскільки у вказаному розділі фактично містяться норми, що регламентують відповідальність за посягання на «решту» конституційних прав і свобод людини та громадянина, особистих благ (окрім, звісно, тих посягання, які виокремлено в інших розділах) [15, с. 50–51].

В. І. Павликівський доходить висновку, що аналіз норм Розділу V КК України дає підґрунтя для критики щодо формулювання самої назви вказаного розділу. Зокрема, очевидно, що цей розділ містить норми щодо відповідальності за посягання на трудові, виборчі та інші особисті права та свободи людини і громадянина. Однак, загальновідомим і на міжнародному рівні, і на національному рівні є розподіл усіх прав і свобод людини та громадянина на такі основні види: громадянські (особисті, фізичні), соціально-економічні, політичні та культурні (духовні, гуманітарні). Водночас громадянським (особистим, фізичним) правам та свободам надається перевага, оскільки вони природними, тобто такими, яких кожна людина набуває

незалежно від часу народження чи громадянства. Відповідно до Конституції України, до громадянських (особистих) належать такі права та свободи, як: право на життя (ст. 27); право на повагу честі та гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29) тощо. Водночас громадянські (особисті) права і свободи не можуть бути загальним поняттям, що характеризує всі права та свободи, регламентовані зазначеним розділом, оскільки вони не охоплюють усю сферу прав і свобод людини та громадянина. Відтак, очевидно, що не можуть класифікуватися як трудові, виборчі або інші особисті права і свободи людини такі права, відповідальність за посягання на які передбачена у Розділі V, як право на освіту, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на медичну допомогу тощо, оскільки вони є соціально-економічними або культурними. Тому В. І. Павликівський вказує про доцільність виключення з назви розділу такого поняття, як інші особисті права і свободи людини, оскільки воно не охоплює весь перелік прав і свобод людини та громадянина. Відтак науковець пропонує змінити назву Розділу V, виклавши її такій редакції: Злочини проти виборчих, трудових та інших прав і свобод людини і громадянина [110, с. 13].

С. В. Хилюк з цього приводу вважає, що найпростішим способом вирішення цієї проблеми було б перейменування Розділу V Особливої частини КК України. Однак досліджені нею варіанти мають свої недоліки через масивність самих визначень та надміру всеохоплюючий зміст означуваного таким чином родового об'єкта, адже будь-який злочин врешті-решт посягає на якесь право людини. Як альтернативу перейменуванню розділу, можна розглядати його розформування. Зокрема, у наукових доробках аргументуються пропозиції виключити з Розділу V КК України деякі склади кримінальних правопорушень та доповнити розділ новими статтями.

Остання з названих тенденцій переважає, при чому пропоновані новели здебільшого стосуються захисту особистих та виборчих прав осіб [191, с. 60–65].

Вбачається, що для більш ефективного реформування Розділу V Особливої частини КК України законодавцю необхідно застосувати обидва

вище згадані способи, тобто змінити як саму назву, так і внутрішню структуру даного розділу. Вирішення даної проблеми виходить за межі цього дослідження та потребує окремих наукових розробок. Однак такого роду зауваження є необхідним у цьому випадку.

Водночас взагалі є невідповідним структурній побудові Особливої частини КК України розміщення у Розділі XV (Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян) таких статей, як ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹.

Передусім нагадуємо, що Законом України від 15.05.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [130] внесено зміни до назви Розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», зокрема слова «органів місцевого самоврядування, об'єднань» замінено на «органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». Однак, очевидно, що цілком суперечить змісту кримінально-протиправних посягань, що містяться в зазначеному розділі, доповнення цього розділу приписом щодо «кримінальних правопорушень проти журналістів».

Журналіст, відповідно до абз. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», – творчий працівник, який професійно збирає, отримує, створює і займається підготовкою інформації для ЗМІ, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в ЗМІ (у штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [133]. З огляду на це законодавче визначення, журналістів не можна віднести до осіб, які представляють авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Як зазначено у цьому Законі, це творчий працівник. Його діяльність істотно відрізняється від виконання своїх повноважень, наприклад, працівником правоохоронного органу, військовослужбовцем. Більше того, як зазначено в

примітці до ст. 345¹ КК України, журналіст завжди діє від власного імені, від імені професійної чи творчої спілки журналістів, від імені ЗМІ. І навпаки, журналіст може заподіяти істотну шкоду авторитетності державної влади, її деяким представникам, органам місцевого самоврядування, їхнім працівникам своєю незаангажованою професійною діяльністю, викрити незаконні, корупційні чи інші протиправні «схеми» об'єднань громадян [25, с. 9].

Доповнення Розділу XV Особливої частини КК України кримінальними правопорушеннями, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, можна пояснити лише тим, що згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», відповідальність вчинення кримінального правопорушення стосовно журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за вчинення таких самих дій проти працівника правоохоронного органу [134]. Однак, така вказівка у законі не потребує механічного дублювання норм про відповідальність за посягання на працівника правоохоронного органу, а відтак порушення структури формування Особливої частини КК.

Нині серед науковців немає однастайності щодо визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, що містяться у Розділі XV Особливої частини КК України. Так, на думку Є. Л. Стрельцова, суспільні відносини щодо захисту авторитету державної влади, органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян є родовим об'єктом таких злочинів [170, с. 528-529]. С. Д. Шлапченко, своєю чергою, зазначає, що родовим об'єктом є саме порядок управління [79, с. 639]. Окремі науковці розглядаючи кримінальні правопорушення що містяться в XV розділі Особливої частини Кримінального кодексу України вказують, що вони посягають і на суспільні відносини у сфері управління, і на авторитет відповідних органів.

Слушною вважаємо думку А. М. Соловйової, що як складова порядку управління може визнаватися авторитетність органів місцевого самоврядування, органів державної влади, об'єднань громадян. На думку

авторки, під час посягання на «конкретне» (наприклад, певний порядок управління, діяльність компетентних органів) заподіюється також шкода «абстрактному» (наприклад, авторитету зазначених органів» [155, с. 51–52].

Також варто погодитися з М. Й. Коржанським, який зазначає, що назва Розділу XV КК України занадто обмежує родовий об'єкт кримінальних правопорушень, що містяться у цьому розділі, а відтак, очевидно, що назва розділу є невідповідною. Водночас автор наголошує, що, оскільки не всі кримінальні правопорушення, що передбачені вказаним розділом, посягають на авторитет органів місцевого самоврядування, органів державної влади та об'єднань громадян, назву розділу слід змінити на «Кримінальні правопорушення проти порядку управління» [65, с. 398].

З огляду на вищенаведене можна дійти висновку, що суспільні відносини у сфері державного управління, складовою яких є авторитет органів місцевого самоврядування, органів державної влади та об'єднань громадян, є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XV КК України. Однак, суперечливою (сумнівною) у цьому разі є доречність розміщення у вказаному розділі деяких кримінальних правопорушень, зокрема тих, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, оскільки це нівелює загалом систему принципів щодо побудови розділів Особливої частини КК України.

Отже, на підставі аналізу родових об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених розділами V і XV Особливої частини КК України можна зробити висновок, що суспільні відносини, що регулюють громадянські (особисті), соціальні, політичні, економічні та культурні права і свободи людини та громадянина, є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України. Окрім цього, до журналістської діяльності (на відміну від діяльності органів місцевого самоврядування, органів державної влади та об'єднань громадян) не належить здійснення адміністративно-господарських або організаційно-розпорядчих функцій, які мають захищати осіб від кримінального правопорушення, з метою здійснити

вплив на відносини управління. Відтак кримінальні правопорушення щодо журналіста суперечать іншим кримінальним правопорушенням, що містяться у Розділі XV КК України, за змістом суспільних відносин. Так, кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, насамперед, заподіюється шкода конституційним правам людини та громадянина. Ці норми не відповідають родовому об'єкту Розділу XV Особливої частини КК України. Отож, є два виходи з цієї ситуації: потрібно або перенести спеціальні норми, що передбачають захист журналістів, їх прав та свобод, у Розділ V Особливої частини КК України або просто їх виключити з КК України.

В теорії кримінального права є й інший підхід до різновидів об'єктів злочину. Зокрема, М. Й. Коржанський, зазначає, що у об'єкті кримінального правопорушення при його класифікації «за вертикаллю» слід виокремлювати, крім загального, родового та безпосереднього, ще й видовий об'єкт – суспільні відносини одного виду [66, с. 66].

На думку І. Я. Козаченка, значення даного різновиду об'єкта кримінального правопорушення полягає в наступному: а) він конкретизує зміст і функції родового об'єкта кримінальних правопорушень; б) він дозволяє відмежувати схожі за об'єктивними та суб'єктивними ознаками склади кримінальних правопорушень; в) за його допомогою визначається місце новостворених кримінально-правових норм у відповідних розділах КК; г) нерідко враховується при кваліфікації кримінальних правопорушень [146, с. 135].

Видовий об'єкт кримінального правопорушення співвідноситься з родовим як частина і ціле (або як вид і рід), а відтак є своєрідною ланкою, що об'єднує родовий і безпосередній об'єкти. Водночас часто визначає фактичні, соціальні та юридичні ознаки кримінальних правопорушень (їх груп), що посягають на один і той самий родовий об'єкт. Видовими об'єктами кримінальних правопорушень, розміщених в Розділі V Особливої частини КК України, можна назвати: а) суспільні відносини, що забезпечують особисті

(громадянські) права і свободи людини і громадянина; б) суспільні відносини, що забезпечують політичні права і свободи громадян; в) суспільні відносини, що забезпечують соціально-економічні права і свободи людини і громадянина; г) суспільні відносини, що забезпечують культурні (духовні) прав і свобод людини і громадянина [15, с. 53].

Безумовно, запропонована класифікація не є абсолютною та беззаперечною. Однак, вона найбільш чітко відображає зміст і структуру вказаного розділу, в якому згруповані норми, що передбачають відповідальність за посягання на конституційні права і свободи людини і громадянина. При цьому вважаємо, що така класифікація, цілком органічно вписується у триступеневу класифікацію об'єктів кримінального правопорушення. Також вбачається, що саме триступенева класифікація Розділу V КК України дає змогу чітко з'ясувати, які права людини та громадянина підпадають під захист зазначеним розділом КК України, та визначає правильне поняття безпосереднього об'єкта. З огляду на зазначене, доцільно в Розділі V КК України у рамках родового об'єкта злочину виділяти і видовий об'єкт. В цьому випадку видовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 163, 171 КК України, є суспільні відносини, які складаються з приводу забезпечення соціально-економічних прав і свобод людини і громадянина.

Щодо видових об'єктів кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян, розміщених у Розділі XV КК України, то такими видовими об'єктами є відносини у галузі забезпечення: 1) нормальної діяльності представників влади, працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань; 2) нормальної діяльності організацій та об'єднань громадян; 3) встановленого порядку реалізації прав і дотримання обов'язків; 4) нормального використання державних символів; 5) нормального використання ліній зв'язку і спеціальних засобів негласного отримання інформації; 6) інформаційного забезпечення управління в галузі документообігу [48, с. 194]. Оскільки відповідний розділ Особливої частини

КК України у 2015 році доповнено окремими статтями, що забезпечують кримінально-правову охорону діяльності журналістів, а саме: ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, доцільним кроком було б збільшити кількість видових об'єктів, які виділяються із родового об'єкта.

Для правильної юридичної кваліфікації кримінального правопорушення вагоме значення має визначення безпосереднього об'єкта, яким характеризується кожне із кримінальних правопорушень, що згруповані за ознакою спільності. У доктрині кримінального права простежується позиція, що конкретні суспільні відносини, які визначені законодавцем як такі, що підпадають під захист конкретного закону про кримінальну відповідальність і яким заподіюється шкода кримінальним посяганням, що підпадає під ознаки цього складу, є безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення [75, с. 87]. М. І. Бажанов дещо уточнив це поняття. На думку науковця, безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, яким заподіює шкоду конкретне кримінальне правопорушення. Інакше кажучи, – це об'єкт окремого конкретного кримінального правопорушення [10, с. 31]. Як правильно підкреслює Є. Л. Стрельцов, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення в практичній діяльності має надзвичайно важливе значення, оскільки «він використовується для здійснення кваліфікації суспільно небезпечних діянь» і відмежовує ці діяння від суміжних [74, с. 79].

У сучасній кримінально-правовій думці щодо безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, одностайної думки немає. Так, М. І. Мельник вважає, що безпосереднім об'єктом аналізованого кримінального правопорушення є встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів, який гарантує конституційне право громадян на вільне висловлення своїх думок і переконань, на свободу слова і думки, право вільно збирати, використовувати, зберігати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав, свобод та законних інтересів [101, с. 455]. О. І. Зінченко наголошує, що суспільна небезпека кримінального правопорушення виражається у порушення

конституційного права журналістів на працю [56, с. 132]. Доволі неоднозначним є підхід О. М. Готіна щодо цього питання. Науковець зазначає, що «порядок професійної діяльності журналістів» є безпосереднім об'єктом аналізованого кримінального правопорушення. І внаслідок вчинення такого кримінального посягання заподіюється шкода основоположним принципам інформаційних відносин; порушується конституційне право на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на свободу думки і слова; обмежується право громадян, державних органів та юридичних осіб на ефективне отримання публічно поширюваної інформації через ЗМІ [43, с. 109, 110].

Звісно, усі зазначені вище позиції науковців мають право на існування. Однак, слухним вважаємо зауваження П. П. Андрушка. Так, науковець акцентував, що об'єктом правової охорони, зокрема й кримінально-правової, є основні права та свободи людини і громадянина, особисті блага, визначені Конституцією України. Вчений зазначає, що «здебільшого вони є і об'єктами кримінального правопорушення», зокрема, коли йдеться «про особисті блага людини: життя, здоров'я, особисту безпеку, недоторканність». Водночас, як наголошує автор, коли йдеться про права людини і громадянина, то вони мають трактуватися як об'єкти кримінально-правової охорони. Відтак саме механізм (порядок) реалізації такого права є об'єктом кримінального правопорушення, а не саме право як абстрактне поняття. На думку П. П. Андрушка, сама людина (громадянин), її особисті блага, права, свободи, інтереси, соціальні зв'язки у суспільстві є видами цінностей як об'єкта кримінально-правової охорони. Відтак, із огляду на визначення поняття «соціальні зв'язки» (це дії і взаємодії, взаємозв'язки (взаємовідносини) учасників суспільних відносин), а також, що елементом суспільних відносин є соціальні зв'язки у вузькому значенні цього слова, можна дійти висновку, що фактично посягання на них є і посяганням на конкретні суспільні відносини в широкому їх розумінні [3, с. 42].

З цього очевидно, що не можна вважати безпосереднім об'єктом кримінального посягання, передбаченого ст. 171 КК України, лише конституційне право журналіста на працю, право на вільне висловлення своїх

думок і переконань, свободу слова і думки, оскільки у реальних суспільних відносинах реалізується будь-яке конституційне право людини та громадянина. Такий висновок підтверджується й тим, що правова норма, яка регулює такі відносини, закріплена в законодавстві (в ст. ст. 34, 43 Конституції України), і вона не порушується, оскільки порушити фактично не можливо. У такому разі порушується лише можливість особи реалізувати своє право досягти тих благ, отримати такі цінності, з огляду на які вона стає суб'єктом саме цих суспільних відносин.

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що суспільні відносини, які забезпечують безперешкодну реалізацію права журналіста на працю, є основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України.

Суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне провадження журналістом своєї професійної діяльності, є основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України (в яких передбачено відповідальність за посягання на життя, здоров'я, свободу та власність журналістів у зв'язку із здійсненням ними своєї законної діяльності). Диспозиції зазначених статей містять безпосередню вказівку на це.

Ситуація із визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 163 КК України є трохи іншою. Так, суспільні відносини, що забезпечують таємницю листування, телефонних розмов тощо, є основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер».

У цьому аспекті потрібно зазначити, що конкретне кримінально-протиправне посягання заподіює істотну шкоду лише одним суспільним відносинам не завжди. Є низка кримінальних правопорушень, що одночасно посягають на декілька суспільних відносин. Відтак, у кримінально-правовій науці наявні водночас

класифікація об'єктів і «по горизонталі», і «по вертикалі». Зміст класифікації «по горизонталі» виражається в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний і додатковий об'єкти [164, с. 70–74].

Якщо у кримінальних правопорушеннях, де наявні два або більше безпосередніх об'єктів, законодавець виокремлює один об'єкт, на який здійснюється посягання, або ж зі змісту статті є очевидним один об'єкт, то це визначає місце правової норми у структурі розділів Особливої частини КК. Такий об'єкт у доктрині кримінального права визначається, зазвичай, як основний безпосередній. Своєю чергою, додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є об'єкт, якому заподіюється істотна шкода поряд із основним [166, с. 34].

Додатковий безпосередній об'єкт аналізованих кримінально-протиправних посягань пов'язаний із основним і є об'єктом безпосереднього впливу особи, що скоює кримінальне правопорушення, на журналіста з метою перешкодження його діяльності. Зазначимо, що додатковим безпосереднім об'єктом правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 163 КК України, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності, а правопорушень, передбачених ст. 171 КК України, – право громадян на отримання достовірної та об'єктивної інформації. Своєю чергою, фізичне та психічне здоров'я журналіста, членів його сім'ї та близьких осіб є додатковим безпосереднім об'єктом посягань, передбачених ст. 345¹ КК України; майно журналіста, його близьких осіб та членів сім'ї – ст. 347¹; життя журналіста, його близьких осіб та членів сім'ї – ст. 348¹; свобода і воля журналіста, його близьких осіб та членів сім'ї – ст. 349¹ КК України. І тут постає питання, чи правильним є те, що життя, здоров'я, воля людини є другорядним? Це як мінімум суперечить Конституції України, зокрема ст. 3, відповідно до якої людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю і заслуговують на найбільшу увагу. На жаль, це не єдиний випадок коли законодавець ставить суспільні відносини чи то у сфері державного

управління, чи то суспільні відносини, що стосуються права власності, громадського порядку у ієрархії прав вище права людини на життя. Такий підхід є по меншій мірі безглуздим та необґрунтованим, тому найправильнішим рішенням законодавця у даному випадку є виключення усіх спеціальних норм із кримінального закону.

Для визначення юридичної природи досліджуваних кримінальних правопорушень важливе значення має правильне визначення предмета кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів. Предмет кримінального правопорушення – це будь-які речі матеріального світу, з певними ознаками яких КК України пов'язує наявність конкретного складу кримінального посягання [76, с. 93].

Лише у трьох із аналізованих нами статей виділено предмет кримінального правопорушення. Так, у ч. 1 ст. 171 КК України одним із способів учинення кримінального правопорушення є незаконне вилучення зібраних, підготовлених, опрацьованих журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у своїй професійній діяльності. У разі вчинення кримінального правопорушення в такий спосіб обов'язковою ознакою є предмет – матеріали зібрані, опрацьовані, підготовлені журналістом, і технічні засоби, якими він користується у своїй професійній діяльності.

Під матеріалами, зібраними, опрацьованими, підготовленими журналістом, слід розуміти інформацію, яку було зібрано, одержано, опрацьовано або створено журналістом та зафіксовано на певному носії (аркуші паперу, як фото-, відеоматеріали). Не дотична до предмета цього кримінального правопорушення інформація, яку не зафіксовано на певному носії і не може бути вилучено (наприклад, думки журналіста, які зберігаються у його свідомості), а також інформація на відповідному носії, яка не була об'єктом журналістської діяльності (яку він не збирав, не отримував, не обробляв тощо), – наприклад, особисті документи журналіста. Не є таким матеріалом також носій інформації, на якому відсутня будь-яка інформація (чисті касети, флешки тощо); за відповідних умов такі предмети можуть бути

визнані технічними засобами, якими журналіст користується у своїй професійній діяльності [119, с. 110-111].

Під технічними засобами, якими користується журналіст у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, слід розуміти апаратуру, устаткування, пристрої, прилади та інші вироби, спеціально створені, розроблені, запрограмовані або модернізовані для створення, збирання, оброблення, зберігання або передачі інформації (камери, диктофони, телефони, фотоапарати, комп'ютери тощо). Не належать до предмета цього кримінального правопорушення технічні засоби, які хоча й використовуються журналістом, але безпосередньо не пов'язані з процесом створення, збирання, обробки, зберігання або передачі інформації (наприклад, автомобіль, на якому пересувається журналіст), а також живі істоти (скажімо, поштовий голуб) і предмети, які не призначені для роботи з інформацією, хоч і використовувались журналістом (наприклад, палиця, якою журналіст за допомогою азбуки Морзе намагається передати повідомлення) [119, с. 111]. Предметом кримінального правопорушення, що розглядається, є лише технічний засіб загалом, хоча в судовій практиці виникали випадки, коли у журналістів незаконно вилучали складові частини технічного засобу, що унеможливлювало процес подальшого збирання та зберігання інформації. Так, Ірпінським міським судом Київської області від 16.06.2014 розглядалось кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_6 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України. У матеріалах справи йдеться, що обвинувачений під час суперечки, яка виникла у зв'язку з тим, що потерпілий не повідомив підстав, на яких він здійснює відеозйомку, вихопив в оператора об'єktiv від відеокамери, відтак позбавив можливості знімальну групу телеканалу СТБ виконати свої професійні обов'язки, зокрема, отримати інформацію [33]. Отже, за таких умов це діяння потрібно кваліфікувати як інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста [119, с. 111].

Будь-яке рухоме чи нерухоме майно, що належить на праві власності або перебуває у законному володінні журналіста або його близьких, є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347¹ КК України. Зокрема, для об'єктивної сторони такого кримінального правопорушення має значення те, що майно журналіста або його близьких знищено чи пошкоджено саме через здійснення журналістом законної професійної діяльності. Однак, норми ст. 347¹ КК України не передбачають такої вагомості для кваліфікації ознаки, як «розмір завданої шкоди». І взагалі, у чинному КК немає жодної примітки, яка б містила роз'яснення щодо розміру завданої шкоди майну журналіста чи його близьких. Наприклад, у ч. 1 ст. 194 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна) міститься норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах. Роз'яснення змісту поняття «шкода у великих розмірах» міститься у п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів». Зокрема у зазначеному пункті йдеться: «вирішення питання про те, чи є заподіяна шкода великою, вирішується у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи (вартості майна, обсягу, кількості предметів, значущості його для власника, матеріального становища потерпілого тощо)» [136].

З огляду на законодавче визначення поняття «значна шкода» як кваліфікуючої ознаки у інших кримінальних правопорушеннях проти власності (приміром п. 2 примітки до ст. 185 КК України), можна дійти висновку, що значна шкода – це шкода, заподіяна у великому розмірі. Наприклад, у разі умисного знищення або пошкодження майна шкодою, заподіяною у великому розмірі, вважатимуться матеріальні збитки, розмір суми яких у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [82].

Зокрема, у КК України потрібно передбачити, який саме розмір заподіяної шкоди майну журналіста чи його близьких слід вважати «значною шкодою», а відтак і кваліфікуючою ознакою такого кримінального правопорушення, а який визнати ознакою простого складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 347¹ КК України). Адже, у разі незаподіяння протиправним діянням істотної шкоди майну журналісту чи його близьким родичам, в такому випадку наявна така ознака, як «малозначність діяння», а згідно з ч. 2 ст. 11 КК України не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [82].

Інформація, що передана чи передається особою через листування або телефонні розмови, а також повідомлення осіб, які передаються або були передані телеграфом чи за допомогою інших засобів зв'язку, а також через комп'ютер і є таємницею громадянина (громадян), як зазначають деякі науковці, є приватними, а відтак вони є предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України [83, с. 163]. Отож, зміст вказаних відомостей і повідомлень (тобто вони таємницею громадянина) і спосіб їх передавання (засобами зв'язку, через технічне обладнання для зв'язку, комп'ютер, електронною поштою тощо) є обов'язковими ознаками предмета аналізованого кримінального правопорушення. Водночас, якщо відомості та повідомлення, які містить службова кореспонденція (листування, телефонні розмови журналіста тощо), створені журналістом у рамках його професії, то такі відомості та повідомлення не можуть визнаватися предметом такого кримінального правопорушення. За наявності відповідних підстав, мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 171 КК (як перешкоджання професійній діяльності журналіста) такі діяння, як незаконне ознайомлення зі службовою кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними та іншими повідомленнями

журналіста та їх розголошення. Тобто на законодавчому рівні створена конкуренція норм. Відтак, це може призвести до можливих помилок під час кваліфікації судом діянь, оскільки суди змушені будуть знаходити правильний вихід із цієї ситуації, що, своєю чергою, зумовлюватиме «затягування» судових процесів. І причиною цьому буде саме недосконалість норм КК України, а не непрофесіоналізм чи бездіяльність суду.

У кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. ст. 345¹, 348¹, 349¹ КК України, предмет кримінального правопорушення відсутній, тобто – це безпредметні кримінальні правопорушення. У цих випадках кримінально-протиправний вплив здійснюється не на матеріальні предмети, а у зв'язку із розірванням соціального зв'язку (зміни соціально значущої поведінки суб'єктів відносин). Шкода об'єктові під час вчинення вказаних правопорушень заподіюється через вплив на потерпілого.

Також однією з ознак об'єкта посягання є потерпілий, а не лише суспільні відносини, що підпадають під охорону кримінального закону. Досі у кримінально-правовій науці не повною мірою вирішено питання про потерпілого від кримінального посягання. Це зумовлено тим, що проблема щодо вирішення вказаного питання є комплексною та має міжгалузевий характер. У чинному КК України немає єдиного підходу щодо визначення поняття «потерпілий від кримінального правопорушення», хоча у кримінальному процесуальному законодавстві окреслено, хто такий потерпілий, а також визначено його правовий статус.

Так, Т. І. Присяжнюк під потерпілим від кримінального правопорушення розуміє фізичну особу, чії права, свободи, законні інтереси, охоронювані КК України, були порушені або поставлені під загрозу порушення [129, с. 95]. Прихильники інших поглядів до кола потерпілих від кримінального правопорушення відносять й інших соціальних суб'єктів, зокрема юридичну особу [58, с. 144, 145].

Фесенко Є. В. зазначає, що окрема людина, дві або більше особи, населення адміністративно-територіальних одиниць, державні органи,

громадські об'єднання, держава і суспільство загалом можуть визнаватися потерпілими від кримінального посягання [187, с. 76].

Однак, як видається, більш досконалим є визначення поняття «потерпілий від кримінального правопорушення», подане М. В. Сенаторовим. Зокрема, науковець зазначає, що ним може бути соціальний суб'єкт (тобто фізична чи юридична особа, інше соціальне утворення, держава або суспільство загалом), праву, благу чи інтересу (що перебуває під захистом КК України) якого заподіюється шкода кримінальним посяганням або створюється загроза заподіяння такої [151, с. 7].

Потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, законодавець визначив лише професійних журналістів (див. Додаток № 2). Водночас у кримінальному законі не визначено конкретних ознак журналіста, якому створюються перешкоди у провадженні ним законної професійної діяльності. Проте декілька визначень поняття «журналіст» простежуються у чинному законодавстві. Зокрема у таких законах, як «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні ЗМІ», «Про телебачення і радіомовлення», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформаційні агентства» тощо [39, с. 91–95].

У Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (ст. 1) зазначено, що журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, отримує, створює та готує інформацію для ЗМІ, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в ЗМІ (в штаті, або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [134]. Відтак, на підставі аналізу вказаного поняття можна зробити висновок, що також прирівнюються до журналістів за своїм правовим статусом і інші особи, тобто журналіст – це не тільки особа, яка працює на професійній

основі та на підставі трудового договору на посаді журналіста, а й особа, що працює з редакцією ЗМІ на підставі авторського договору, доручення, договору підряду тощо. Отже, статус журналіста не пов'язаний із наявністю службового чи журналістського посвідчення, іншого документа, виданого ЗМІ чи творчою або професійною спілкою журналістів. Відтак особа, яка фактично здійснює діяльність щодо збирання, оброблення і створення інформації для ЗМІ, визнається журналістом [39, с. 91–95], а статус журналіста визначається не через наявність конкретних документів чи формальних ознак, а залежно від виду діяльності, яку провадить особа. Така сама думка простежується і у правовій позиції Ради Європи. Зокрема, у Рекомендаціях Комітету Міністрів РЄ № 2000/7 вказано, що журналіст – це будь-яка фізична або юридична особа, яка професійно або регулярно залучена до збирання та публічного розповсюдження інформації через будь-які ЗМІ [141]. На підставі аналізу національного законодавства можна дійти висновку, що така вагома кваліфікуюча ознака діяльності журналіста, як «регулярність/системність», взагалі відсутня. Зокрема, якщо дослідити поняття «журналіст», визначене у Законі України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів», то можна зрозуміти, що у ньому здійснюється «прив'язка» саме до класифікатора професій України, а відтак виникають складнощі з визначенням цього поняття у рамках закону. Зокрема, разом із змінами до Державного класифікатора професій зазнало деяких трансформацій і поняття «журналіст», однак ці зміни щодо поняття не були враховані у вищезазначеному законі. Також необхідно акцентувати, що, відповідно до Державного класифікатора професій, журналісти належать до тієї самої групи, що і редактори та письменники (тобто немає чіткого поділу на журналістів та редакторів і письменників), відтак це засвідчує, що ті, хто укладав і затверджував класифікатор, не цілком правильно розуміють зміст професії журналіста [134]. Зокрема, перелік професій розпочинається із ведучого програми, далі вказаний випусковий редактор, драматург, журналіст, інокореспондент, коментатор, кореспондент, літературний

співробітник, оглядач, письменник, потім декілька типів редакторів, члени редколегії та редакції. Тобто саме такий орієнтовний перелік виконуваної роботи журналіста, редактора та письменника визначений класифікатором. Як очевидно, попри те, що оператори та фотографи теж є представниками ЗМІ, їхніх професій у класифікаторі не визначено. Тобто, наприклад, у разі насильства чи погрози застосування такого щодо них, виявиться, що вони, відповідно до класифікатора, не підпадають під категорію «журналіст».

Схожі формулювання терміну «журналіст» є у Законі України «Про інформаційні агентства» (ст. 21) [137] та Законі України «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 1) [144]. Зокрема, відповідно до Закону України «Про інформаційні агентства», журналіст інформаційного агентства – це творчий працівник, який створює, збирає, отримує та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповноваженням [137]. Про наявність редакційного посвідчення для набуття статусу журналіста йдеться у ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Зокрема, згідно з цим Законом, журналістом редакції друкованого ЗМІ є творчий працівник, який професійно збирає, отримує, створює і готує інформацію для друкованого ЗМІ та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або виконує таку діяльність за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого ЗМІ [135]. Також у Законі вказано, що професійна приналежність журналіста може підтверджуватися документом, виданим професійним об'єднанням журналістів [135]. І. С. Заєць вважає, що найвідповідніше визначення поняття «журналіст» міститься у ст. 1 законопроекту України «Про захист професійної діяльності журналістів» [53, с. 26]. Так, журналістом визнається, згідно із вказаним законопроектом, творчий працівник, який на професійних засадах створює й опрацьовує твори (статті, повідомлення, передачі, програми, фотоілюстрації тощо), з метою оприлюднення їх через ЗМІ на

невизначене коло осіб і діяльність якого є основним джерелом його доходів [53, с. 26]. Згідно зі Законом України «Про інформацію» (ч. 2 ст. 22), засобами масової інформації є такі засоби, що призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації [138]. Водночас у ст. 25 цього Закону вказано, що працівник ЗМІ має право збирати інформацію в районах катастроф, стихійних лих, на місцях аварій, у місцях масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом, тощо лише після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність [138].

Отже, проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що журналіст – це творчий працівник, який збирає, отримує, створює, готує інформацію для поширення, оприлюднення. Він може бути і штатним, і позаштатним або ж взагалі виконувати свої функції за іншим видом уповноваження. Водночас статус журналіста або його належність до ЗМІ має бути підтверджений редакційним чи іншим документом, виданим йому редакцією цього ЗМІ.

Як вже зазначалось вище, потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, законодавець визнає лише самого журналіста, однак варто звернути увагу на те, що і близькі особи журналіста нерідко потерпають від різного роду погроз у зв'язку із професійною діяльністю журналіста.

Відтак, переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків або критику, як зазначають науковці, може здійснюватися у різний спосіб посягання на законні права, свободи та інтереси близьких журналіста. Зокрема, це може бути фізичний чи психічний примус до вчинення конкретних дій, психологічний тиск на них, поширення неправдивої інформації чи відомостей, що принижують честь і гідність близьких журналіста, компрометують їх, інші обмеження (наприклад, різні погрози, цькування, залякування) тощо [99, с. 511].

У законодавстві відсутнє єдине визначення поняття «близькі родичі», що знову ж таки викликає питання: на яке з визначень посилається при застосуванні відповідної норми КК України?

У Кримінальному кодексі України немає прямого визначення поняття «близькі родичі». Однак таке визначення міститься у науково-практичному коментарі КК України. На думку авторів, фізичні особи, природний зв'язок між якими базується на походженні один від одного або від спільних пращурів і має правове значення у випадках, передбачених законодавством, – це близькі родичі. Відтак близькими родичами є: батьки, діти, рідні брати і сестри, дідусь, бабця та онуки. Також до близьких родичів належить подружжя (чоловік/дружина) [102].

Водночас у Сімейному кодексі України (ст. 3) визначено поняття «сім'я». Зокрема, особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки – це сім'я. Очевидно, що членами сім'ї можуть бути й особи, які спільно проживають, однак не перебувають у шлюбі. Окрім цього, у ст. 21 Сімейного кодексу зазначено, що проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя [152]. Відтак можна зробити висновок, що одна й та сама особа може бути одночасно і членом сім'ї, і близьким родичем.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (п. 1 ч. 1 ст. 3) йдеться, що близькими родичами та членами сім'ї є чоловік, дружина, батько, матір, син, донька, вітчим, мачуха, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, онук, онучка, прадід, прабаба, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, зокрема й особи, які спільно проживають, однак не перебувають у шлюбі [84].

У п. 14.1.263 Податкового кодексу України зазначено, що членами сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення є її чоловік або дружина, діти, зокрема й усиновлені, батьки [40, с. 30–32]. До другого ступеня споріднення належать інші члени сім'ї фізичної особи [40, с. 30–32]. Водночас у Житловому

кодексі України міститься поняття «члени сім'ї наймача», до яких належать дружина/чоловік наймача, їхні діти та батьки. [51]. Окрім цього, відповідно до ст. 64 зазначеного Кодексу, можуть бути визнані членами сім'ї наймача також інші особи, якщо вони постійно проживають разом із наймачем і ведуть із ним спільне господарство [51].

Отже, вищенаведене свідчить про відсутність уніфікованого визначення «близьких родичів» та «членів сім'ї» у нормативно-правових актах. Водночас, слід наголосити, що така правова проблема, як «невизначеність» вказаних понять є актуальною для українського законодавства. уже багато років. Наявність різних підходів до формулювання таких понять у сімейному, цивільному, кримінальному процесуальному, господарському тощо законодавстві перешкоджає ефективній правореалізації, а відтак лише призводить до помилок у правозастосуванні. Саме тому доцільно безпосередньо у кримінальному законі сформулювати визначення «близьких», «близьких родичів» та «членів сім'ї» або передбачити, на який нормативно-правовий акт варто посилатись при застосуванні норм, що містять вказівки на «близьких», «близьких родичів» чи «членів сімей».

Неоднозначним також є питання визнання потерпілими від кримінального посягання, передбаченого ст. 171 КК України, юридичних осіб. На думку О. І. Зінченка, не може бути потерпілим від аналізованого кримінального правопорушення засіб масової інформації (тобто юридична особа), оскільки в ч. 1 і ч. 2 ст. 171 КК України наявна безпосередня вказівка, що потерпілим від такого кримінального правопорушення може бути лише журналіст, а також, очевидно, що таке посягання спрямоване проти трудових прав представників відповідної професії [56, с. 133].

Натомість деякі вчені переконані, що аналізоване правопорушення може вчинятися й стосовно юридичних осіб, зокрема ЗМІ, а не лише безпосередньо щодо журналістів. Як приклад, наковці наводять такі діяння, як незаконне

анулювання свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації; незаконне позбавлення телеорганізації права користуватися певними частотами, призначеними для мовлення тощо [43, с. 111], або ж «зтягування» процесу видачі ліцензії Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення так званим «політично невігідним телеканалам». Зокрема, Я. С. Беспала наголошує, що у диспозиції ст. 171 КК України зазначено термін «журналістів» (у множині), а отже, у цьому разі йдеться про «їх множину, тобто більше одного» [15, с. 25]. Відтак, на думку вченої, якщо скоюється таке правопорушення, як перешкоджання законній професійній діяльності декількох (щонайменше двох) журналістів, то в такому разі заподіюється шкода і самому ЗМІ (тобто юридичній особі), оскільки ЗМІ відтак не матиме змоги правдиво і своєчасно висвітлити певну подію [15, с. 25].

Однак, вважаємо, що з такою позицією науковців складно погодитися, оскільки термін «журналістів» (у множині) вживається у рамках узагальнення всіх частин ст. 171 КК, а тим паче, що далі в інших нормах кодексу термін «журналістів» (у множині) взагалі не вживається, а отже, вказаний термін має тільки лексичне значення. Крім цього, як юридична особа ЗМІ є комерційною установою, а відтак у разі порушення прав журналістів під час провадження їхньої професійної діяльності майнова шкода заподіюється засобу масової інформації лише у виді збитків від невисвітлення певної інформації. Більше того, відповідно до норм КК, до професійної діяльності журналіста належить збирання, отримання, створення, зберігання, поширення або інше використання інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Тобто, очевидно, що у такому разі ЗМІ не може бути потерпілим від кримінальних правопорушень проти професійної діяльності журналіста, а є лише засобом провадження професійної діяльності журналіста [23, с. 90].

У статті 163 КК України потерпілими можуть виступати лише приватні особи, водночас у кваліфікованому складі цього кримінального правопорушення, а саме у ч. 2 ст. 163 КК України, передбачено спеціального потерпілого – журналіста.

Що ж до потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, то ними є не тільки журналісти, а й члени їх сімей чи близькі родичі.

Зважаючи на цей перелік необхідно мати на увазі, що у разі, коли потерпілим від кримінального правопорушення, яке спрямоване проти журналіста, але вчиняється шляхом заподіяння певної шкоди особам, які для нього не байдужі, відповідні статті можна застосовувати лише у разі, коли потерпілі є саме близькими родичами журналіста або належать до його сім'ї. Якщо така особа не є членом сім'ї, є родичем журналіста, проте не близьким, чи навпаки – є дуже близькою особою, проте – не родичем, застосовувати відповідні статті не можна. В деяких випадках суб'єкт взагалі не підлягає кримінальній відповідальності. Наприклад, особа з метою помсти журналісту за його професійну діяльність погрожує спричинити тяжке тілесне ушкодження його коханій жінці, з якою він спільно не проживає. Така особа не належить ні до близьких родичів журналіста, ні до членів його сім'ї, тому стаття 345¹ КК України застосуванню не підлягає. Водночас «загальна норма», яка передбачала б погрозу тяжким тілесним ушкодженням, у Кримінальному кодексі України відсутня. За таких умов відсутня будь-яка кримінальна відповідальність. З огляду на це, законодавцю варто було б замінити словосполучення «близьких родичів чи членів сім'ї» на «близьких» або ж «близьких осіб». Останнє у свою чергу було відображене у Кримінальному кодексі 1961 року. Таких осіб одностайно розуміли як людей, доля яких не байдужа для відповідної особи. До слова, у Розділі XV Особливої частини КК України міститься ст. 359 «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який

виконує громадський обов'язок», де йдеться саме про «близьких осіб», без уточнення їхнього родинного та сімейного статусу (те саме спостерігається і у статтях з інших розділів, зокрема, частині 2 статті 126 КК України «Побої та мордування»).

Відтак, з огляду на викладене, можна зробити висновок, що об'єкт кримінального правопорушення є одним із найважливіших елементів складу кримінального правопорушення, так як його правильне визначення має вирішальне значення для юридичної оцінки кримінального правопорушення, визначення тяжкості заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, а також для відмежування кримінального правопорушення від суміжних правопорушень. Така важлива ознака об'єкта посягання, як потерпілий має не менш важливе значення, а тому всебічність правового захисту та визначення основного безпосереднього об'єкта аналізованих кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від «обґрунтованості опису» його ознак у тексті закону про кримінальну відповідальність.

На сьогодні Кримінальний кодекс України містить аж 6 статей безпосередньо спрямованих на захист законної професійної діяльності журналістів. Потреби у встановленні додаткових спеціальних норм про відповідальність за посягання на права журналістів слід пов'язати із Революцією Гідності, що мала місце у кінці 2013 – початку 2014 року. Події того часу показали незахищеність журналістів у правовому плані, у зв'язку з чим законодавець вирішив доповнити кримінальний закон додатковими нормами. Проте важко сказати що цей крок був виправданим, так як статистичні дані останніх років показують, що ситуація з дотриманням свободи слова в Україні є доволі стабільною. Протягом 2019 року, за підсумками моніторингового дослідження Інституту масової інформації «Барометр свободи слова» в Україні було зафіксовано 243 випадки порушень свободи слова. Для порівняння: у 2018 році було зафіксовано менше

порушень свободи слова – 235 випадків [12]. Фахівці Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України вважають, що внесення до КК України спеціальних норм має бути обумовлено підвищеним (або пониженим) рівнем суспільної небезпечності діяння порівняно з діянням, передбаченим загальною нормою [36].

З вищенаведеного, вбачається що ситуація не є критичною і потреби в перенасичуванні кримінального закону додатковими спеціальними нормами немає потреби. Доповнення чинного КК України статтями, що передбачають додаткові гарантії захисту прав журналістів, зумовило лише безпідставне збільшення обсягу КК за рахунок не якості кримінально-правових норм, а їх кількості. Для ефективного правового захисту журналістів, потрібно вдосконалити механізм застосування вже існуючих кримінально-правових заборон, а не перевантажувати КК України новими статтями.

2.1.2 Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

У нормах чинного КК України визначено поняття «кримінальне правопорушення» – це передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [82]. Водночас, як зазначають деякі науковці, кримінальне правопорушення (як і будь-який акт вольової поведінки людини) охоплює і зовнішні (фізичні), і внутрішні (психічні) сторони. На думку М. І. Панова, зовнішня сторона виявляється у формі людської поведінки в об'єктивній дійсності, яка виражається як дія чи бездіяльність, що орієнтована на зміну соціального середовища [115, с. 5, 6]. Своєю чергою, науковець вважає, що психічні процеси, які відбуваються у свідомості людини, характеризують її волю і детермінують поведінку, – це внутрішня (психічна) сторона правопорушення [115, с. 5, 6]. Відтак, з огляду на те, що кримінальне правопорушення є певною психофізичною єдністю, аналіз зовнішнього вияву і внутрішнього змісту правопорушення є неможливим без урахування їхнього взаємовпливу і взаємозв'язку.

Як відомо, об'єктивна сторона правопорушення – це один із елементів (як і об'єкт, суб'єкт і суб'єктивна сторона) такої правової конструкції, як «склад кримінального правопорушення», без якої не можливо встановити відповідність нормі кримінального закону реального правопорушення, а також визнати скоєне підставою кримінальної відповідальності [21, с. 254]. Об'єктивна сторона правопорушення визначає, що лише суспільно небезпечне діяння, що порушує правила (заборони), встановлені кримінальним законом, визнається кримінальним правопорушенням (а не самі по собі думки чи ідеї людини, здійснення яких становить небезпеку для оточуючих). Дослідження об'єктивної сторони дає змогу визначити об'єкт посягання, а також встановити форму вини [76, с. 112]. Зазначене вище зумовлює необхідність розгляду

об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів.

Зазвичай у доктрині права об'єктивною стороною будь-якого кримінального правопорушення вважають сукупність передбачених кримінальним законом ознак, що визначають зовнішній вияв кримінального правопорушення, яке здійснює посягання на об'єкти кримінально-правового захисту, а також об'єктивні умови такого посягання [9, с. 81].

Водночас об'єктивна сторона суспільно небезпечного покарання характеризується такими обов'язковими і факультативними ознаками, як суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, а також місце, час, спосіб, обстановка, обставини, знаряддя та засоби вчинення кримінально-протиправного посягання. Зазначені елементи науковці визначають як основні під час аналізу зовнішнього вияву суспільно небезпечного посягання. Окрім того, зовнішній вияв певної кримінально-протиправної поведінки є дуже різноманітний і неоднозначний, а відтак через велику кількість його об'єктивних ознак не можливо сформулювати вичерпний перелік таких ознак. Зокрема, зміст кримінального правопорушення розкривається через фактичні і соціальні об'єктивні ознаки, а, насамперед, виявляється його суспільна небезпечність. За допомогою встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення можна визначити наявність у діянні винної особи складу правопорушення, а також відмежувати вчинене правопорушення від інших кримінально-протиправних посягань і правильно кваліфікувати скоєне. Відтак, зрозуміло, що у диспозиціях статей КК України найбільш детально описані ознаки об'єктивної сторони.

У доктрині кримінального права простежуються різні погляди щодо визначення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Водночас, на підставі аналізу можна виокремити три основні позиції. Так, на думку М. І. Панова [115, с. 111] та М. Й. Коржанського [67, с. 92], лише діяння

(дія чи бездіяльність) є єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Своєю чергою, М. І. Бажанов зазначає, що до обов'язкових ознак об'єктивної сторони належать діяння (дія або бездіяльність), наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками [10, с. 34]. Щодо третьої позиції, то вона ґрунтується на підставі диференціації кримінальних посягань на кримінальні правопорушення з матеріальним і формальним складом. Водночас послідовники третьої позиції (В. І. Борисов [22, с. 60], С. Б. Гавриш [41, с. 174], В. П. Тихий [167, с. 17], М. В. Шепітько [198, с. 82–83]) вважають, що для кримінального правопорушення з матеріальним складом обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між ними, а з формальним складом – тільки діяння (дія або бездіяльність).

Як очевидно, у будь-якому разі тільки суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) є незмінною та обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Без діяння (як зовнішнього вияву людської поведінки) не може бути і кримінального правопорушення. Не можна трактувати як суспільно небезпечне посягання самі лише думки, ідеї, реалізація яких становить небезпеку для суспільства. Тобто суспільно небезпечні наміри, як вказують вчені, отримують негативну оцінку лише тоді, коли вони об'єктивовані ззовні, в акті зовнішньої поведінки особи [115, с. 5]. А, відповідно, дія чи бездіяльність є конфігурацією такої поведінки [115, с. 5]. Інші ознаки, такі, як суспільно-небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, є факультативними ознаками об'єктивної сторони, оскільки вони можуть передбачатися певною кримінально-правовою нормою, або ж ні.

На підставі аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень щодо посяганням на законну професійну діяльність журналістів, необхідно зазначити, що такі правопорушення становлять суспільно небезпечні

посягання на відносини, що формуються під час провадження журналістом своєї професійної діяльності. Зокрема, об'єктом зазначених правопорушень є свобода професійної журналістської діяльності, що, своєю чергою, визначає специфіку їхнього зовнішнього вияву.

З-поміж усіх кримінальних посягань щодо професійної діяльності журналіста особливе місце посідає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 163 КК України. Зокрема, з огляду на посилення кримінально-правової охорони щодо діяльності журналістів, на початку 2016 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» [133]. Так, зазначеним Законом до КК України були внесені зміни, зокрема ч. 2 ст. 163 була доповнена такою додатковою кваліфікуючою ознакою, як вчинення дій, зазначених у ч. 1, стосовно журналіста.

Статтею 163 КК України передбачено відповідальність за кримінальне правопорушення, яке вчиняється шляхом порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної кореспонденції, іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Зокрема, слушною вважаємо думку П. С. Матишевського, який порушення таємниці листування визначає як дії, що пов'язані з ознайомленням особи, яка не мала не це права, зі змістом чужого листування, з протиправним розголошенням змісту такої кореспонденції без згоди особи, яка написала чи отримала листа (повідомлення), або з розголошенням самого факту листування між деякими особами чи між конкретною особою і організацією, підприємством чи установою [79, с. 170].

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України формами суспільно небезпечного діяння є дія або бездіяльність. Більшість науковців вважають, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 163 КК України, вчиняється тільки у формі дій. Водночас Д. Ю. Кондратов стверджує, що об'єктивна сторона аналізованого правопорушення може виявлятися і у формі вчинення незаконної дії, і у формі бездіяльності [61, с. 11]. Однак, складно погодитися із

такою позицією науковця, оскільки у теорії кримінальної науки побутує думка, що бездіяльність – це пасивна форма поведінки особи, яка виявляється у невчиненні особою конкретної дії (дій), яку вона мала і могла вчинити за відповідних умов.

Своєю чергою, з огляду на те, що такі діяння щодо порушення таємниці листування або іншої кореспонденції, як ознайомлення з відомостями або повідомленнями особи, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, можуть бути вчинені з прямим умислом, то таке правопорушення має кваліфікуватися як активна дія, що спрямована на зазначену мету. Відтак слушною вважаємо думку К. М. Буряк, яка стверджує, що у разі бездіяльності особи, на яку покладено обов'язок забезпечувати таємницю листування або іншої кореспонденції, таке діяння залежно від суспільної небезпечності та наслідків має кваліфікуватися за ст. 367 КК України як службова недбалість або ж така особа може підпадати під адміністративну чи дисциплінарну відповідальність [23, с. 95].

Слід наголосити, що, як очевидно з тексту ст. 31 Конституції України, у виняткових випадках, а саме з метою запобігти кримінальному правопорушенню чи встановити істину під час досудового розслідування кримінального провадження, якщо в інший спосіб отримати інформацію не можливо, із загального правила щодо заборони порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції можуть бути винятки, однак лише встановлені судом у випадках, передбачених законом.

Слід наголосити, що доктрині кримінального права наявні міркування щодо того, що елементом об'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення є не лише діяння, що були проаналізовані нами вище, а й подальше розголошення змісту листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції [103, с. 393].

Протилежної думки дотримується Д. Ю. Кондратов, який вважає, що в цьому разі порушення таємниці кореспонденції є менш суспільно небезпечним

діянням, ніж сам факт розголошення. Так, на думку науковця, зміст листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції у результаті розголошення стає надбанням ще більшого кола осіб, а відтак таке діяння виходить за межі об'єктивних ознак складу аналізованого кримінального правопорушення.

Склад кримінального правопорушення, що міститься у ст. 163 КК України, є формальним, оскільки в статті не передбачено настання наслідків як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони. Таким чином, таке кримінальне посягання можна вважати закінченим із моменту, коли третя особа фактично незаконно ознайомилася зі змістом листування, телефонної розмови, телеграфної чи іншої кореспонденції, які передаються чи були передані засобами зв'язку або через комп'ютер.

Водночас складно зрозуміти, факт доповнення ч. 2 ст. 163 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення дій, вказаних у ч. 1, стосовно журналіста. Очевидно, що законодавець укотре побачив підвищену суспільну небезпечність таких дій і вирішив зайвий раз перестрахуватись. Однак, як показує судова практика за період 2016-2021 рр. не було постановлено жодного обвинувального вироку за ч. 2 ст. 163 стосовно журналіста і прийняті поспіхом нововведення виявилися не потрібними. З огляду на це, пропонується виключити із ч. 2 ст. 163 КК України таку кваліфікуючу ознаку як «вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 163 щодо журналіста».

З огляду на законодавчу конструкцію, кримінальне посягання, передбачене ст. 171 КК України, є кримінальним правопорушенням із формальним складом, позаяк на законодавчому рівні не встановлено настання яких-небудь наслідків для того, аби можна було стверджувати про закінчене кримінальне правопорушення. Як уже зазначалося, суспільно небезпечне діяння є основною ознакою об'єктивної сторони, відтак воно має бути відповідним сукупності ознак, які наділяють його кримінально-правовим змістом, зокрема таке діяння має бути суспільно небезпечним, конкретним, протиправним, вольовим, усвідомленим актом поведінки людини [76, с. 113].

Як відомо, перешкодження законній професійній діяльності журналістів, насамперед, може вчинятися у виді активної поведінки, тобто у формі дії. Однак, цілком логічним є питання, чи може бути вчинене таке кримінальне правопорушення у формі бездіяльності. Наявність справжньої змоги діяти у певний спосіб виявляється у тому, що особа у такій ситуації могла вчинити активні дії (тобто мала фактичну змогу діяти), а відтак запобігти кримінально-протиправним наслідкам. Однак, під час оцінки можливості (чи неможливості) виконати ти чи інші дії слід зважати на конкретні умови місця і часу, обстановку, зміст обов'язків й наявність особистих навиків щодо вчинення необхідних дій.

Слушною вважаємо думку, що об'єктивна сторона кримінального посягання, передбаченого ст. 171 КК України, виражається і у формі вчинення дій, і у формі бездіяльності, що призводить до перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Проте, такий підхід можна застосовувати лише до обмеженої низки випадків, тобто, якщо діяння цілковито відповідатиме розумінню поняття «бездіяльність» у кримінально-правовій науці.

У ст. 171 КК України (в редакції від 04.02.2016) передбачено такі форми кримінально-протиправного впливу на журналіста: 1) ч. 1 ст. 171 – перешкодження здійсненню журналістом законної професійної діяльності; 2) ч. 2 ст. 171 – переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю; 3) ч. 2 ст. 171 – вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконанню ним професійних обов'язків. Такі зміни та доповнення до законодавства стосовно вдосконалення охорони професійної журналістів зумовлені істотним збільшенням кількості порушень прав журналістів в Україні, а також недосконалістю попередньої редакції ст. 171 КК. Спроби «модернізації» ст. 171 КК України робилися неодноразово, в тому числі депутатами – професійними журналістами. У попередній редакції ч. 1 ст. 171 КК України мала доволі лаконічний вигляд, передбачаючи відповідальність за умисне перешкодження законній професійній діяльності

журналістів». На недосконалість такого формулювання неодноразово зверталася увага з боку представників правоохоронних органів, у зв'язку з чим було запропоновано декілька законопроектів із реформування сфери кримінально-правового гарантування свободи слова та діяльності журналістів. Як зазначалося в пояснювальній записці до законопроекту № 1630, його прийняття дозволить поліпшити правовий захист професійної діяльності журналістів, що, в свою чергу, позитивно відіб'ється на гарантованих Конституцією України демократичних принципах суспільного життя. Внаслідок прийняття вищезазначеного законопроекту ч. 1 ст. 171 КК України зазнала суттєвих змін. Законодавець пішов шляхом конкретизації окремих видів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, виокремивши як самостійні форми такі дії: 1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю; 2) незаконна відмова у доступі журналіста до інформації; 3) незаконна заборона висвітлення конкретних тем, показування певних осіб, критики суб'єкта владних повноважень; 4) будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Таким чином, на думку ініціаторів законопроекту, вказівка на конкретні види кримінально-протиправного перешкоджання діяльності журналістів полегшить роботу правоохоронних органів і надасть останнім можливість прийняття безпомилкових рішень у частині кваліфікації посягань на журналістів [113, с. 201–202].

Пропонується більш детально розглянути виокремлені на законодавчому рівні форми перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, оскільки, як показує судова практика, трапляються вони часто і у різноманітних формах (див. Додаток 2).

Доволі важливою нормою є регулювання таких форм втручання в професійну діяльність журналіста, як незаконне вилучення зібраних, підготовлених, опрацьованих журналістом матеріалів і технічних засобів, які

він застосовує у своїй професійній діяльності, особливо у разі вилучення «матеріалів і технічних засобів» державними службовцями чи приватними особами, які мають інтерес щодо заборони висвітлення певної інформації у ЗМІ. Зокрема, зазначені вище форми втручання виражаються у діях, які ускладнюють чи унеможлиблюють виконання журналістського завдання у зв'язку із незаконним заволодінням: а) «матеріалами чи інформацією про конкретні події, які отримані у результаті виконаної журналістом роботи»; б) «технічними засобами (наприклад, відеокамерою, диктофоном чи іншою апаратурою тощо), за допомогою яких журналіст збирає, готує, опрацьовує матеріал» [113, с. 205]. Відтак, очевидно, що першому випадку кримінальне посягання вчиняється щодо результатів проведеної журналістом роботи, натомість у другому випадку йдеться про кримінальне правопорушення, яке вчиняється ще до початку виконання обов'язків журналістом або ж в процесі виконання [113, с. 205].

Вилучення фото-, відеотехніки, касет та інших засобів під час зйомки є найпоширенішими випадками зазначеного правопорушення в Україні. Так, до прикладу, у вирокі Заводського районного суду міста Запоріжжя від 07.11.2018 зазначено, що 15 лютого 2018 року відповідно до редакційного завдання ПАТ «Телерадіокомпанія «Люкс», а саме: телеканалу новин «24», його працівники: журналіст програми «Центр розслідувань України» ОСОБА_2, оператор ОСОБА_3 та асистент телеоператора ОСОБА_6 прибули до центральної прохідної Запорізького державного підприємства «Кремнійполімер» для зняття відеорепортажу щодо заборгованості по заробітній платі на вказаному підприємстві. Відзнявши необхідну інформацію, журналіст ОСОБА_2 та асистент телеоператора ОСОБА_6 сіли в свій автомобіль «Тойота», розташований поряд із прохідною вказаного заводу. Невдовзі до автомобіля працівників телеканалу новин «24» підійшов начальник служби безпеки ЗДП «Кремнійполімер» ОСОБА_4 та попросив покинути територію автостоянки заводу. На що ОСОБА_2 представився журналістом каналу «24» та пояснив, що вони знімають репортаж. ОСОБА_4, маючи умисел на незаконне

вилучення технічних засобів, якими користується журналіст у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, достовірно знаючи, що ОСОБА_2 є журналістом, який знімає відеорепортаж, діючи умисно, з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, почав вимагати від них покинути територію, розташовану біля заводу, після чого рукою схопив відеокамеру «Panasonic», яка була в руках ОСОБА_2 та потягнув її на себе, відтак заподіяв шкоду, а саме відламав кріплення панелі «LED» та розірвав дрот навушників. Далі, продовжуючи свій кримінально-протиправний умисел, забрав з заднього сидіння автомобіля «Тойота» радіомікрофон «SENNHEISER» e835 та акумуляторну батарею «EXTRA» NP-F730. Тим самим незаконно вилучив технічні засоби ПАТ «Телерадіокомпанія «Люкс», якими ОСОБА_2 користувався у зв'язку із своєю професійною діяльністю [32].

Відтак порушенням передбаченого законодавством (згідно зі ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», Законом України «Про доступ до публічної інформації») права журналіста на безперешкодне отримання, використання, поширення та зберігання інформації є незаконна відмова у доступі журналіста до інформації. Здебільшого такі правопорушення вчиняються особами, які володіють (розпоряджаються) такою інформацією, зокрема й службовими особами у формі бездіяльності, а саме ненадання інформації, яка перебуває в їхньому розпорядженні. Доказом цього є судова практика. Так, у вирокі Свалявського районного суду Закарпатської області від 20.09.2019 зазначено, що ОСОБА_2, голова Полянської сільської ради, будучи головною посадовою особою територіальної громади (суб'єкта владних повноважень) села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів декількох сіл), всупереч п. 5 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про доступ до публічної інформації» не призначив особу та не ініціював питання про створення спеціального структурного підрозділу для забезпечення доступу запитувачів до інформації і, таким чином, завідомо створив умови, які не сприяють забезпеченню прозорості та відкритості суб'єкта владних повноважень. В подальшому, ОСОБА_2,

завідомо знаючи про відсутність відповідального підрозділу чи особи за забезпечення доступу запитувачів до інформації, не організував належного розгляду 6 інформаційних запитів головного редактора та журналіста газети «Сила народного контролю» ОСОБА_4, які ОСОБА_4 26.05.2017 надіслала супровідним листом голові Полянської сільської ради, відтак вчинив дії, спрямовані на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. 06 червня 2017 року, ОСОБА_2, усвідомлюючи, що ОСОБА_4 є журналістом та виконує редакційне завдання, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, їх караність та настання суспільно-небезпечних наслідків з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста ОСОБА_4, підписав підготовану відповідь секретарем Полянської сільської ради ОСОБА_3, якою продовжено термін розгляду інформаційних запитів. Згодом, 22 червня 2017 року, ОСОБА_2, продовжуючи свій кримінально-протиправний умисел, після продовження терміну розгляду запитів на інформацію ОСОБА_4 підписав підготовлену відповідь секретарем Полянської сільської ради ОСОБА_3, згідно з якою повідомив автора запитів, що, відповідно до п. 2 ст. 21 Закону України «Про доступ до публічної інформації», їй необхідно відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк, для чого запитувач інформації може отримати в бухгалтерії Полянської сільської ради відповідний рахунок, для виписки якого та з метою дотримання фінансово-платіжної дисципліни запитувачу інформації, зокрема, необхідно надати документи, що підтверджують статус юридичної особи засобу масової інформації, статус платника податку газети «СНК», а також документи, що підтверджують повноваження як головного редактора газети, чим не надав доступу журналісту до інформації [35].

Незаконна заборона критика суб'єктів владних повноважень, висвітлення конкретних тем, демонстрації певних осіб є загальновідомим визначенням державної цензури, а відтак вагоме значення має саме кримінально-протиправний зміст такої поведінки. Однак, складно зрозуміти, за яких умов така заборона була б законною. Видається, що лише у разі судового припису,

виданого на чіткій правовій підставі. Незаконна заборона критики суб'єктів владних повноважень, висвітлення конкретних тем, демонстрації певних осіб може вчинятися редакторами ЗМІ, іншими службовими (посадовими) особами, які мають повноваження давати вказівки журналісту або обіймають посаду, авторитетність якої дає змогу здійснювати вплив на рішення журналіста. Більш проблемним постає питання щодо того, що саме діється «всередині» ЗМІ, зокрема, чи вчиняє власник/головний редактор такого ЗМІ, забороняючи своїм підлеглим-журналістам висвітлювати конкретні теми, передбачене зазначеною статтею КК України кримінально-протиправне посягання? Здебільшого саме головний редактор має привілейовану можливість щодо вирішення питання про висвітлення конкретних тем, причому навіть не вдаючись до самоцензури. І навпаки, редакційну незалежність потрібно суттєво відокремити від «забаганок» власників/редакторів ЗМІ, з огляду на «хорошу політику» (а в деяких країнах навіть із огляду на законодавство). Звісно, як видається, цю норму не потрібно застосовувати у разі питань, що стосуються винятково внутрішньої роботи ЗМІ, оскільки це не та проблема, яку можна вирішувати застосовуючи жорсткі інструменти кримінального права.

Водночас доволі невизначеним є поняття «будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності», оскільки припис у законі щодо іншого умисного перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності зумовлює наявність необмеженого списку різних форм перешкоджання, що підпадають під ознаки зазначеної статті.

Водночас найбільш поширеними є кримінальні правопорушення щодо перешкоджання журналістській діяльності в Україні, які виокремлені у КК у самостійні форми, зокрема це незаконна заборона критики суб'єкта владних повноважень, висвітлення конкретних тем, демонстрації певних осіб; незаконна відмова у доступі до інформації; незаконне вилучення матеріалів і технічних засобів.

Наявність невичерпного переліку форм перешкоджання, з одного боку, зумовлює чималі складнощі у правозастосовній діяльності, оскільки у такому разі значно збільшуються межі слідчого та судового розсуду, а з іншого – підвищує кримінально-правовий захист журналістів.

Не виникає значних складнощів щодо трактування змісту терміну «перешкоджання», передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України. Зокрема, на думку науковців, «перешкоджати», «бути перешкодою для чого-небудь» – це заважати, створювати перепони, завади, забороняти кому-, чому-небудь [104, с. 319]. Зазначеного розуміння перешкоджання дотримується абсолютна більшість науковців. В той же час встановлені ст. 171 КК України межі кримінально-правової охорони прав журналіста викликають певні суперечки в науковому середовищі. Так, на думку І. О. Зінченко, перешкоджання – це змушування журналіста до розповсюдження або відмови від розповсюдження відомостей, приховування правдивої інформації або до припинення журналістської діяльності [80, с. 100]. Аналогічну точку зору висловлено в підручнику з кримінального права Харківського національного університету внутрішніх справ (автори А. А. Васильєв, Д. Ю. Кондратов) [78, с. 155]. У дослідженні вже вказувалося, що поширення інформації є основним, але не єдиним повноваженням журналіста, а тому розуміння перешкоджання лише в межах заборони до розповсюдження певної інформації або, навпаки, примушування до таких дій суттєво звужує зміст кримінально-правової норми і не відповідає законодавчим вимогам, закріпленим у ст. 171 КК України.

Відтак, під перешкоджанням професійній діяльності журналістів можна розуміти створення, встановлення перешкод (завад, перепон) під час провадження журналістом будь-якої своєї професійної діяльності. Однак, примушування до поширення або відмови від поширення інформації стосується тільки однієї з форм діяльності журналіста, попри те, що вона є однією із найголовніших. Водночас журналіст займається не лише «поширенням» інформації, а й її збором, вивченням, перевіркою, зберіганням. Відтак у законодавстві передбачена певна компетенція журналіста щодо права

отримання інформації від посадових осіб, вільного доступу на конкретні об'єкти, збереження таємниці авторства тощо. А отже, також є перешкоджанням і порушення зазначених прав, однак не завжди є примушуванням до поширення або відмови від поширення інформації. Очевидно, що примушування до поширення певної інформації – це найнебезпечніший, однак лише один із способів перешкоджання журналістській діяльності

Важливою умовою настання кримінальної відповідальності за діяння, передбачене ч. 1 ст. 171 КК України, є те, що суб'єкт кримінального правопорушення здійснює перешкоджання «законній» професійній діяльності журналістів. Зокрема, термін «законна діяльність» означає така діяльність, котра направлена на реалізацію журналістами повноважень в інформаційній сфері, а також здійснюється засобами та в порядку, передбаченими законом.

П. П. Андрушко стверджує, що також необхідно вважати перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста і таку форму, як створення перешкод в якій-небудь формі для реалізації будь-яких вказаних прав журналістами, однак за умови, що журналіст їх реалізує на законних підставах, тобто під час виконання обов'язків, покладених на нього законом [99, с. 511]. Наприклад, на думку науковця, також такі дії, як умисне протиправне ненадання журналістові статистичних даних або відмова надати дозвіл на ознайомлення із архівними, музейними чи бібліотечними фондами або ж протиправне недопущення журналістів на мітинги або демонстрації, в райони катастроф, аварій, стихійних лиха, масових заворушень, слід вважати «перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» [99, с. 511].

Водночас не формує складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, перешкоджання незаконній професійній діяльності журналіста. Зокрема, незаконною професійною діяльністю журналіста слід вважати професійну діяльність останнього з порушенням визначеного законом порядку щодо збирання, використання, зберігання та поширення інформації з обмеженим доступом (тобто таємної, службової,

конфіденційної). Своєю чергою, інформації відповідно до закону може бути надано статус «з обмеженим доступом» задля її збереження, якщо вона є власністю держави і перебуває у віданні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності. Кабінет Міністрів України визначає порядок обліку, використання і зберігання документів та інших носіїв інформації, що містять вказану інформацію. Однак, слід пам'ятати: якщо така інформація з обмеженим доступом становить суспільно значущий інтерес, тобто право громадськості знати вказану інформацію перевищує ймовірну шкоду від її розголошення, відтак ця інформація є предметом громадського інтересу, то зазначена інформація може бути розголошена без згоди її власника. Згідно з Законом України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657–XII (у редакції від 13.01.2011 № 2938–VI), зокрема ч. 2 ст. 29, предмет суспільного інтересу становить інформація, що вказує на загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; свідчить про ймовірність/можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків тощо [138].

Також така професійна діяльність журналіста, яка ґрунтується на пропаганді війни, насильства та жорстокості; розпалюванні расової, національної, релігійної ворожнечі; закликах до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; закликах до вчинення терористичних актів чи порушень на права та свободи людини теж слід визнавати незаконною/протиправною. Прикладами такої діяльності можуть бути: розголошення відомостей, що становлять лікарську таємницю, таємницю усиновлення (удочеріння); втручання у приватне життя особи; розповсюдження інформації щодо грошових вкладів; розповсюдження непристойної (приміром порнографічної) чи іншої

інформації, яка руйнує суспільну мораль або ж спонукає до вчинення правопорушень, а також принижує честь і гідність людини тощо. Відтак, очевидно, що законна професійна діяльність журналістів має ознаки соціально корисної поведінки, а отже, часто є криміноутворюючим чинником. Тобто особи, для яких вона характерна, потерпають від кримінально-протиправних посягань за здійснення такої професійної діяльності. Під соціально корисною поведінкою потерпілого варто розуміти діяльність особи, яка здійснюється у рамках правових норм, встановлених у суспільстві. А отже, зазначена діяльність містить таку ознаку об'єктивної сторони, як обстановка вчинення кримінального правопорушення. Своєю чергою, обстановка вчинення кримінального правопорушення – це відповідні об'єктивні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення [188, с. 66]. І, відповідно, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, обстановка його вчинення (тобто провадження журналістами законної професійної діяльності).

У чинному законодавстві передбачено також підстави, за яких може бути обмежено право журналіста на отримання інформації. Відтак, очевидно, що не може вважатися перешкоджанням діяльності журналіста обмеження, що ґрунтується на законних підставах. Тобто, заборона публікації відомостей, заборонених законом до поширення, не утворює складу кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 3 ст. 34 Конституції України, а також відповідно до змісту рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012 здійснення права на вільне збирання, використання, зберігання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [63].

Вказане обмеження прав особи, визначене Конституцією, щодо збирання, використання, зберігання і поширення інформації є відповідним нормам Загальної декларації прав людини. Зокрема, у п. 2 ст. 29 йдеться, що під час реалізації своїх прав і свобод на кожному людину можуть поширюватися лише такі обмеження, котрі визначені законом винятково задля гарантування «належного визнання і поваги прав та свобод інших», а також забезпечення «громадського порядку, об'єктивних моральних вимог, загального добробуту в демократичному суспільстві» [52].

Якщо в першому читанні автори законопроекту № 1630 пропонували зміни лише до ч. 1 ст. 171 КК України шляхом конкретизації видів кримінально-протиправного перешкоджання професійній діяльності журналістів, то до другого читання був підготовлений зовсім інший проект. Не зупиняючись на ч. 1, депутати вирішили змінити ч. 2, яка в попередній редакції також зазнала нищівної критики з боку наукового середовища. Якщо у попередній редакції ч. 2 ст. 171 КК України було передбачено відповідальність за таке кримінальне правопорушення, як переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою, то нова редакція ч. 2 ст. 171 КК України доповнилась такою формою кримінально-протиправного діяння, як вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків. Кваліфікуючі ознаки – службова особа та попередня змова групи осіб перейшли у ч. 3 ст. 171 КК України як обтяжуючі обставини, але лише для діяння, передбаченого ч. 2 ст. 171 КК України. Основною претензією до ч. 2 ст. 171 КК України у попередній редакції позначали вказівку на можливість переслідування журналіста лише службовою особою та групою осіб за попередньою змовою. На перший погляд, запропоновані зміни, хоча і частково, врегулювали вказану проблему. Однак законодавець у ч. 2 додатково встановив відповідальність за вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків. Проте, таке рішення законодавця ще більше ускладнило розуміння

зазначеної кримінально- правової норми і становить суттєві перепони в її правозастосуванні. Яким чином слід відрізнити перешкоджання від впливу на журналіста і в яких випадках вплив вважати скоєним з метою перешкоджання професійній діяльності журналістів? [113, с. 206-207].

Одним із неопрацьованих та складних понять у кримінальному праві є кримінально-правове визначення терміну «вплив». Необхідно наголосити, що поняття «вплив» як форма кримінально-протиправного діяння нечасто вживається в КК України. Водночас застосування поняття «вплив» у деяких випадках визначає суспільно небезпечне діяння, а в інших – кримінально-протиправну мету. Окрім того, у КК передбачено можливість здійснення впливу і на особу, і безпосередньо на діяльність фізичних та юридичних осіб (ст. 369² КК) або її результати (369³ КК). Причому паралельне застосування зазначеного поняття в одній кримінально-правовій нормі простежується тільки у ст. ст. 171, 343, 344 КК України, відповідно до яких вплив здійснюється з метою перешкоджання [113, с. 207–208].

Вплив як кримінально-правова категорія визначений у таких статтях КК України: ст. 343 «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби», ст. 344 «Втручання у діяльність державного діяча», ст. 369² «Зловживання впливом», ст. 369² «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань», ст. 426¹ «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень». Водночас, вплив як кримінально-правова категорія використовується і в Загальній частині КК, зокрема ст. 40 «Фізичний або психічний примус», п. п. 6, 7 ст. 66 «Обставини, які пом'якшують покарання», ст. 103 «Призначення покарання». Водночас у цих статтях чітко говориться про вплив на особу, а не її діяльність, наприклад, вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу [113, с. 208].

В окремих статтях, як із терміном «перешкоджання», законодавець посилається на вплив як на кримінально-протиправну мету, якої бажає досягти винний, зокрема таких статтях, як: ст. 258 «Терористичний акт», ст. 443

«Посягання на життя представника іноземної держави», ст. 444 «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист». Однак у зазначених випадках йдеться не про вплив на особу, а про вплив на характер діяльності зазначених осіб [113, с. 208].

Деякі науковці під поняттям «вплив» розуміють здатність вносити певні зміни, втручатися у розвиток чогось, когось, хід подій тощо; наслідки такого втручання [49, с. 164]. Водночас, на думку Є. М. Блажівського, у рамках кримінально-правової охорони поняття «вплив» належить, насамперед, до соціально-психологічної категорії, тобто вплив «передбачає таку взаємодію суб'єктів, при якій один із суб'єктів за допомогою конкретних механізмів спонукає іншого до необхідної йому «активності» [18, с. 86]. Найбільш поширеними такими механізмами є примушування, переконування, маніпулювання, наслідування, санкціонування, навіювання, психічне «зараження» [18, с. 86]. Журналіст, зміст діяльності якого винна особа хоче змінити, є так званим «об'єктом докладання зусиль» в аспекті суспільно небезпечного діяння аналізованого кримінального правопорушення. Зокрема, з огляду на визначені у кримінально-правовій науці загальні положення щодо об'єктивної сторони, можемо констатувати, що діяння винного, залежно від характеру впливу на об'єкт кримінального правопорушення, можуть бути фізичними (якщо вони вчиняються шляхом застосування фізичної сили винною особою і призводять до трансформацій у зовнішньому світі). Мають інформаційний характер дії, які виражаються у формі здійснення погроз, переконань, оскільки «їхнім змістом є передача назовні інформації» [73, с. 116]. Однак, усі вказані дії є способами впливу на діяльність потерпілого або ж спробами здійснити вплив на його діяльність, незважаючи на їхні зовнішні відмінності. Відтак, кримінально-протиправний вплив за способом вчинення можна розмежувати на насильницький і ненасильницький, а за змістом діяння – на фізичний (наприклад, примушування, насильство тощо) та інформаційний (приміром, погрози, переконання тощо).

Поняття «вплив» у такому розумінні (у рамках ч. 2 ст. 171 КК України) цілком відповідний терміну «перешкоджання», а відтак цілковито збігається зі змістом діяння, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК. Зокрема, правильність такого висновку засвідчує припис у ч. 2 вказаної статті щодо спеціальної мети впливу – перешкоджання виконанню журналістом своїх професійних обов'язків. Окрім того, незважаючи на те, що в більшості випадків законодавець пов'язує перешкоджання зі створенням об'єктивних перепон певній діяльності, на яку перешкоджання спрямоване, в окремих випадках як обов'язковий спосіб перешкоджання вказується на насильство. В такому разі перешкоджання пов'язане з безпосереднім впливом на потерпілого, що унеможлиблює виконання останнім своєї діяльності. Зокрема, це ст. 174 «Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку» і ст. 340 «Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій» [113, с. 209–210].

Таким чином, можна стверджувати, що український законодавець не має чіткої позиції щодо розуміння таких кримінально-правових категорій, як вплив та перешкоджання. В окремих випадках вказані категорії використовуються як синоніми, в інших - є окремими формами кримінально-протиправної діяльності. Має місце у кримінальному кодексі і згадування зазначених категорій як кримінально-протиправної мети.

Варто погодитись із твердженням, що вплив співвідноситься з безпосереднім втручанням у волю та свідомість потерпілого, у результаті чого особа приймає вигідне для того, хто здійснює вплив, рішення. Зокрема, вплив виражається у таких діях (погрожування, обман, переконання, вмовляння, підкуп), при яких має місце нехтування волі потерпілої особи, а саме налаштування на відмову від виконання обов'язків чи змінення своєї поведінки (діяльності). Тобто з огляду на такий вплив потерпіла особа сама (особисто) приймає рішення чи змінює свою поведінку (діяльність). Необхідно зазначити, що за такого розуміння є неможливим вплив на «діяльність», оскільки вона сама собою не має ні волі, ні свідомості. Навпаки, «перешкоджання» має

відношення до таких діянь, які здебільшого формують перешкоди у здійсненні потерпілим своїх повноважень або ж цілком унеможливають їх реалізацію (наприклад, вилучення техніки, відмова надати інформацію), не торкаючись волі та свідомості людини. Зазначене підтверджується також змістом ч. 1 ст. 171 КК України. Зокрема, у вказаній статті визначені окремі кримінально-протиправні форми, орієнтовані не на вплив на журналіста, а саме на перешкоджання його діяльності, а відтак на створення об'єктивних перешкод (завад) під час виконання журналістом своїх обов'язків.

Варто підтримати позицію В. І. Павликівського, про те, що виокремлення таких двох самостійних форм, як «вплив» та «перешкоджання», має «штучний» зміст, а отже тільки утруднює застосування вказаної кримінально-правової норми, оскільки перешкоджання журналістській діяльності у численних випадках здійснюється одночасно із впливом на журналіста [113, с. 211]. А відтак, пропонується виключити словосполучення «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання» із ч. 2 ст. 171 КК України.

Дії, що мають на меті обмежити права і свободи журналіста у зв'язку з виконаною (тобто такою, що вже завершена) законною професійною діяльністю, можна трактувати як переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю. Відповідно до тлумачного словника, «переслідування» – це пригноблення, цькування, утиски за конкретні погляди, дії, висловлювання тощо. Відтак різноманітні форми посягання на законні права, свободи та інтереси журналіста, їх обмеження чи утискання (наприклад, різні погрожування, цькування, залякування тощо), фізичний або психічний примус до вчинення певних дій (наприклад, змушування спростувати інформацію, яка оприлюднена, тощо), поширення неправдивої інформації або відомостей, що принижують честь і гідність журналіста, компрометують його, звільнення з роботи, позбавлення винагороди тощо можна трактувати як переслідування. Це означає, що на відміну від перешкоджання або впливу, переслідування не має на меті запобігти або змінити діяльність журналіста, а є «своєрідною реакцією» винних осіб на вже виконану журналістом

професійну діяльність чи критику. Водночас обов'язковою ознакою таких дій, як переслідування за виконання журналістом професійних обов'язків, є саме «причинна зумовленість».

Однак на практиці часто трапляються ситуації, коли переслідування зазнають і близькі особи журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю (наприклад переслідування з метою спонукати журналіста спростувати ту чи іншу інформацію). З огляду на це пропонується ч. 2 ст. 171 КК України викласти у такій формі: «Переслідування журналіста чи його близьких у зв'язку з його законною, професійною діяльністю».

Своєю чергою, переслідування відрізняється від перешкоджання тим, що здебільшого переслідування має системний характер (тобто складається з сукупності конкретних заходів) і не обмежується вчиненням лише однієї суспільно небезпечної дії. Зокрема, не охоплюється складом вказаного кримінального правопорушення таке поняття, як «застосування фізичного насильства до журналіста чи його близьких», що, відтак, зумовлює необхідність самостійної його кваліфікації [113, с. 213–214].

Отже, на підставі аналізу ст. 171 КК України, можна виокремити три форми кримінально-протиправної поведінки щодо журналіста, зокрема: «перешкоджання», «вплив» і «переслідування». Так, зважаючи на характер і зміст кримінально-протиправного діяння, «перешкоджання» може вчинятися і шляхом дії, і бездіяльності. Зокрема, шляхом бездіяльності вчиняються такі діяння, наприклад, як відмова в акредитації, ненадання дозволу на висвітлення конкретних подій, а відтак є підставою для притягнення до відповідальності за ст. 171 КК України. Своєю чергою, «вплив» і «переслідування» на відміну від «перешкоджання» можуть вчинятися лише шляхом активних дій. У цьому разі бездіяльність просто унеможлиблюється. З моменту вчинення кримінально-протиправного діяння, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків, «перешкоджання», «вплив» та «переслідування» вважаються закінченими кримінальними правопорушеннями. Зокрема, відповідальність винної особи настає і за закінчене кримінальне правопорушення, незважаючи

на те, чи вдалося винній особі запобігти законній професійній діяльності журналіста, чи ні. Водночас за своєю конструкцією склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. 171 КК України, є формальними.

Проаналізувавши всі статті, що містяться у Кримінальному законі стосовно захисту журналістської діяльності, можна стверджувати що саме ст. 171 КК України найбільше використовується на практиці. Наявність 6 норм що передбачають захист журналістів на сьогодні не є виправданою і навряд чи буде. Тому доцільним кроком законодавця було би відредагувати та залишити одну, проте ефективну статтю 171 у КК України.

Положення, передбачені ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, встановлюють відповідальність за посягання на журналіста. Водночас, з огляду на особливості ознак потерпілого та характер діяльності, яку він здійснює, такі норми потрібно визнавати спеціальними стосовно загальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю, власність особи.

Потрібно пам'ятати, що за ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України відповідальність настає тільки у разі, коли такі дії вчинені у зв'язку з виконанням потерпілим своєї законної професійної діяльності.

Зокрема, такі діяння, як насильство, захоплення як заручника, знищення або пошкодження майна, погроза насильством є лише способом здійснення впливу на журналіста. Всі ці кримінальні правопорушення вчиняються лише шляхом активної дії. Журналіст, члени його сім'ї та близькі родичі є потерпілими від зазначених кримінальних правопорушень. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК, близькими родичами та членами сім'ї є чоловік, дружина, батько, матір, син, донька, вітчим, мачуха, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, онук, онучка, прадід, прабаба, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, зокрема й особи, які спільно проживають, однак не перебувають у шлюбі [84].

Ст. 345¹ КК України «Погроза або насильство щодо журналіста» передбачає відповідальність за психічне або фізичне насильство у зв'язку з виконанням журналістом своєї законної професійної журналістської діяльності. Зокрема, це означає, що саме з метою припинення, запобігання або змінення діяльності журналіста, а також задля помсти за уже виконані дії здійснюється посягання на журналіста. Відтак вказане правопорушення (на відміну від «перешкоджання» та «впливу») спрямоване не лише на майбутні дії, а й є чинником незаконного впливу на потерпілу особу за дії, вчинені в минулому.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345¹ КК України, виражається у формі погроз вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна журналіста, членів його сім'ї або близьких родичів, тобто має місце психічне насильство. Зокрема, погрозу слід трактувати як висловлювання (в усній чи письмовій формах або із застосуванням технічних засобів), жести чи інші дії, на підставі чого потерпілий усвідомлює намір винної особи вчинити вбивство, застосувати насильство чи знищити його майно [136]. Водночас для кваліфікації дій за ст. 345¹ КК України не є обов'язковою наявність реальних підстав для потерпілого побоюватися виконання погроз (на відміну від ст. 129 КК України). Погроза є закінченим кримінальним правопорушенням із моменту висловлення такої погрози. Склад кримінального правопорушення, передбаченого вказаною статтею КК, є формальним [113, с. 217–218]. Своєю чергою, висловлювання, жестикулювання або інші дії, спрямовані на залякування потерпілого заподіянням смерті, слід трактувати як погрозу вбивством. Як погрозу насильством слід розуміти погрозу заподіяння потерпілому побоїв чи тілесних ушкоджень. Погрозу довести майно потерпілого до цілковитої чи часткової непридатності для використання за цільовим призначенням слід вважати погрозою знищення чи пошкодження майна. Не є підставою для кваліфікації за ст. 345¹ КК України усі інші погрози,

наприклад, такі, як обмеження інших прав та інтересів потерпілого, розголошення інформації певного змісту [113, с. 217–218].

Під час аналізу визначення «погроза щодо журналіста» потрібно розглянути зміст погрози, її особливості та взаємозв'язок з психічним насильством. Щодо співвідношення понять «погроза» і «психічне насильство» у доктрині кримінального права тривають дискусії. Так, одні науковці дотримуються широкого погляду на зміст поняття «психічне насильство», вважаючи, що знущання, образа, цькування та подібні дії, що мають наслідком негативний вплив на психіку людини, є складовим такого поняття. Інші вчені вважають, що психічне насильство може виявлятися винятково у вигляді погрози. З огляду на таку позицію науковців можна стверджувати про наявність обмеження змісту насильства лише однією формою вияву.

У рамках аналізу змісту поняття «психічне насильство» потрібно розглянути Постанову Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. Зокрема у п. 8 цієї Постанови вказано, що психічне насильство виявляється у реальній погрозі заподіяння фізичного насильства щодо потерпілої особи чи його близьких [143]. Відтак, очевидно, що таке ототожнення понять деякою мірою «звужує» зміст поняття «психічне насильство». А отже, як видається, доцільнішою є позиція науковців, які вважають, що поняття «погроза» і «психічне насильство» співвідносяться як ціле і частина.

Як форма вияву психічного насильства погроза виражається у виді повідомлення особі, щодо якої здійснюється погроза, інформації/відомостей про вчинення стосовно неї або інших (зазвичай близьких осіб для неї) небажаних або загрозливих дій. Водночас винна особа може здійснювати погрози про вчинення таких дій і негайно, й у майбутньому. Погроза завжди має на меті прагнення щодо виникнення у потерпілого відчуття страху, небезпеки ймовірного виконання погрози, заподіяння потерпілому чи іншим близьким йому особам шкоди в результаті реалізації погрози. Водночас погроза може відбуватися безпосередньо стосовно самого потерпілого, або ж може бути доведена до його відома через третіх осіб. Погроза може

висловлюватися в усній чи письмовій формах, а також за допомогою технічних засобів, а також шляхом демонстрування зброї, інших предметів, за допомогою яких можна завдати шкоди, жестикуляції тощо (тобто шляхом вчинення «конклюдентних дій»).

Досліджуючи поняття погрози, І. В. Самощенко зазначає, що погроза є вираженим ззовні залякуванням, здатним викликати обґрунтовані підстави спричинення шкоди [150, с. 91]. Слід зауважити, що погроза завжди має виявлятися в об'єктивній реальності, тобто має бути справжньою (реальною). Це означає, що погроза має виражатися у формі інформації/відомостей, доведених до потерпілої особи в будь-який спосіб (зокрема й невербальний) або закріплених на матеріальному носії [179, с. 77]. Вважаємо слушною таку позицію, оскільки погроза може мати вплив винятково за умови її реальності, що настає в кожному конкретному випадку з огляду на об'єктивні і суб'єктивні критерії та певні обставини справи. Водночас особа, що погрожує, під час висловлювання може здійснювати конкретні дії загрозливого характеру, засвідчуючи відтак реальність погрози. До прикладу, такими діями можуть бути постійне переслідування особи, показування зброї, замахування тощо. Однак, у такому разі дії мають виражати винятково намір залякати потерпілу особу. Якщо ж винний вчиняє конкретні підготовчі дії або безпосередньо починає реалізацію погрози (а не тільки погрожує), то в такому разі його дії, залежно від характеру погрози, слід кваліфікувати як підготовку до вчинення кримінального правопорушення або замах на нього. Погроза щодо журналіста чи членів його сім'ї, близьких родичів може спричинити у нього відчуття занепокоєння і тривожності, що може завадити йому належно виконати свої професійні обов'язки. Відтак суспільна небезпечність кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345¹ КК України, полягає в тому, що у зв'язку з такими діями може бути порушена або порушується законна професійна діяльність журналіста.

Також характерні ознаки та особливості має момент закінчення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345¹ КК України.

Зокрема, якщо відомості / інформація негативного змісту стосуються особисто журналіста, то кримінальне правопорушення є закінченим тоді, коли погроза була повідомлена журналістові. Своєю чергою, деякі науковці вважають, якщо відомості / інформація негативного змісту стосуються близьких родичів журналіста або майна, то кримінальне правопорушення є закінченим тільки за умови, що погрози сприйняті журналістом [134, с. 383].

У ч. 2 ст. 345¹ КК України передбачено відповідальність за фізичне насильство щодо журналіста, його близьких родичів або членів сім'ї. Тобто заподіяння легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, нанесення побоїв. Водночас у ст. ст. 126, 125, 122 КК України подано докладний зміст ознак загрозованих наслідків для здоров'я потерпілої особи, зокрема це побої, легкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження. Відтак, немає необхідності детально їх аналізувати. Своєю чергою, кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 345¹ КК, з огляду на необхідність встановлення суспільно небезпечних наслідків та причинного зв'язку є закінченим із моменту настання конкретної шкоди здоров'ю потерпілого. Також склад аналізованого кримінального правопорушення є матеріальним. Зокрема, зв'язок між посяганням та виконуваною потерпілим діяльністю, а також особлива група потерпілих від кримінального правопорушення є головною відмінністю досліджуваного кримінально-протиправного посягання від кримінального правопорушення, передбаченого ст. ст. 126, 125, 122 КК України.

У ч. 3 ст. 345¹ КК України передбачено відповідальність за кримінальне правопорушення за заподіяння журналісту, членам його сім'ї та близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження. Зокрема, у диспозиції ст. 121 КК України розкрито особливості тяжкого тілесного ушкодження, а відтак нема потреби їх детального дослідження. Також зазначене кримінально-протиправне посягання має матеріальний склад і є закінченим із моменту настання відповідних шкідливих наслідків для здоров'я потерпілого. Водночас зв'язок між посяганням та виконуваною потерпілим діяльністю, а також особлива група потерпілих від кримінального правопорушення є головною

відмінністю аналізованого кримінального правопорушення від кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 121 КК України.

На сьогоднішній день чимало запитань виникає до статті 345¹ КК України. Сама по собі структурна побудова викликає зауваження, оскільки ця стаття є яскравим прикладом недосконалості законодавчої техніки. Зокрема у вказана статті охоплює п'ять окремих основних складів кримінальних правопорушень. Тобто ч. 1 ст. 345¹ КК України містить основний склад, ч. 2 – ще один основний склад, ч. 3 – теж містить основний склад кримінального правопорушення. Однак, водночас сама назва статті є значно «вужчою», ніж зміст статті, оскільки потерпілим від кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 345¹ КК, є не лише журналіст, а й члени його сім'ї, близькі родичі. Відтак зазначене вже є підставою для дискусії: кого вважати потерпілим? [158, с. 65].

Аналіз судової практики показує, що суди доволі нечасто застосовують ст. 345¹ КК України. За період з 2016-2021 роки у Єдиному Державному Реєстрі Судових Рішень (ЄДРСР) міститься лише 5 обвинувальних вироків за цією статтею і лише за двома з них винному було призначене реальне покарання. За іншими 3-ма вирокami винні були звільнені від відбування покарання з випробувальним терміном на 1 рік. На практиці суди набагато частіше просто використовують сукупність кримінальних правопорушень, застосовуючи ст. 171 та ст. ст. 125,126 КК України(див. Додаток № 2), що ще раз підтверджує необхідність вдосконалення ст. 171 КК України і виключення ст. 345¹ КК України із тексту кримінального закону.

Також ст. 345¹ КК України містить примітку, у якій міститься визначення поняття «професійна діяльність журналіста». Зокрема під професійною діяльністю журналіста у ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹ КК України потрібно розуміти систематичну діяльність особи, що пов'язана із збиранням, отриманням, зберіганням, створенням, розповсюдженням або іншим використанням відомостей задля її поширення на невизначене коло осіб через

друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет [82]. Водночас, статус журналіста або його належність до ЗМІ, як зазначено у примітці, підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів [82].

У зазначеному переліку відсутня вказівка на ст. 349¹ КК України «Захоплення журналіста як заручника». Проте системне тлумачення КК України дає змогу вважати, що і поняття журналіста-заручника і журналіста як потерпілого від порушення певної таємниці (ч. 2 ст. 163 КК України), тобто журналіста, вказівка на якого міститься у будь-якій статті кримінального закону, варто розглядати відповідно до ознак примітки статті 345¹ цього Кодексу.

На підставі аналізу примітки до ст. 345¹ КК України, можна зробити висновок, що професійна діяльність журналіста – це «систематична діяльність особи». Однак, таке визначення піддається критиці зі сторони представників медіа-спільноти, оскільки вони наголошують, що професійна діяльність журналіста охоплює і нерегулярну участь у журналістській діяльності. З огляду на це, очевидно, що є загроза того, що лише «традиційна» журналістика вважатиметься журналістською діяльністю, відтак більшість або й усі види «нових медіа» залишаться поза межами зазначеного поняття. Водночас, видається обґрунтованим, з одного боку, наполягати, щоб особи, котрі підпадають під захист зазначених норм, провадили журналістську діяльність із певним ступенем систематичності/регулярності (з огляду на забезпечення певної правової визначеності під час застосування норм кримінального права). З іншого боку, надважливе значення має те, щоб визначення «систематичність» використовувалося з певною «гнучкістю», тобто у такий спосіб, щоб, приміром, блогери, фрілансери або інші учасники, які очевидно систематично провадять журналістську діяльність чи здійснюють поширення контенту, які не є штатними працівниками ЗМІ, не залишилися поза межами правової охорони аналізованої статті.

Водночас у примітці йдеться, що статус журналіста або його належність до ЗМІ має бути підтверджений редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів. Проте, на думку представників ЗМІ, доволі часто таке визначення створює перепони для незалежних журналістів. Своєю чергою працівники правоохоронних органів наголошують, що для них вкрай важливо, аби законність діяльності потерпілої особи підтверджувалась будь-яким посвідченням встановленого зразка. Аналіз статистики засвідчує, що близько 20% заяв про порушення кримінальної справи, відповідно до норм вказаних статей, подають особи, котрі працюють на онлайн-ЗМІ. Отже, зважаючи на зазначене, можна дійти висновку, що такий підхід є надміру формалістичним, а відтак деякою мірою може знівелювати саму мету щодо забезпечення правової охорони. Статус журналіста особи, яка може бути потерпілою від кримінального правопорушення, – це тільки питання факту, який, у разі відсутності впевненості, має доказуватися, як і всі інші міркування про факти, у рамках кримінального розслідування. Одним із поширених способів доказування певного статусу може бути пред'явлення офіційного посвідчення, однак це не може бути безумовною вимогою [159, с. 80].

З огляду на вказане, вважаємо, що примітка до ст. 345¹ КК України потребує змін. Відтак пропонуємо примітку до ст. 345¹ КК викласти у такій редакції: під професійною діяльністю журналіста слід розуміти систематичну (регулярну) діяльність особи, пов'язану із збиранням, отриманням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією (зокрема й інтернет-видання), засновником ЗМІ або професійною чи творчою спілкою журналістів.

Водночас пропонується примітку до перенести до ст. 171 КК України, а саму ст. 345¹ КК України, як було зазначено вище, – виключити. Таким чином,

ми отримаємо не перевантажений кримінальний закон нормами щодо захисту прав журналістів і єдину, проте, повноцінну, працюючу та ефективну ст. 171 КК України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347¹ КК, полягає у суспільно небезпечних діях, які виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна, а також причинному зв'язку між зазначеними діями і наслідками. Юридичне поняття «знищення або пошкодження майна» охоплює фізичний стан речей, їхню вартісну цінність, цільове призначення, а відтак є підстави для детального розгляду та роз'яснення вказаного поняття. Зокрема, у кримінально-правовому аспекті знищенням майна слід вважати доведення його до цілковитої непридатності для використання за цільовим призначенням. Своєю чергою, пошкодження майна означає погіршення його якості, зниження вартості чи цінності або доведення його на деякий час до стану, непридатного для використання за цільовим призначенням.

Водночас, як очевидно зі змісту норм ст. 347¹ КК України, диспозиція зазначеної норми є відносно визначеною щодо суспільно-небезпечних наслідків (як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони аналізованого правопорушення), оскільки не визначає конкретних наслідків заподіяної шкоди із зазначенням її розміру та вартості. Тобто можна стверджувати, що за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 347¹ КК України, відповідальність настає лише за діяння, які заподіяли шкоду. Зокрема, визначення шкоди – це оціночна категорія, відтак суд у кожному конкретному випадку має визначити не тільки вартість знищеного або пошкодженого майна (чи необхідного ремонту), а й значення майна для потерпілої особи з огляду на її матеріальне становище та вид діяльності (приміром, якщо знищено засоби праці чи іншої діяльності) [38, с. 107].

Зокрема, умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу є знищенням або пошкодженням цього майна вогнем у разі, якщо виникає загроза життю чи здоров'ю особи або загроза заподіяння значних матеріальних

збитків (за умови його загально небезпечності). Відтак не може бути кваліфікуючою ознакою у рамках аналізованого кримінального правопорушення умисне знищення або пошкодження вогнем майна, що належить журналісту, членам його сім'ї, близьким родичам, якщо воно не створювало загрози для життя чи здоров'я зазначених осіб (до прикладу, у разі спалення у печі). Водночас, потрібно кваліфікувати як замах на знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, якщо внаслідок підпалу чи дій, спрямованих на його вчинення, майно не було знищено чи пошкоджено з причин, що не залежали від волі винного [23, с. 115].

Поняття «інший загальнонебезпечний спосіб» слід трактувати, як будь-який інший спосіб пошкодження або знищення майна (окрім вибуху та підпалу), в результаті якого виникає небезпека для життя чи здоров'я багатьох людей, заподіюється шкода великій кількості матеріальних об'єктів тощо (наприклад, занурення дроту високовольтної лінії електропередач у воду, застосування до домашніх тварин сильнодіючої отрути, затоплення, забруднення небезпечними відходами парку чи іншої місцевості, організація катастрофи тощо). Саме з огляду на факт створення небезпеки для життя чи здоров'я осіб, місце вчинення діяння, з урахуванням властивостей майна, якому заподіюється шкода, засобів знищення чи пошкодження, визначається загальнонебезпечність способу знищення чи пошкодження майна [23, с. 115–116].

Поняття «інші тяжкі наслідки» потрібно трактувати як заподіяння одній або декільком особам тяжких тілесних ушкоджень, двом та більше особам середньої тяжкості тілесних ушкоджень, залишення людей без житла або засобів до існування, виведення з ладу цілком або на тривалий час важливих споруд, техніки, тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації тощо [23, с. 116]. Питання, що необхідно розуміти «під іншими тяжкими наслідками» у кожному конкретному випадку вирішується з огляду на конкретні обставини справи [23, с. 116].

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 347¹ КК України, з огляду на структуру об'єктивної сторони складу є закінченим із моменту заподіяння

майнової шкоди потерпілому. Зі змісту диспозиції кримінально-правової норми зазначеного правопорушення очевидно, що склад аналізованого кримінально-протиправного посягання є матеріальним. Однак, потрібно кваліфікувати як замах на вчинення кримінального правопорушення (за ч. 2 або ч. 3 ст. 15 та ст. 347¹ КК України), якщо винній особі не вдалося знищити або пошкодити майно потерпілого з причин, що не залежали від її волі.

Протягом останніх п'ять років у Єдиному державному реєстрі судових рішень зареєстрована тільки одна справа з обвинувальним вироком за ст. 347¹ КК України і це викликає логічне запитання: а чи настільки необхідним є існування ст. 347¹ КК України? І взагалі чому журналісти така привілейована каста і навіть тут для них потрібно виділити додаткову статтю? Чи не можуть забезпечити відповідні норми передбачені КпАП чи ст. 194 КК України «Умисне знищення чи пошкодження майна» достатнє покарання для винного? Можуть, цілком, а тому і статті 347¹ КК України не місце у кримінальному законі і тому пропонується виключити цю статтю із Кримінального кодексу України.

Щодо жодного із елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348¹ КК України, не виникає так багато питань, не точаться жваві наукові дискусії, як щодо як його об'єктивної сторони. Зокрема, однією з причин цього є різне трактування науковцями та практиками нормативного визначення терміну «посягання на життя», що започатковане ще чинному КК УРСР. Зазвичай поняття «посягання на життя» трактували як «вбивство або замах на вбивство особи». Проте такі радянські науковці, як Н. І. Трофімов, П. Ф. Грішанін й інші, дотримувалися позиції щодо ширшого тлумачення поняття «посягання на життя», вважаючи що це поняття також охоплює заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя потерпілих [37, с. 95]. Однак, С. Х. Жадбаєв дотримувався думки, що поняття «посягання на життя» слід розуміти лише як «посягання на вбивство» [37, с. 95].

У чинному КК України уже чітко визначено об'єктивну сторону «посягання на життя». З аналізу ст. 348¹ КК України очевидно, що об'єктивна

сторона посягання на життя осіб, потерпілих від вказаного кримінального правопорушення, виявляється у формі вбивства або замаху на вбивство. Таке міркування простежується і в Постанові Пленуму Верховного Суду від 26.06.1992 № 8 [136]. На підставі аналізу судової практики України щодо цієї групи справ можна стверджувати, що посягання на життя здебільшого вчиняється у формі замаху на вбивство. Відтак у такому разі обов'язково необхідно встановити, чи діяння спрямоване безпосередньо на позбавлення життя журналіста, членів його сім'ї, близьких родичів. Приміром, такого висновку можна дійти у разі застосування вогнепальної зброї чи інших предметів (наприклад, сокири), особливостей завдання ударів, а також із характеру самого діяння. Своєю чергою погроза вбивством особам, визначеним у ст. 348¹ КК України, має кваліфікуватися за ст. 345¹ КК України, оскільки таке діяння не підпадає під ознаки аналізовано статті.

Зокрема, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення є те, що посягання на життя журналіста, членів його сім'ї, близьких родичів у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності має виявлятися в застосуванні насилля такого характеру, в результаті якого настала або могла настати смерть потерпілого. Водночас для кваліфікації дій винного за цією статтею має значення саме факт здійснення журналістом «законної професійної діяльності». У разі здійснення журналістом «незаконної професійної діяльності», така діяльність не підпадає під правову охорону ст. 348¹ КК України.

Від характеру вчинюваних дій, а також ступеня реалізації умислу винного залежить об'єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення. Зокрема, у разі замаху на вбивство об'єктивна сторона виявляється у вчиненні суспільно небезпечного діяння, безпосередньо спрямованого на заподіяння смерті потерпілому. Відтак із моменту самого посягання, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків, кримінально-протиправне посягання є закінченим. Водночас склад кримінального правопорушення є усіченим. Своєю чергою, у разі умисного вбивства необхідно обов'язково слід

встановити суспільно небезпечних наслідки у вигляді смерті та причинний зв'язок між діянням та суспільно небезпечним наслідком. Склад кримінального правопорушення є матеріальним [113, с. 221]. Водночас потрібно кваліфікувати за ст. 348¹ КК України (без посилання на ст. 115 КК України) умисні дії, спрямовані на вбивство осіб, котрі можуть бути потерпілими від такого кримінально-протиправного посягання.

Своєю чергою, тільки на стадії готування до кримінального правопорушення можлива добровільна відмова від посягання на життя, оскільки уже з моменту безпосереднього посягання на життя журналіста, членів його сім'ї, близьких родичів зазначене кримінальне правопорушення є закінченим. Водночас для кваліфікації аналізованого кримінального правопорушення не має значення спосіб та форма посягання на життя журналіста. Однак, під час визначення виду і розміру покарання суд бере до уваги, у який спосіб і в якій формі вчинене посягання [37, с. 95].

Як очевидно зі змісту санкції ст. 348¹ КК України, посягання на життя журналіста належить до особливо тяжких злочинів. Попри те, що у диспозиція статті не вказано жодних кваліфікуючих ознак, на розмір і вид призначення покарання мають істотний вплив обтяжуючі та пом'якшуючі обставини (ст. ст. 66, 67 КК). Відтак спосіб та засоби посягання на життя мають вагоме значення. Зокрема, у разі вчинення кримінального правопорушення у спосіб, що є небезпечним для життя багатьох осіб, такі дії потрібно кваліфікувати за ст. 348¹ і п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України; а у разі вчинення з особливою жорстокістю – то за ст. 348¹ і п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України.

Зі всіх статей, що охороняють законну професійну діяльність журналістів, ст. 348¹ КК України викликає найбільше зауважень. По суті, з огляду на зміст ст. 348¹ КК України, журналісти, члени їх сімей, близькі родичі прирівнюються до Президента України, Голови Верховної Ради України та ін. (ст. 112 КК України). До прикладу, на загальних підставах кваліфікується вбивство такої особи, як захисник чи представник особи (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України). Очевидно, що такий підхід має бути застосований не тільки за посягання на

життя журналіста, а й на життя будь-якої особи – тобто спеціального потерпілого, тим паче, що санкція ч.2 ст.115 КК України дає змогу застосувати найтяжче покарання – 15 років позбавлення волі або довічне позбавлення волі. Також слід акцентувати на ще деяких суперечливих моментах.

По-перше, з огляду на нижню межу, санкція п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України є більш суворою, ніж санкція ст. 348¹ КК. Відтак, очевидно, на думку С. Я. Лихової, що «цей момент законодавець відносить на рахунок формулювання діяння», тобто мало місце вбивство, то потрібно призначити покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, а у разі наявності лише замаху, то можна призначити покарання у виді позбавлення волі на строк 9 років. Отже, зрозуміло, що, огляду на зазначене, можуть виникати небезпідставні сумніви у необхідності наявності окремої норми про відповідальність за посягання на життя журналіста. Відтак, з огляду на зазначене, достатньо лише змінити деякі положення п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, оскільки у санкції статті щодо умисного вбивства особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку передбачено таке саме покарання. Відтак не буде необхідності дублювати спеціальні норми щодо посягання на життя певної категорії потерпілих (державних діячів, захисників, працівників правоохоронних органів та інших). Зміни до редакції п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України у такому формулюванні, як «умисне вбивство особи або члена її сім'ї чи близького родича у зв'язку з виконанням цією особою професійної або громадської діяльності», дадуть змогу зменшити кількість спеціальних складів кримінальних правопорушень.

По-друге, ні в тексті диспозиції ст. 348¹ КК України, а тим паче назві, не зазначено про форму вини кримінально-протиправного діяння. І справді, не є виявом принципу гуманізму, справедливості та інших конституційних тверджень призначення довічного позбавлення волі за необережне кримінальне правопорушення, навіть якщо воно пов'язане із позбавленням життя людини, [88, с. 273].

По-третє, зумовлює істотні питання та зауваження факт поєднання у рамках однієї частини статті двох окремих стадій вчинення кримінального правопорушення – замаху та закінченого правопорушення. Очевидно, що прагнення законодавця посилити важливість аналізованої норми призвело до нівелювання принципів Загальної частини КК України та порушення системності кримінального законодавства. Зокрема, у ст. 16 Загальної частини КК України зазначено, що відповідальність за замах на кримінальне правопорушення настає за тією самою статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення. Окрім того, у абз. 2 п. 6-1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» йдеться, що положення ч. ч. 2 і 3 ст. 68 (призначення покарання за готування і замах) не можуть бути застосовані під час призначення покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила кримінальне правопорушення, за яке передбачено найсуворіший вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що унеможлиблює призначення його половини чи двох третин [126]. Відтак під час призначення покарання за замах на вбивство журналіста суд має керуватися нормами лише санкції статті, без врахування вимог ст. 68 КК України, що фактично зводить нанівець потребу виокремлення замаху як окремої форми кримінального правопорушення.

З огляду на вищенаведене, видається, що законодавцю варто виключити ст. 348¹ КК України із кримінального закону, так як наявність цієї статті ставить більше запитань аніж дає відповідей. Більше того, статистичні дані засвідчують, що за період 2016 – 2021 рр. у Єдиному державному реєстрі судових рішень немає жодного обвинувального вироку за ст. 348¹ КК України. Натомість, до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України доцільно внести зміни, шляхом доповнення її такою кваліфікуючою ознакою, як убивство особи чи її близького родича або члена сім'ї у зв'язку з виконанням цією особою професійної або громадської діяльності.

Загалом кримінальні правопорушення, передбачені ст. 349¹ і ст. 147 КК України, за змістом об'єктивної сторони є практично тотожними за винятком деяких випадків. Об'єктивна сторона кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 349¹ КК, полягає у суспільно небезпечних діях, які виявляються у двох формах: захоплення особи як заручника; утримання особи як заручника. Зокрема, заручником визнається особа, яку захоплює або утримує інша особа, погрожуючи при цьому її вбити, завдати тілесних ушкоджень, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати надалі [23, с. 118]. Склад такого кримінального правопорушення є формальним. Із моменту вчинення однієї із зазначених у законі дій вказане кримінально-протиправне посягання є закінченим.

У доктрині кримінального права тривають дискусії щодо тотожності тлумачення поняття «викрадення» та «захоплення». Слід наголосити, що зазвичай «викрадення» особи здійснюється з застосуванням насильства, проте може здійснюватися і без такого, зокрема, з використанням безпорадного стану людини, шляхом обману чи зловживання довірою тощо, тобто у будь-який спосіб, на не лише шляхом «захоплення». Водночас обов'язковим під час викрадення є переміщення особи з її місця перебування в інше. Своєю чергою «захоплення» може відбуватися і без переміщення потерпілої особи в інше місце. У цьому разі має місце незаконне позбавлення волі, зміст якого і виявляється в утриманні особи в тому місці, в якому вона не хоче перебувати.

Як «захоплення журналіста, членів його сім'ї, близьких родичів» слід трактувати напад, пов'язаний із його затриманням, із подальшим суттєвим обмеженням вільного пересування, руху чи поведінки особи. Утриманням особи слід вважати насильницьку заборону особі покидати конкретне місце чи унеможливлення зробити це. Як правило, утримання заручника – логічний наслідок його захоплення. Однак, утримання може бути здійснене і без попереднього захоплення заручника, а також утримувати може особа, котра не брала участі у захопленні. Водночас «захоплення» може бути прихованим або є відкритим, із застосуванням фізичного насильства або з погрозою його

застосування. Також утримання особи може провадитися із застосуванням фізичного чи психічного насильства [59, с. 124].

На думку В. Г. Кундеуса, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення є місце [85, с. 75–76], однак вважаємо таку позицію автора хибною, оскільки у диспозиції ст. 349¹ КК України немає жодної вказівки ні на місце захоплення особи, ні на місце її утримання. Слушною вважаємо думку П. С. Матишевського, який стверджує, що під час кваліфікації зазначеного кримінального правопорушення факультативні ознаки об'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення (як місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення) вказуватимуть лише на наявність обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, які, своєю чергою, враховуватимуться судом під час призначення покарання, оскільки ці факультативні ознаки безпосередньо не вказані у диспозиції аналізованої статті [92, с. 117].

Такої самої позиції дотримуються і деякі інші вітчизняні науковці, які стверджують, що з моменту захоплення потерпілої особи або з моменту фактичного позбавлення заручника права вільно пересуватися зазначене кримінальне правопорушення є закінченим. Додатково кваліфікуються за іншими статтями Особливої частини КК подальші насильницькі дії щодо заручника, якщо вони утворюють самостійні кримінальні правопорушення. Зокрема, повною мірою охоплюються ст. 349¹, а відтак додаткової кваліфікації за ст. ст. 121, 122, 125, 129 КК України не потребують такі дії, як захоплення або утримання журналіста, членів його сім'ї або близьких родичів із метою примушування такого журналіста до вчинення або утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, що поєднані з погрозою вбивства заручника або із заподіянням йому легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень. Водночас кваліфікуються за сукупністю за ст. 349¹ КК України і ст. ст. 115, 119 або 120 КК України кримінальні правопорушення, якщо внаслідок утримання потерпілої особи як заручника настала смерть

потерпілого у зв'язку з умисним або через необережність вбивством чи мало місце самогубство потерпілої особи [101, с. 117].

У кримінально-правовій науці щодо змісту ст. 349¹ КК України виникає багато запитань, зокрема: чому є необхідність посиленого захисту кримінально-правовою нормою, а відтак вважається більшою соціальною цінністю особиста безпека, воля журналіста (та ще й без вказання такої вимоги, як «здійснення журналістом законної професійної діяльності»). Відповідно до кримінального закону, метою захоплення журналіста як заручника є примушування такого журналіста до вчинення або утримання від вчинення будь-якої дії як умови його звільнення. Відтак постає питання, за якою статтею КК України слід кваліфікувати захоплення журналіста як заручника, яке вчинене з метою примушування інших осіб до вчинення або утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника? За ст. 147 КК України? Відтак, як вважають науковці, відразу постає й інше питання: чому утримання журналіста як заручника з метою примусити його, приміром, припинити статеві стосунки із дружиною винного, повернути позичені ним гроші або ж вчинити які-небудь діяння, що не мають стосунку до журналістської діяльності, мають підвищувати ступінь суспільної небезпечності такого діяння (на відміну від вчинення таких самих діянь стосовно безробітних чи представників інших професій) та відтак мати вплив на кваліфікацію? [145, с. 41–42]. Своєю чергою, слід наголосити, що на відміну від загальної кримінально-правової норми щодо захоплення заручників, відповідно до змісту ст. 349¹ КК України, і заручником, і особою, яку примушують до вчинення певних діянь, є той самий потерпілий – журналіст. Відтак зрозуміло, що ст. 349¹ КК України істотно відрізняється від загального уявлення про кримінальні правопорушення захоплення заручників, а отже, більше уподібнена за змістом до ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини).

Зауваження є цілком слушними, більше того за період 2016–2021 рр. за ст. 349¹ КК України, так само як і за ст. 348¹ КК України, не постановлено

жодного обвинувального вироку у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Для посилення відповідальності за захоплення як заручника окремої категорії осіб достатньо сформулювати кваліфікований склад кримінального правопорушення, а не перенасичувати кримінальний закон новими не потрібними статтями. З огляду на це, пропонується виключити ст. 349¹ КК України із КК України, такий крок для законодавця буде цілком обґрунтованим і правильним.

Загалом на підставі аналізу об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти законної журналістської діяльності цілком упевнено можемо стверджувати, що намагання законодавця виокремити значущість кримінально-правової охорони законної журналістської діяльності призвело до «перенасичення» Кримінального кодексу спеціальними статтями. Стан кримінально-правового забезпечення захисту професійної діяльності журналістів, навіть без урахування нововведених спеціальних норм, є більш ніж достатнім. Доповнення чинного кримінального закону України статтями, що передбачають додаткові гарантії захисту прав журналістів, зумовило безпідставне збільшення обсягу КК України, причому за рахунок не якості кримінально-правових норм, а лише їх кількості. Для ефективного правового захисту журналістів варто вдосконалити механізм застосування вже існуючих кримінально-правових заборон, а не перевантажувати КК України новими статтями.

2.2 Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

2.2.1 Суб'єкт складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

У кримінальному законодавстві одним із обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення є суб'єкт кримінального правопорушення. Без суб'єкта – фізичної особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, не може існувати ні вина як зміст суб'єктивної сторони, ні діяння як складова об'єктивної сторони. На законодавчому рівні, зокрема у ч. 1 ст. 18 КК України, визначено, що фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є суб'єктом кримінального правопорушення [82].

Зі змісту законодавчого визначення поняття «суб'єкт кримінального правопорушення», очевидно, що характерними ознаками суб'єкта є його «фізичність», осудність та відповідний віковий критерій. Зазначені ознаки визначають властивості особи, з огляду на які скоєне такою особою суспільно небезпечне діяння можна вважати кримінально-протиправним, а до самої особи, яка вчинила кримінально-протиправне посягання, може бути застосоване покарання. Тобто, відсутність хоча б однієї із зазначених ознак унеможлиблює визнання особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, суб'єктом кримінального правопорушення.

Перша ознака суб'єкта кримінального правопорушення – це те, що ним може бути тільки фізична особа. Кримінальній відповідальності можуть підлягати громадяни України, особи без громадянства, іноземці. Зокрема, відповідним принципу особистої, персональної відповідальності кожної

людини за вчинене нею винне суспільно-небезпечне діяння є визнання суб'єктом кримінального правопорушення винятково фізичних осіб. Ця ознака встановлює неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення юридичних осіб. І попри те, що у доктрині кримінального права точаться дискусії щодо можливості та необхідності визнання суб'єктом кримінального правопорушення юридичної особи, все-таки позиція видається неправильною.

Саме тому вважаємо помилковою позицію Я. С. Безпалої. Зокрема, вчена стверджує, що юридичну особу можна визнати суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, оскільки, на думку авторки, журналіст під час своєї професійної діяльності може зазнавати негативного впливу і від внутрішніх чинників (приміром, засновник або головний редактор медіа холдингу тощо), так і зовнішніх (органи місцевого самоврядування, державної влади, підприємства, установи чи організації, окремі громадяни) [15]. Однак, очевидно, що така думка суперечить принципам, визначеним у кримінально-правовій науці, і, більше того, відповідно до позиції Я. С. Безпалої, юридична особа вважається живою істотою, що здатна вчиняти діяння, а також мати мету, мотив тощо. Тому варто погодитися із В. Я. Тацієм, який зазначив, що юридична особа (підприємство, громадська організація, установа тощо) не можуть визнаватися суб'єктами кримінальних правопорушень [164, с. 60].

Водночас, інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб передбачений у нормативних актах багатьох держав. Зокрема, у таких державах романо-германської правової сім'ї, як Австрія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Франції; скандинавської – Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія; мусульманської – Йорданія, Ліван, Сирія; соціалістичної – КНР; постсоціалістичної – Естонія, Литва, Молдова, Румунія, Словенія, Угорщина; змішаної – Ізраїль; а також – Австралія, Англія, Індія, Ірландія, Канада, США, Шотландія. У таких країнах, як Іспанія, Італія, ФРН, Швейцарія, Швеція,

наявна «квазікримінальна» (адміністративно-кримінальна) відповідальність юридичних осіб [45, с. 274].

В Україні передбачені заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, однак практика їх застосування не є сталою та такою, що набула широкого розповсюдження. На думку О. А. Шаповалової проблеми «непрацюючого» правового інституту здебільшого пов'язані із застосування норм кримінально-процесуального права. Перша проблема виявляється у тому, що заходи кримінально-правового змісту щодо юридичних осіб одночасно застосовуються з притягненням особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності.

Зокрема, стає неможливим застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового змісту, якщо не встановлено конкретну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, адже досудове розслідування щодо юридичної особи провадиться разом із відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру [197, с. 27]. Водночас не можливо також застосувати заходи кримінально-правового змісту щодо юридичних осіб, у разі, якщо не встановлено певну особу, що вчинила кримінальне правопорушення, оскільки досудове розслідування щодо юридичної особи провадиться разом із відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру. Така сама ситуація може бути у випадку смерті фізичної особи, яка була суб'єктом кримінального правопорушення, що вчинився в інтересах юридичної особи. Крім того, якщо суб'єкт кримінального правопорушення встановлений, але він переходується від органів досудового розслідування, фактично це призводить до зупинення такого розслідування, що теж значно знижує ефективність зазначеного правового інституту. Вбачається, що доцільно внести відповідні зміни у кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство, внаслідок яких стане можливим органам досудового розслідування проводити розслідування, доводити підстави для

застосування заходів кримінально-правового характеру та спрямовувати до суду матеріали щодо юридичних осіб окремо від матеріалів кримінальних проваджень щодо фізичних осіб – суб'єктів кримінальних правопорушень [197, с. 27].

Друга проблема тісно пов'язана з першою і виникла вона у зв'язку з тим, що у Кримінальному процесуальному кодексі України заходи кримінально-правового змісту щодо юридичних осіб не отримали свого належного місця і не були закріплені як окремий процесуальний інститут. Про них згадується в окремих статтях, проте сама така юридична техніка не сприяє підвищенню ефективності застосування зазначених заходів до юридичних осіб. Можливо, саме з цих причин статистичні дані щодо здійснення судами кримінального судочинства у 2017 та 2018 роках, які були узагальнені Верховним Судом, не містять аналізу випадків застосування досліджуваних заходів, хоча за змістом Кримінально процесуального кодексу України такі заходи мають застосовуватись одночасно з вироком суду щодо винної особи, яка є уповноваженою особою юридичної особи. Тому є доцільним ввести у Кримінально процесуальному кодексі України спеціальну главу у розділі VI «Особливі порядки кримінального провадження», в якій передбачити порядок здійснення провадження кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [197, с. 27-29]. Варто погодитись із зазначеною думкою, адже засоби впливу на юридичних осіб в Україні існують, однак вони не є достатньо ефективними.

Другою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. У ч. 1 ст. 19 КК України зазначено, що особа визнається осудною, якщо вона під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність), а також керувати ними. Відтак особа не може бути визнаною суб'єктом кримінального правопорушення у разі наявності в неї неосудності, а вчинене нею суспільно небезпечне діяння не можна трактувати як кримінальне правопорушення. Ознаки осудності особи

однакові для всіх кримінально-протиправних посягань і не залежать від особливостей конкретних складів. Якщо особа внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (тобто перебувала в стані неосудності), то ця особа не підлягає кримінальній відповідальності. Зокрема, проблеми неосудності й осудності досліджували багато вітчизняних вчених-криміналістів, а отже станом на нині є достатньою мірою розробленими [46, с. 283].

Необхідно акцентувати, що питання про осудність вирішують щодо певної особи саме у момент вчинення нею суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), передбаченого КК України, а не загалом. Спершу може здатися, що цей момент є неістотним та неважливим. Однак, це зовсім не так, оскільки цілком ймовірно може бути ситуація, коли особа під час вчинення одного кримінального правопорушення є неосудною, а іншого – ні. Отже, питання осудності/неосудності не має ніякого кримінально-правового значення поза межами ставлення до певного діяння [91, с. 87].

З огляду на склади кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, зокрема ч. 2 ст. 163, ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, можна конкретизувати ознаки осудності, зважаючи на характер і зміст діянь особи, що вчиняє зазначені кримінальні правопорушення. Це означає, що особа, яка здійснює посягання на законну професійну діяльність журналіста, має усвідомлювати таке: особу потерпілого (тобто те, що потерпілим є саме журналіст, члени його сім'ї чи близькі родичі); законний характер професійної діяльності журналіста (зміст або характер його роботи); характер і зміст своїх діянь (тобто те, що своїми діяннями створює перешкоди для законної професійної діяльності журналіста). Водночас суб'єкт правопорушення має бути не лише здатним усвідомлювати зазначені ознаки та власні діяння, а й могли керувати ними.

Перелічені вище ознаки засвідчують лише потенційну здатність особи усвідомлювати зазначені діяння та ознаки, а також оцінювати їх. Наявність лише осудності не є доказом того, що особа усвідомлювала характер таких ознак та діянь. Зокрема, поняттям вини охоплюється лише факт усвідомлення особою характеру таких ознак та діянь [129, с. 144]. Поняття «вина» буде проаналізовано нижче.

Досягнення встановленого законом віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є третьою ознакою загального суб'єкта. У КК України немає спеціальної норми, яка визначає поняття «вік». У Кодексі йдеться лише про вікові межі настання кримінальної відповідальності. Саме досягнення встановленого законом віку є однією із загальних умов притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У ч. 1 ст. 22 КК України вказано, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років [82]. Відтак, очевидно, що, встановлюючи загальний вік кримінальної відповідальності з 16 років, законодавець вважає, що особа, яка не має психічних вад, у цьому віці має відповідний рівень соціальної свідомості, здатна оцінити фактичний бік своїх діянь та їхню соціальну значущість, а відтак може усвідомлювати зміст правових заборон та наслідки їх порушення. Зазначений вік вважають загальним віком кримінальної відповідальності, тобто таким, із якого настає відповідальність за будь-яке кримінально-протиправне посягання. Водночас у ч. 2 ст. 22 КК України визначено так званий знижений вік кримінальної відповідальності. Тобто такий вік, із якого відповідальність настає за окремі, конкретно визначені кримінальні правопорушення. У ч. 2 ст. 22 КК України подано вичерпний перелік кримінально-протиправних діянь, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність з 14 років. Підґрунтям для зниження віку кримінальної відповідальності за вказані кримінальні правопорушення є такі критерії: а) рівень розумового розвитку особи, що

засвідчує можливість уже в 14 років усвідомити суспільну небезпечність та фактичні ознаки кримінально-протиправних посягань, вказаних у ч. 2 ст. 22 КК України; б) значна суспільна небезпечність (тяжкість) більшості з вказаних кримінальних правопорушень; в) чимала поширеність таких кримінальних правопорушень серед підлітків [83, с. 376]. Отже, на підставі аналізу с. 22 КК України доходимо висновку, що ні ст. 163, ані ст. 171 КК України не належать до зазначеного переліку, а відтак цілком очевидно, що відповідальність за такі діяння має наставати з 16 років.

Водночас такі спеціальні статті, як ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, не були включені на законодавчому рівні до переліку ч. 2 ст. 22 КК України. Однак, потрібно зазначити, що вік кримінальної відповідальності за посягання на життя працівника правоохоронного органу, заподіяння йому середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, посягання на його волю визначений із 14 років. Окрім того, загальні норми щодо вбивства, тілесних ушкоджень, захоплення заручників тощо також передбачають відповідальність із 14 років. Своєю чергою, за аналогічні кримінально-протиправні посягання щодо журналіста на законодавчому рівні (із незрозумілих причин) визначено вік кримінальної відповідальності з 16 років. Такий висновок очевидний з аналізу переліку, визначеному у ст. 22 КК України, оскільки ці статті не передбачені у ч. 2 ст. 22 КК України. Відтак має відповідати на загальних підставах за ст. ст. 115, 121, 122, 147 КК України особа, яка у віці від 14–16 років щодо журналіста вчиняє вбивство, умисне заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, захоплення журналіста як заручника, а також знищення майна журналіста загально небезпечним способом. Зазначене вкотре засвідчує невідповідність зазначених норм принципу суворості санкцій загальної та спеціальної норм. Такі недоліки і прогалини є наслідком внесення до КК України поспішних і необдуманих змін. Відтак з метою врегулювання зазначених проблем пропонуємо внести до КК України відповідні зміни,

зокрема: або доповнити у переліку ч. 2 ст. 22 КК України ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України; або ж на законодавчому рівні просто виключити ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ з КК України.

І у кримінально-правовій науці, і в КК України виокремлюють, окрім загального суб'єкта, ще й спеціальний. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 18 КК України, фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише конкретна особа є спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення [82]. За твердженням В. В. Устименка, це особа, яка наділена, одночасно із віком кримінальної відповідальності та осудністю, «іншими додатковими юридичними ознаками, що передбачені у КК України або безпосередньо очевидні з його змісту та обмежують коло осіб, які можуть нести відповідальність за кримінальним законом» [182, с. 24].

Кримінальний закон визначає, що суб'єкт кримінальних правопорушень проти діяльності журналістів та свободи слова може бути і загальним, і спеціальним.

Визначене на законодавчому рівні коло суб'єктів кримінальних правопорушень проти діяльності журналістів та свободи слова є закономірним, оскільки детерміноване об'єктом посягання, змістом суспільно небезпечних діянь і способом їх вчинення. Проте зумовлюють істотні проблеми у встановленні суб'єкта окремих посягань на свободу слова деякі недоліки законодавчого формулювання.

У ч. ч. 1, 2 ст. 171 КК України не вказано на особливості ознак суб'єкта кримінального правопорушення, відтак, очевидно, що суб'єкт зазначеного посягання наділений лише загальними ознаками. На підставі аналізу диспозиції ч. ч. 1, 2 ст. 171 КК України можна стверджувати, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є кримінально-протиправним, незважаючи на характер таких дій та спосіб їх вчинення. А

отже, кримінально-протиправне посягання щодо перешкодження законній професійній діяльності журналістів та незаконного впливу на журналіста може вчинятися будь-якою фізичною осудною особою, яка досягла віку 16 років. Водночас лише спеціальним суб'єктом можуть бути вчинені деякі конкретні спеціальні види перешкодження. Наприклад, здебільшого спеціальними суб'єктами, зокрема службовими особами, вчиняються такі кримінальні правопорушення, як незаконна відмова у доступі журналіста до інформації або незаконна заборона висвітлення конкретних тем, показування деяких осіб, критики суб'єкта владних повноважень. Зазначене має відношення і щодо такого виду кримінального правопорушення, як переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю [113, с. 232].

Згідно з ч. 3 ст. 18 КК України, особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом є службовими особами [82].

Зокрема спеціальним суб'єктом кримінальних правопорушень проти діяльності журналістів та свободи слова найчастіше є службова особа, яка здійснює функції представника влади чи місцевого самоврядування. Однак не виключена ймовірність вчинення іншими службовими особами посягань щодо журналістів, зокрема це можуть бути керівники підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їхні заступники та інші особи,

котрі виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції.

Цікавим є питання щодо віку, із якого може наставати кримінальна відповідальність службової особи за переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків чи критику. Якщо буквально тлумачити норму закону, то можна дійти висновку, що службовою особою може бути і неповнолітня особа, котра досягла віку 16–17 років. Однак у КК України чітко зазначено, що службова особа має постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням або здійснювати функції представника влади чи місцевого самоврядування, або ж обіймати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків [82].

Своєю чергою, згідно з чинними законодавством України, як правило, неповнолітня особа не може бути представником влади. Однак, як слушно зазначає Я. С. Безпала, в деяких випадках представником влади може бути й особа, яка не досягла 18 років. Таке можливо, приміром, у разі, коли неповнолітніх слухачів (курсантів) першого курсу закладів вищої освіти системи МВС залучають до охорони громадського порядку. Тобто, вони перебувають на службі в правоохоронних органах, а безпосередніх заборон щодо того, щоб особи у віці до 18 р. обіймали посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, немає [15, с. 118]. Водночас, згідно з нормами ст. 4 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12.1998 № 281-XIV засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути особи, які досягли 15 р. [139].

З огляду на викладене, слід вказати, що слушною є позиція Р. Л. Максимовича, який стверджує, що питання щодо віку, із якого особа може бути визнана службовою, має вирішуватися з огляду на те, за якою ознакою вона визнається цим спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення [91, с. 110]. Також вчений зазначає, що здійснювати функції представника влади така

особа може зазвичай тільки з повноліття, а обіймати посаду, яка пов'язана з виконанням адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих обов'язків, після досягнення 16 р. [91, с. 110].

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України, може бути і загальний, і спеціальний суб'єкт, зокрема службова особа. Вказівка на це міститься у самій статті.

Відповідно до аналізу диспозицій ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, можна стверджувати, що цих статтях не міститься вказівка на ознаки суб'єкта аналізованих кримінальних правопорушень. З огляду на напрацювання у доктрині кримінального права щодо проблем суб'єкта кримінального правопорушення, а також зважаючи на характер кримінально-протиправних посягань, передбачених вказаними статтями, можна зробити висновок, що суб'єктом посягань на життя, здоров'я, волю та майно журналіста, членів його сім'ї чи близьких може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Аналіз зазначених ознак загалом не викликає складнощів та заперечень щодо вказаних посягань.

2.2.2 Суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України.

Суб'єктивна сторона є ще одним обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, який тісно переплітається із суб'єктом кримінального правопорушення і потребує окремого аналізу. По суті, вона є дзеркальним відображенням об'єктивної сторони кримінального правопорушення, породжує, направляє та регулює об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Таким чином, майбутня об'єктивна сторона кримінального правопорушення спочатку в ідеальній формі утворюється у свідомості особи, а потім вже в тій чи іншій мірі здійснюється насправді.

Свій вияв та розвиток у суб'єктивній стороні кримінального правопорушення знаходить один із головних принципів кримінального права – принцип вини (тобто принцип відповідальності винятково за наявності вини, принцип винуватості або винності). На законодавчому рівні вказаний принцип визначений у ч. 2 ст. 2 КК України. Зокрема, у ч. 2 ст. 2 КК України йдеться, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінально-протиправного посягання, а відтак до неї не може бути застосоване кримінальне покарання, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [82].

У КК України не закріплено визначення поняття «суб'єктивна сторона кримінального правопорушення». Роз'яснення такого поняття наявне лише у кримінально-правовій науці. Зокрема, Є. Л. Стрельцов зазначає, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це «характеристика внутрішньої сторони» кримінально-протиправного посягання; встановлення такої характеристики дасть змогу виявити психологічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [163, с. 161]. Складовими суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина, мета і мотив. Вказані елементи тісно взаємопов'язані, однак кожен з них має

самостійний юридичний зміст. Водночас обов'язковою ознакою будь-якого кримінального правопорушення є вина. Її відсутність у діяннях особи унеможлиблює кримінальну відповідальність. Мета та мотив належать до факультативних ознак. Своєю чергою, мета і мотив у визначених законом випадках можуть бути ознаками основного чи кваліфікованого складів, а також як обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, можуть мати вплив на кримінальну відповідальність [76, с. 152, 153].

Значення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення зводиться до того, що, вона, по-перше, є елементом складу злочину або кримінального проступку і є підставою для кримінальної відповідальності; по-друге, суспільну небезпечність кримінального правопорушення визначають ознаки суб'єктивної сторони; по-третє, правильна кваліфікація злочину або кримінального проступку залежить від визначення її ознак; по-четверте, вона допомагає розмежувати кримінальні правопорушення, а також відмежувати кримінальні правопорушення від інших правопорушень [128, с. 155].

Хоч в Загальній частині КК України прямо не йдеться про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення як елемент його складу, сформульоване у ст. 11 КК України визначення поняття кримінального правопорушення вказує, що таким може бути визнане лише діяння, вчинене суб'єктом винно. Таким чином, вина є ознакою, що визначає психічний зміст будь-яких кримінальних правопорушень, зокрема й передбачених ст. ст. 163, 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹. У ст. 23 КК України зазначено, що психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним законом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності є виною [82]. Відтак, очевидно, що вина становить певний психічний зв'язок між суб'єктом кримінального правопорушення та вчиненим ним діянням. Головними ознаками, які охарактеризовують вину, є її зміст, форма, ступінь та сутність.

Зміст конкретної вини становить внутрішнє психічне ставлення суб'єкта до діяння [27, с. 120]. Зміст вини тісно взаємопов'язаний із формою вини. Зі

змісту ст. 23 КК України очевидно, що вина – це родове поняття, що охоплює дві різні форми психічного ставлення – умисел та необережність.

У законі визначено такі форми вини як умисел та необережність. Зокрема форми вини, на думку науковців, – це зазначені в ньому поєднання певних ознак свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння [76, с. 154]. Досліджуючи питання форм вини у кримінально-протиправних посяганнях проти свободи слова та діяльності журналістів, потрібно наголосити, що на законодавчому рівні по-різному визначено умисел та необережність у конкретному складі кримінального правопорушення. Зокрема, у деяких статтях Особливої частини КК України вказується та чи інша форма вини безпосередньо в назві або диспозиції статті. Так, у ч. 1 ст. 171 КК України передбачено відповідальність винятково за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Безумовно, така безпосередня вказівка на форму вини полегшує аналіз і визначення вини у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України. Водночас це дає змогу уникнути певних непорозумінь, які можуть виникнути під час застосування кримінального закону, під час з'ясування змісту суб'єктивної сторони вказаного кримінального правопорушення.

Водночас опис конкретного способу дії є ще одним способом законодавчого формулювання суспільно небезпечних діянь як таких, що можуть бути вчинені тільки умисно. Зокрема, на законодавчому рівні прямо вказано на способи вчинення кримінального правопорушення щодо знищення або пошкодження майна журналіста (ч. 2 ст. 347¹ КК України) – шляхом підпалу, вибуху або іншим загально-небезпечним способом. Відтак застосування вказаних способів під час вчинення зазначеного кримінального правопорушення свідчить про умисний характер дій [113, с. 238–239].

Також безпосереднє визначення у диспозиції статті Особливої частини КК України спеціальної мети чи мотиву вчинення суспільно небезпечного діяння є ще однією підставою для ствердження, що кримінальне правопорушення є таким, що вчиняється умисно. Так, у ч. 2 ст. 171 КК України йдеться про

наявність мети у разі перешкоджання законній професійній діяльності журналіста шляхом впливу на потерпілого, а у ст. 349¹ КК України – мети змусити журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення захопленого або утримуваного заручника [113, с. 239].

Свідченням того, що кримінально-протиправне посягання може бути вчинено винятково умисно є передбачення на законодавчому рівні вказівки на незаконний характер дій або порушення спеціальних правил у кримінальних правопорушеннях із формальним складом. Як приклад, можна зазначити диспозицію ч. 1 ст. 171 КК України, яка передбачає «незаконну відмову у доступі журналіста до інформації»; «незаконну заборону висвітлення конкретних тем, показування деяких осіб, критики суб'єкта владних повноважень»; «незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується під час своєї професійної діяльності». Водночас під час визначення форми вини, як наголошують науковці, потрібно не забувати про загальновизнану норму, що у кримінальних правопорушеннях із формальним складом можлива лише одна форма вини – умисна [113, с. 239].

Як бачимо, часто на законодавчому рівні визначається безпосередня вказівка на умисний характер суспільно небезпечного діяння, а також такий висновок засвідчується, додатковими ознаками, які підтверджують умисний характер кримінально-протиправних посягань. Таких непрямих, додаткових ознак одночасно в одній статті може бути декілька. Водночас наявні також випадки, коли законодавець не застосовує прямих вказівок на форму вини у певному складі кримінального правопорушення, а обмежується непрямими ознаками або ж взагалі відмовляється від закріплення вказаної ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Приміром, у ст. 348¹ КК України передбачено кримінальну відповідальність за вбивство журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів, однак немає вказівки про умисний або необережний характер такого діяння. Зокрема, дає підстави стверджувати про умисний характер цього кримінально-протиправного діяння

тільки вказівка в диспозиції статті на відповідальність за замах на вбивство, поряд із самим вбивством. З огляду на зазначене, як наголошують науковці, у правозастосовній діяльності виникають значні труднощі, оскільки це зумовлює ймовірність різних підходів щодо тлумачення форм вини в окремих злочинах [46, с. 236].

На підставі аналізу загальних питань щодо встановлення форми вини у відповідному складі кримінального правопорушення, можна зробити висновок, що на законодавчому рівні у більшості статей, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на свободу слова та діяльності журналістів, міститься безпосередня (пряма) вказівка про умисний характер суспільно небезпечного діяння у самій назві або ж диспозиції статті. Зокрема у ст. ст. 171, 345¹, 347¹ КК України наявна безпосередня вказівка про умисний характер кримінально-протиправного діяння. Натомість, у ч. 2 ст. 171, ст. 349¹ КК України щодо умисної форми вини можна зробити висновок з огляду на вказівку щодо спеціальної мети вчинення кримінального правопорушення, а у ч. 1 ст. 171 КК України – щодо незаконного характеру діяльності.

Вагоме значення під час вирішення низки практично значимих завдань кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення має встановлення виду вини, зокрема й виду умислу. Умисел, відповідно до ст. 24 КК України, поділяється на прямий і непрямий. У КК України також зазначено, що якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання, то умисел є прямим [82]. Непрямим вважається умисел, згідно з КК України, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [82]. Очевидно, що законодавець умисел, як і вину загалом, визначає з огляду на суть інтелектуальної та вольової складової психіки.

Інтелектуальна складова умислу, і прямого, і непрямомого, виявляється, на думку науковців, у: 1) усвідомленні особою суспільної небезпечності свого

діяння (дії або бездіяльності); 2) передбаченні суспільно небезпечних наслідків такого діяння [113, с. 242]. Необхідно наголосити, що як ознака інтелектуальної складової умислу «передбачення особою суспільно небезпечних наслідків діяння» (які особа хоче вчинити) полягає в тому, що особа передбачає ймовірність чи невідворотність настання суспільно небезпечних наслідків, визначених кримінальним законом, а також можливість виникнення (принаймні у загальних рисах) причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і вказаними наслідками. Відтак, очевидно, що «передбачення суспільно небезпечних наслідків» наявне винятково у кримінально-протиправних посяганнях із матеріальним складом. Такими, у рамках нашого дослідження, є кримінальні правопорушення щодо посягання на життя (ст. 348¹ КК України), тілесну недоторканність (ч. ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України) та власність (ст. 347¹ КК України). Особа під час вчинення кримінально-протиправного посягання на життя, здоров'я або власність журналіста усвідомлює не лише суспільно небезпечний характер свого діяння (тобто його фактичний та соціальний зміст), а й передбачає ймовірність або невідворотність таких суспільно небезпечних наслідків, як смерть (ст. 348¹ КК України), легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 345¹ КК України), тяжкі тілесні ушкодження (ч. 3 ст. 345¹ КК України), майнова шкода завдана власнику майна (ст. 347¹ КК України) [113, с. 242].

Вольова складова умислу в рамках нашого дослідження, відповідно до ст. 24 КК України, виявляється у прагненні настання таких наслідків (тобто наявний прямий умисел) або свідомому їх допущенні (тобто наявний непрямий умисел) [113, с. 242]. Науковці вважають, що умисні посягання на життя, здоров'я, власність журналіста, члена його сім'ї, близького родича у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності можуть вчинятися і з прямим умислом, і непрямим. Відповідно, наслідками у рамках вказаних спеціальних норм є смерть іншої особи, тілесні ушкодження або майнова шкода. Відтак вирішальне значення у питанні, чи вбивство, заподіяння шкоди здоров'ю, знищення або пошкодження майна вчинене з

прямим або непрямим умислом, має саме ставлення особи до таких наслідків, як смерть, тілесні ушкодження, майнова шкода. Водночас, наявність конкретної мети чи мотиву щодо припинення законної професійної діяльності особи не означає, що, приміром, вбивство вказаної особи може бути вчинене лише з прямим умислом. Очевидно, що можуть бути ситуації, коли особа, маючи намір припинити провадження діяльності потерпілою особою, вчиняє вбивство, не бажаючи цього, однак свідомо допускаючи настання такого наслідку, як смерть вказаної особи [113, с. 243–244].

Відтак можуть бути вчинені і з прямим, і непрямим умислом такі кримінальні правопорушення, як: ч. 2 ст. 345¹ КК України – заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; ч. 3 ст. 345¹ КК України – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; ст. 347¹ КК України – знищення або пошкодження його майна. Водночас потрібно наголосити, що не всі склади кримінальних правопорушень мають схожу структуру. Як уже було визначено вище, здебільшого кримінально-протиправні посягання щодо свободи слова та діяльності журналістів є кримінальними правопорушеннями із формальним складом. Відтак постає проблема щодо визначення форми вини та її змісту з огляду на відсутність у таких складах окремих ознак, передбачених у ст. ст. 24, 25 КК України. Отже, виключає наявність непрямого умислу у кримінально-протиправних посяганнях щодо свободи слова та діяльності журналістів визначення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 171, ч. 1 ст. 345¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України, як правопорушень із формальним складом. Це також підтверджується і формулюванням диспозиції ст. 348¹ КК України, яка передбачає відповідальність за замах на вбивство журналіста. Відповідно до ст. 15 КК України, замахом визнається діяння, що вчиняється лише з прямим умислом [82].

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 163 КК України, характеризується лише однією обов'язковою ознакою – виною у формі прямого умислу. Попри те, що у диспозиції зазначеної норми немає безпосередньої вказівки на умисне або необережне ставлення особи

до порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, прямий умисел у цьому разі очевидний, на думку науковців, з огляду на характер суспільно небезпечних діянь і наявність формального складу кримінального правопорушення [62, с. 161].

Зокрема, у такому випадку особа має усвідомлювати фактичну сторону свого діяння, тобто саме незаконність діянь щодо порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції. Крім того, така особа має розуміти також і соціальну значущість таких діянь, зокрема те, що вона порушує своїми діяннями право іншої особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а відтак завдає або може завдати потерпілій особі суттєвої шкоди.

У разі порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції як кримінального правопорушення з формальним складом вольова ознака умислу «переміщується» з наслідків на діяння. Відтак у разі вчинення вказаного кримінально-протиправного посягання вольова складова умислу виявляється у прагненні винної особи вчинити хоча б одне з діянь, передбачених ст. 163 КК України (у цьому разі стосовно журналіста).

Вчені, аналізуючи поняття «вина» у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК, практично одностайно стверджують про наявність винятково умислу, однак при цьому по-різному деталізують ознаки вини. Зокрема, одні науковці вказують на наявність у складі такого кримінального правопорушення тільки прямого умислу, однак при цьому не з'ясовують зміст його ознак. Натомість Л. М. Костенко не вказує на форму умисної вини у складі аналізованих кримінальних правопорушень, допускаючи відтак ймовірність вчинення таких правопорушень і з прямим, і непрямим умислом [70, с. 15].

Своєю чергою, І. О. Зінченко зазначає про прямий умисел суб'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення. Оскільки, як вважає вчений, особа, яка вчиняє таке правопорушення, усвідомлює, що, примушуючи журналіста до поширення або відмови від поширення

конкретних відомостей, своїми діями перешкоджає законній діяльності журналістів, а також бажає вчинити такі дії [56, с. 116].

Як уже зазначалося, кримінальні правопорушення, передбачені ст. 171 КК і ст. 163 КК України, мають формальний склад. Тобто на законодавчому рівні не визначено обов'язковими ознаками об'єктивної сторони жодних суспільно небезпечних наслідків. Відтак, це означає, що потрібно застосовувати загально теоретичні норми щодо розуміння та встановлення умислу в таких кримінальних правопорушеннях (тобто із формальним складом).

Відтак, фактично суб'єкт не може бажати настання наслідків, з огляду структуру складів таких правопорушень, оскільки наслідки в цьому разі не є необхідною ознакою об'єктивної сторони. Однак така обставина не виключає умисної вини. У цій ситуації інтелектуальна складова умислу охоплює тільки «усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння», а «ставлення до наслідків» тут унеможлиблюється. Водночас вольова складова умислу обмежується прагненням вчинити певну дію чи бездіяльність. Отже, очевидно, що кримінальні правопорушення з формальним складом можуть вчинятися лише з прямим умислом [76, с. 159–160].

Водночас потрібно вказати, що інтелектуальна складова прямого умислу у разі вчинення кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 171 КК України, виявляється в «усвідомленні фактичної сторони свого діяння», зокрема у тому, що особа усвідомлює, що створює перешкоди для законної професійної діяльності журналістів. Окрім того, особа, що вчиняє таке правопорушення, має розуміти соціальну значущість таких діянь, тобто те, що вона порушує своїми діяннями право іншої особи на працю, а також, що відтак вона заподіює або може заподіяти суттєву шкоду потерпілій особі.

У доктрині кримінального права досі тривають дискусії щодо необхідності усвідомлення особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення умисно, протиправності такого діяння. Зокрема, багато науковців стверджують, що зміст інтелектуальної складової умислу не охоплює поняття «усвідомлення протиправності», а відтак не може бути підставою для

невизнання особи винною у вчиненні умисного кримінального правопорушення відсутність у діяннях особи «усвідомлення протиправності». Водночас Н. О. Гуторова зазначає, що «усвідомлення протиправності» не може охоплюватися змістом інтелектуальної складової умислу, оскільки під час вирішення такого питання потрібно брати до уваги «презумпцію знання особою нормативно-правових актів» (за умови, що такі акти доведені у встановленому законом порядку до відома населення) [46, с. 250].

Частково погоджуємося з такою позицією вченої. Зокрема, у ст. 68 Конституції України визначено, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України [63]. Своєю чергою, їх незнання не звільняє особу від юридичної відповідальності. Більше того, в особи, яка вчиняє правопорушення, через усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваних нею діянь може проявлятися лише загальне уявлення щодо їхньої протиправності. Закон про кримінальну відповідальність, як зазначають науковці, не вимагає більш ґрунтовних знань (усвідомлень) таких діянь. Відтак для наявності умислу не потрібно, щоб особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, знала назву, номер статті, яка передбачає відповідальність за таке діяння, вид та розмір покарання або ж правильно кваліфікувала діяння тощо [15, с. 138].

Вольова складова умислу у разі вчинення перешкоджання законній професійній діяльності журналіста полягає у бажанні винної особи вчинити діяння саме проти професійної діяльності. Отже, предметом такого бажання є інформація, яку винна особа має на меті зробити такою, щоб журналіст не міг її зібрати, обробити чи поширити. Відтак у такої особи одночасно з означеною метою виникає бажання перешкодити журналісту здійснити професійну діяльність, результатом якої буде оприлюднення інформації, яку винна особа чи треті особи хочуть зберегти в таємниці. Отож, вольова сторона діяння винної особи від початку до кінця реалізації кримінально-протиправного умислу характеризується планомірним прагненням, а також зосередженням вольових зусиль на досягнення обраної мети.

У разі вчинення погрози суб'єктивна сторона такого діяння може виявлятися лише у формі прямого умислу за наявності кримінально-протиправної мети і кримінально-протиправного мотиву. Щодо психічного ставлення до наслідків таких дій, потрібно наголосити, що під час призначення покарання «наслідки» обов'язково враховуватимуться, хоча б як обставини, що засвідчуватимуть про потребу цілковитого відшкодування завданої моральної шкоди [105, с. 202]. Водночас суб'єкт усвідомлює небезпечний характер свого діяння, а також прагне саме так діяти у разі вчинення будь-якої погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста.

Слід наголосити, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 347¹, 348¹, 349¹ КК України, за змістом суб'єктивної сторони не відрізняються, а відтак вчиняються з прямим умислом. Щодо цього Кондратов Д. Ю. акцентує, що вина – це обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, однак зміст суб'єктивної сторони не вичерпується виною [76, с. 173]. Іноді для визначення змісту суб'єктивної сторони вагоме значення мають мета і мотив кримінального правопорушення [76, с. 173].

Мета і мотив (на відміну від вини) є факультативними ознаками суб'єктивної сторони, а відтак можуть мати різне значення під час встановлення змісту суб'єктивної сторони різних складів кримінальних правопорушень. Так, мотив і мета, зважаючи на законодавче визначення суб'єктивної сторони конкретних кримінальних правопорушень, можуть бути обов'язковими, кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) ознаками або ознаками, які пом'якшують чи обтяжують покарання

У теорії кримінального права мотив кримінального правопорушення визначають як внутрішнє спонукання особи, яким вона керується при вчиненні кримінального правопорушення (яке викликає в особи рішучість, бажання вчинити кримінальне правопорушення) [180, с. 187].

Слід зазначити, що під час визначення мотиву кримінального правопорушення, можна отримати дійсні відомості щодо суспільно

небезпечного діяння. Водночас встановлення мотиву кримінального правопорушення під час досудового розслідування є обов'язковим для повноцінності судового процесу, оскільки він має вагоме значення для «психологічного розуміння» діяння. Своєю чергою, визначення мотиву має також істотне значення у разі виникнення сумнівів щодо душевного стану підсудного, а відтак є основою для висновку судової експертизи.

На підставі аналізу норми, передбаченої ч. 1 ст. 171 КК України, можна зробити висновок про факультативність мотиву у складі аналізованого кримінального правопорушення. Тобто «спонукання», з огляду на які особа вирішує вчинити таке правопорушення, можуть бути різноманітними, приміром, злість, неприязнь, хуліганські мотиви, користь, прагнення отримати підвищення тощо, а також не можуть змінити кваліфікацію кримінально-протиправної поведінки.

Притаманним для деяких складів кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність журналістів, є застосування визначеного на законодавчому рівні словосполучення «у зв'язку зі здійсненням законної професійної діяльності», що свідчить про наявність певних особливостей об'єктивної та суб'єктивної сторін цих кримінальних правопорушень. На підставі аналізу об'єктивних ознак кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 171 (у частині переслідування), ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ КК України, очевидно, що така термінологія наголошує саме на зв'язку посягання із професійною діяльністю потерпілої особи. Це означає, що переслідування журналіста або посягання на його права є кримінально-протиправним у зв'язку з тим, що ця особа: «1) здійснює законну професійну діяльність; 2) здійснила законну професійну діяльність; 3) має здійснити законну професійну діяльність; 4) вчиняє дії щодо здійснення законної професійної діяльності» [113, с. 265].

Зі суб'єктивної сторони зміст такого зв'язку генерують характерні внутрішні процеси, що відбуваються у психіці особи, яка вчиняє умисне посягання на журналіста, члена його сім'ї чи близького родича у зв'язку зі

здійсненню такою особою законної професійної діяльності. Як уже зазначалося, зміст вини в аналізованих кримінальних правопорушеннях виявляється у тому, що особа усвідомлює те, що вона здійснює посягання на життя, здоров'я, власність журналіста, який провадить свою професійну діяльність; передбачає, що своїми діями вона заподіє або може заподіяти смерть, тілесні ушкодження, майнові збитки одній із зазначених осіб; бажає настання таких наслідків або свідомо допускає їх настання. Однак, для кваліфікації за аналізованими статтями не достатньо встановити окреслені ознаки інтелектуальної та вольової складової вини. У цьому разі «зв'язок» полягає у тому, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, має пов'язувати вчинення суспільно небезпечного діяння саме з діяльністю особи. Наприклад, якщо особа під час такого вчинення кримінального правопорушення, як вбивство, не розуміла/усвідомлювала того, що потерпіла особа провадить професійну журналістську діяльність, то в такому разі немає і зв'язку між убивством та здійсненню такої діяльності потерпілою особою. Відтак унеможлиблюється кваліфікація таких діянь за ст. 348¹ КК України [113, с. 265–266].

Зокрема, мотиви та мета у ч. 2 ст. 171 КК України (у частині переслідування), ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ КК України, на відміну від ч. 2 ст. 171 (у частині впливу), ст. 349¹ КК України, безпосередньо не зазначені в диспозиції. Відтак постає питання, з якими мотивами та метою пов'язується кваліфікація кримінальних правопорушень за ч. 2 ст. 171 КК України (у частині переслідування), ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ КК України? Найпоширенішим мотивом є помста, тобто, як зазначають науковці, акт заподіяння шкоди особою у відповідь на шкоду, заподіяну їй у минулому [104, с. 562]. Однак, таке трактування поняття «помста» безпідставно звужує зміст поняття «мотив» як внутрішньої детермінанти будь-якого кримінального правопорушення загалом, і, зокрема, кримінальних правопорушень проти свободи слова та діяльності журналістів. Більше того, на законодавчому рівні визначено зв'язок кримінального правопорушення

саме із законною професійною діяльністю журналіста. Водночас, якщо особа, яка вчиняє правопорушення, вважає, що об'єктивно законне діяння потерпілої особи зачіпає її інтереси і відтак винна особа сприймає діяння потерпілого як образу і вчинення зла щодо неї, то діяннях винної особи, які спрямовані на заподіяння шкоди потерпілій особі у відповідь на таку її поведінку, теж можна вбачати момент помсти. Своєю чергою, виключає відповідальність за відповідними ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ та ч. 2 ст. 171 КК України здійснення посягання на журналіста, вчинене як реакція на неправомірну діяльність потерпілого. Проте не будь-яке посягання на журналіста з мотивів помсти кваліфікуватиметься за вказаними статтями. Наприклад, вбивство, вчинене під час бійки, з мотивів особистого неприязного ставлення, із ревнощів, з мотивів помсти, із почуття жалю, на прохання потерпілого тощо буде кваліфікуватися як просте умисне вбивство за ч. 1 ст. 115 КК України [100, с. 40]. Відтак, дії винної особи потрібно кваліфікувати за загальними статтями про кримінально-протиправне посягання щодо прав та свобод особи, у разі, якщо посягання на журналіста відбувається через помсту, що ґрунтується на особистих неприязних стосунках.

Ще одним поширеним мотивом (крім помсти) кримінальних правопорушень, пов'язаних зі здійсненням потерпілим законної діяльності, є прагнення (бажання) припинити розпочату або таку, що готується до виконання, журналістську діяльність. У цьому разі мотив збігається з метою. У складніших випадках мотиви можуть прямо не збігатися з метою, а потребують вчинення численних дій для досягнення багатьох часткових цілей. Інколи діяльність, що відповідає такому мотиву, може продовжуватися протягом тривалого періоду часу. Один і той самий мотив із огляду на життєві обставини може втілюватися в різних за своєю метою діях, або ж однакові дії ззовні можуть мати різні мотиви. Приміром, вбивство особою журналіста, мотивом якого було прагнення припинити його журналістське розслідування стосовно неї, а метою – уникнення оприлюднення конкретної інформації [113, с. 272].

Науковці мету кримінального правопорушення визначають як уявний і бажаний суб'єктом кінцевий результат, якого він хоче досягти, вчиняючи кримінально-протиправне посягання [44, с. 294].

У ч. 1 ст. 171 КК України, яка передбачає відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, безпосередньо не вказується на мету кримінально-протиправного діяння. Водночас кримінально-протиправна поведінка, передбачена зазначеною нормою, не може бути повністю охарактеризована без дослідження мети такого суспільно небезпечного діяння. Зокрема, зумовлює помилкову кваліфікацію правопорушень щодо журналістів як кримінальних правопорушень проти особи на загальних підставах саме небажання/відмова правоохоронних органів від визначення мети кримінально-протиправної поведінки, пов'язаної, приміром, зі знищенням технічних засобів журналіста, вилученням матеріалів,

Мета кримінального правопорушення опосередковано визначає засоби і характер дій особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, а також визначає направленість таких дій [113, с. 278]. Наявність підвищеного ступеня суспільної небезпеки аналізованого кримінального правопорушення зумовлена не стільки фактом вчинення самого діяння, що перешкоджає здійсненню професійної діяльності журналіста, скільки метою, яку ставить перед собою винна особа. Небезпечність такого перешкоджання полягає у створенні такої ситуації, за якої журналіст буде неспроможний оприлюднити суспільно значущу інформацію, або, навпаки, змушений буде проти своєї волі поширювати конкретні відомості (здебільшого неправдиві). Саме окреслена мета відрізняє зазначене кримінальне правопорушення від інших правопорушень, зокрема у хуліганства, тілесних ушкоджень тощо. Попри те, що у диспозиції ч. 1 ст. 171 КК України вже передбачено мету «перешкоджання», однак у цьому разі мета наче «реалізовується» через кримінально-протиправну поведінку, тобто набуває об'єктивних форм. Відтак невстановлення мети суспільно небезпечного діяння особи унеможливорює правильне і точне застосування закону [107, с. 284–285].

Як засвідчує практика, найпоширенішою метою вчинення посягань на життя, здоров'я, власність журналіста, а також його переслідування є перешкоджання законній професійній журналістській діяльності [113, с. 281]. Вагоме значення має таке уточнення, як перешкоджання саме законній професійній діяльності журналіста. Це, своєю чергою, унеможливорює відповідальність за аналізованими статтями у разі здійснення журналістом незаконної діяльності. Приміром, особа не підлягає відповідальності за перешкоджання діяльності журналіста у разі створення перешкод, завад опублікування конфіденційних відомостей про певну особу без її згоди. Саме зв'язок між законною діяльністю журналіста та суспільно небезпечним посяганням, спрямованим на досягнення мети «перешкоджання» такої діяльності, є головним критерієм для правильної кваліфікації вчиненого діяння. Зокрема, такою метою може бути обмеження прав та свобод журналіста, фізична, майнова або моральна шкода, якої винна особа бажає заподіяти потерпілій особі, керуючись мотивами помсти або заздрощів. Підлягає відповідальності також особа, яка має на меті приховати інше кримінальне правопорушення або ж забезпечити особистий кар'єрний ріст. Водночас не має значення для кваліфікації за аналізованими статтями те, чи досягла винна особа окресленої мети (зокрема й повністю або частково), чи ні [113, с. 282–283].

У ч. 2 ст. 171 (в частині впливу) КК України на законодавчому рівні безпосередньо визначено єдино ймовірну мету зазначених посягань – перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Таке чітке визначення (на відміну від ч. 2 ст. 171 (стосовно переслідування), ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ КК України) засвідчує про направленість такого посягання винятково на діяльність журналіста, яка щойно розпочалась, готується або перебуває на стадії здійснення. Вказані кримінальні правопорушення, які є «реакцією» особи, яка вчиняє кримінально-протиправне посягання, на уже завершену журналістську діяльність, слід кваліфікувати на загальних

підставах за статтями, які встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти прав і свобод особи.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України, не передбачає мотиву та мети кримінального правопорушення, ні як обов'язкової ознаки, ні як кваліфікуючої. Відтак очевидно, що вони можуть бути різними, а також не мають значення для кваліфікації цього кримінального правопорушення. Однак, їх визначення має вагомим значення для всебічності характеристики суб'єктивного ставлення винної особи до тих суспільних відносин, на які вона здійснює посягання. Зазначене теж має вплив на вирішення питання щодо призначення покарання або про звільнення від кримінальної відповідальності.

Потрібно також детально проаналізувати кримінально-протиправну мету такого кримінального правопорушення, як захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України). Зокрема вказана норма є спеціальною щодо загальної норми захоплення заручників (ст. 147 КК України). Насамперед видається, що головною відмінністю між цими нормами є категорія потерпілих, стосовно яких вчиняються такі кримінально-протиправні посягання, як захоплення або утримання як заручників. Це журналіст, члени його сім'ї або близькі родичі. Водночас на підставі аналізу мети суспільно небезпечного діяння можна стверджувати про більш істотні відмінності між аналізованими складами кримінальних правопорушень. Так, у ст. 147 КК України сформульовано таку мету захоплення або утримання заручника, як примушування родичів заручника або ж державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. І навпаки, у ст. 349¹ КК України визначено таку мету, як спонукання журналіста-заручника вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення. Відтак, захоплення або утримання журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів як заручника має на меті спонукати до дії або відмовитися від неї лише однієї особи – саме цього журналіста [113, с. 283].

З одного боку, таке законодавче виокремлення щодо журналіста можна вважати обґрунтованим з огляду на те, що зазначене кримінальне правопорушення спрямоване на перешкоджання журналістській діяльності, наприклад, примушування відмовитися від оприлюднення певних відомостей, конкретної інформації, від проведення журналістського розслідування або примус до публікації спростування. Тобто вчинити такі дії може лише конкретний журналіст, стосовно якого має місце примушування, оскільки направленість такої вимоги до інших осіб (наприклад, фізичних чи юридичних осіб, представників влади, громадськості,) не дає винній особі результату, якого вона хоче досягти. Своєю чергою, обов'язковою ознакою захоплення заручників (у рамках загальної норми) є направленість примусу на інших осіб (а не безпосередньо на заручника), які мають вчинити певні дії задля звільнення заручника. Щодо ст. 349¹ КК України, то у цьому разі можливе захоплення самого журналіста задля примушування його до вчинення певних дій або утримання від їх учинення. Відтак журналіста змушують до таких дій, які мають бути умовою його звільнення. Водночас окреслена ситуація здебільшого має ознаки викрадення людини, а не захоплення заручника. Крім того, слід кваліфікувати за загальною нормою (ст. 147 КК України) захоплення інших осіб (не зазначених у диспозиції ст. 349¹), або захоплення журналіста з висловленням вимог до інших юридичних або фізичних осіб. Очевидно, що такі відмінності та особливості «штучно» ускладнюють застосування аналізованої норми [113, с. 284].

Підсумовуючи, слід наголосити, що особливістю суб'єктивної сторони аналізованих кримінально-протиправних посягань є: 1) усвідомлення особою, що вчиняє кримінальне правопорушення, того, що потерпілим від посягання є саме журналіст; 2) розуміння/усвідомлення того, що обраний спосіб направлений на перешкоджання діяльності журналіста; 3) усвідомлення обстановки вчинення кримінального правопорушення; 4) наявність мети перешкодити, насамперед, саме законній професійній діяльності журналістів у будь-якому вияві [15, с. 114].

Висновки до другого розділу

На підставі аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 163, ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, зроблено такі висновки:

1. За своїм змістом кримінально-правової охорони досліджувані кримінальні правопорушення на законодавчому рівні віднесено до Розділу V (ч. 2 ст. 163, ст. 171), Розділу XV (ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹) Особливої частини КК України. Відповідно, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених у Розділі V, є громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурні права і свободи людини та громадянина. Таке розміщення є доречним, проте виникають питання лише до назви самого розділу, оскільки назва Розділу V є значно вужчою від змісту норм, які у ньому встановлені, і, внаслідок цього, вона не виконує належно інформативної функції. Родовим об'єктом суспільно небезпечних діянь, передбачених Розділом XV, є суспільні відносини у сфері державного управління, складовою яких є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Розміщення ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ у Розділі XV є неправильним, оскільки родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених цими статтями, також є громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурні права і свободи людини і громадянина.

2. Основним безпосереднім об'єктом кримінально-протиправних посягань, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є суспільні відносини, які перебувають під захистом КК України, які гарантують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності. Ситуація із визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 163, є дещо іншою. Так, основним безпосереднім об'єктом кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 163 КК України «Порушення таємниці листування,

телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», є суспільні відносини, що забезпечують таємницю листування, телефонних розмов тощо. Додатковим обов'язком об'єктом ч. 2 ст. 163 КК України є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності. Відповідно до змісту ст. 171 КК України, додатковим обов'язковим об'єктом у цьому разі є право громадян на одержання правдивої та неупередженої інформації. Водночас у ст. 345¹ КК України додатковим обов'язковим об'єктом є фізичне та психічне здоров'я журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів, у ст. 347¹ КК України – майно журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів, у ст. 348¹ КК України – життя журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів, у ст. 349¹ КК України – воля вказаних осіб.

3. Потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, слід визнавати професійних журналістів. Зокрема, журналіст, відповідно чинного законодавства України, – це творчий працівник, який професійно збирає, отримує, створює та займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України. У аналізованих кримінальних правопорушеннях йдеться про журналістів і аудіовізуальних ЗМІ (телебачення, радіомовлення, звукозапис, кіно-, відеозапис тощо), і друкованих ЗМІ (газет, бюлетенів, журналів, разових видань із визначеним тиражем тощо). У ст. 163 КК України потерпілими можуть бути лише приватні особи, водночас у кваліфікованому складі цього кримінального правопорушення, а саме у ч. 2 ст. 163 КК України, передбачено спеціального потерпілого – журналіста. Окрім цього, потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є не тільки журналісти, а й члени його сім'ї чи близькі родичі.

4. Лише у трьох із аналізованих статей виокремлено предмет кримінального правопорушення. Так, у ч. 1 ст. 171 КК України одним із способів учинення кримінального правопорушення є незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у своїй професійній діяльності. У разі вчинення кримінального правопорушення в такий спосіб обов'язковою ознакою є предмет – зібрані, опрацьовані, підготовлені журналістом матеріали і технічні засоби, якими він користується у своїй професійній діяльності. Будь-яке рухоме або нерухоме майно, яке належить журналісту або його близьким родичам (на праві власності або ж перебувало у законному володінні) є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347¹ КК України. Водночас відомості, що передані чи передаються громадянами через листування або телефонні розмови, а також повідомлення громадян, які передаються або були передані телеграфом чи за допомогою інших засобів зв'язку, а також через комп'ютер і становлять таємницю громадянина (громадян), тобто є приватними, є предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України.

5. Доведено що, доповнення ч. 2 ст. 163 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення дій, вказаних у ч. 1, стосовно журналіста, є недоцільним. Очевидно, що законодавець вкотре підмітив підвищену суспільну небезпечність таких дій, а відтак прийняв рішення ще раз перестрахуватись. Однак, як засвідчує судова практика за 2016–2021 рр. не було постановлено жодного обвинувального вироку за ч. 2 ст. 163 КК України стосовно журналіста, а отже, прийняті поспіхом нововведення виявилися не потрібними. Відтак запропоновано виключити із ч. 2 ст. 163 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 163 щодо журналіста.

6. У ст. 171 КК України передбачено такі форми кримінально-протиправного впливу на журналіста: 1) ч. 1 ст. 171 – перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності; 2) ч. 2 ст. 171 –

переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю; 3) ч. 2 ст. 171 – вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодити виконанню ним професійних обов'язків.

7. Обґрунтовано, що виокремлення таких двох самостійних форм, як «перешкоджання» і «вплив» має «штучний характер», а відтак тільки ускладнює процес застосування кримінально-правової норми, оскільки зазвичай перешкоджання журналістській діяльності здійснюється одночасно з впливом на журналіста. Тому запропоновано словосполучення «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків» виключити із ч. 2 ст. 171 КК України.

8. Запропоновано внести зміни до примітки ст. 345¹ КК України, зокрема примітку до ст. 345¹ КК України слід викласти у такій редакції: «журналіст – це фізична особа, яка на законних підставах систематично (регулярно) здійснює професійну діяльність, пов'язану із збиранням, отриманням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією (зокрема й інтернет-видання), засновником ЗМІ або професійною чи творчою спілкою журналістів». Водночас примітку до ст. 345¹ КК України запропоновано перенести до ст. 171 КК України, а саму ст. 345¹ КК України – виключити. Таким чином, можна буде отримати неперевантажений кримінальний закон нормами щодо захисту прав журналістів і єдину, проте, повноцінну, працюючу та ефективну норму, а саме – ст. 171 КК України.

9. Аналіз усіх спеціальних норм щодо захисту журналістської діяльності, зокрема йдеться про ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, показав, що ці норми практично не застосовуються на практиці, вони є «не працюючими» та

неефективними і несуть лише лексичне навантаження, аж ніяк не смислове, з огляду на це запропоновано виключити всі спеціальні норми із КК України.

10. Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 163, ч. ч. 1, 2 ст. 171, ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16 років. У ст. 171 (ч. 3) КК України передбачено спеціальний суб'єкт суспільно небезпечного діяння. Водночас зауважено, що у спеціальних статтях, а саме ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ відповідальність за скоєне повинна наставати з 14-ти річного віку, оскільки злочини є тяжкими та особливо тяжкими, тому для виправлення ситуації законодавцю потрібно внести зміни у ч. 2 ст. 22 КК України, шляхом передбачення у ній даних статей або прислухатись до основної пропозиції даної дисертації і просто їх виключити.

11. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що посягають на законну, професійну діяльність журналістів, характеризується виною у формі умислу. Кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 163, ст. 171, ч. 1 ст. 345¹, ст. ст. 348¹, 349¹ КК України, можуть бути вчинені тільки з прямим умислом. А кримінальні правопорушення, що містяться у ч. ч. 2, 3 ст. 345¹, ст. 347¹ КК України можуть бути вчинені і з прямим, і непрямим умислом.

РОЗДІЛ 3
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЗАКОННУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
ЖУРНАЛІСТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

3.1 Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

За визначенням М. Й. Коржанського, кваліфікація кримінального правопорушення полягає у застосуванні конкретної кримінально-правової норми – частини чи пункту певної статті кримінального закону [78, с. 18]. В. О. Навроцький під кримінально правовою кваліфікацією розуміє правозастосовну діяльність щодо застосування кримінально-правових норм до конкретного випадку вчинення суспільно небезпечного діяння [120, с. 43].

Для кваліфікації вагоме значення має не лише визначення фактичних обставин справи, а й виокремлення тих відомостей, яким властиві об'єктивно встановлені, передбачені законом правові ознаки та їх деталізація [68, с. 47].

У кримінально-правовій науці виокремлюють дві підстави кваліфікації кримінальних правопорушень – фактичну та юридичну [183, с. 152]. Фактична підстава кваліфікації кримінального правопорушення, на думку науковців, – це інформація про вчинене суспільно небезпечне діяння, що стала відомою правоохоронним органам і яку вони здобули в законному порядку [196, с. 44–45]. Натомість кримінально-правову норму, що передбачає узагальнені, типові ознаки кримінально-протиправного діяння, на думку вчених, слід вважати юридичною підставою [96, с. 171–172]. Найскладнішим завданням у правозастосуванні є кримінально-правова кваліфікація суспільно небезпечних посягань. Зокрема кримінально-правова кваліфікація може бути

правильною лише у разі застосування саме тої норми, яка регламентує таке діяння, тобто застосування тільки однієї і винятково конкретної норми [64, с. 6]. Кваліфікація допомагає у практичній реалізації принципів кримінально-правової політики (зокрема принципів соціальної справедливості, індивідуалізації та диференціації відповідальності та покарання тощо), а також розкриває увесь подальший процес застосування кримінально-правової норми [189, с. 34]. Принцип особистої відповідальності особи за конкретне діяння, передбачене законодавством, виявляється під час кваліфікації кримінального правопорушення. Отже, зрозуміло, що однією з гарантів здійснення правосуддя відповідно до закону є лише правильна кваліфікація суспільно небезпечного діяння.

Правильна кваліфікація суспільно небезпечного діяння: означає, що застосовано саме той закон (стаття), який є чітко відповідним вчиненому діянню; надає правильну оцінку діянням особи; охороняє права і свободи особи; відображає інтереси суспільства. Помилкова кваліфікація може призвести не лише до неправильного призначення покарання, а й стати причиною виникнення у суспільстві відчуття «безкарності» або ж, навпаки, надмірної жорстокості законодавця.

Варто зауважити, що відсутність законодавчо встановлених правил кваліфікації значно збільшує ризик вияву кваліфікаційних помилок. Зокрема, В. О. Навроцький стверджує, що неправильне застосування кримінального закону може полягати у: 1) так званій «підміні» статей КК України (тобто, коли застосовується відсилка до іншої статті, замість тої, яку потрібно застосувати); 2) так званому «пропуску» статей КК України (тобто незастосування статей за наявності до цього підстав); 3) необґрунтованому застосуванні статей КК України (наявне у разі, якщо вчинене має кваліфікуватися на підставі норм інших галузей права); 4) так званому «надлишковому» застосуванні статей КК України (тобто, одночасно зі статтями КК, які підлягають застосуванню, діяння кваліфікується з застосуванням таких, які жодного стосунку до цього, не мають інкримінуватися) [95, с. 370].

Під час аналізу особливостей кваліфікації кримінально-протиправних посягань на законну професійну діяльність журналістів, потрібно визначити, які помилки під час кваліфікації аналізованих правопорушень допускають правоохоронні органи. Водночас слід дослідити найбільш поширені випадки поєднання кримінально-протиправних посягань проти законної діяльності журналістів із суміжними суспільно небезпечними діяннями.

Відтак, доволі часто саме під час досудового розслідування виникають проблеми, пов'язані із належною правовою кваліфікацією діянь, вчинених стосовно журналістів. Оскільки попри те, що під час подання журналістом заяви про вчинене кримінальне правопорушення, він вказує норму КК України, за якою, на його думку, передбачено відповідальність за вчинене щодо нього діяння (приміром, журналіст вказує ч. 1 ст. 171 КК України – умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста), слідчий може вирішити по-іншому, а відтак зареєструвати у ЄРДР інформацію щодо іншої кваліфікації кримінального правопорушення. Здебільшого на практиці трапляються випадки, коли слідчий реєструє у ЄРДР інформацію про кримінальні правопорушення щодо журналістів за такими статтями: ст. 125 – умисне легке тілесне ушкодження; ст. 126 – побої та мордування; ст. 194 – умисне знищення або пошкодження майна, ст. 296 – хуліганство тощо. Справді, відповідно до законодавства слідчий має право самостійно вирішувати питання про кваліфікацію кримінально-протиправних посягань. Однак, у багатьох випадках неправильна правова кваліфікація правопорушень призводила до неефективності розслідування справ, а також була причиною подальших незаконних рішень слідчого.

Відтак, результатом неналежної кваліфікації кримінального правопорушення може бути закриття провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи ознак складу кримінального правопорушення або невизнання особи потерпілою (це питання більш розгорнуто розглянемо згодом). До прикладу, Васильківський міськрайонний суд Київської області під час

розгляду скарги на постанову слідчого про закриття кримінального провадження зауважив, що інформацію до ЄРДР зареєстровано слідчим на підставі ухвали слідчого судді за заявою про вчинення дій, що підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 347¹ КК України, однак із правовою кваліфікацією за ч. 1 ст. 194 КК України. Слідчий встановив, що відсутній великий розмір шкоди, заподіяної в кримінальному провадженні, а відтак прийняв постанову про його закриття. Проте суд, дійшовши висновку про неповноту досудового слідства, скасував вказану постанову. Водночас суд наголосив і про неможливість оскарження до суду правової кваліфікації кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування [184]. Необхідно зазначити, що така судова практика є сталою. Зокрема, суд відмовляє у відкритті відповідних проваджень у разі надходження скарг щодо неправильної кваліфікації [186]. Суд обґрунтовує вказані відмови з огляду на положення розділу 1.3 Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» [142], у якому йдеться, що у разі подання скарги у зв'язку з бездіяльністю, що, відповідно до ст. 303 КПК не є предметом оскарження, суди відмовляють у відкритті судового провадження, зокрема й щодо перекваліфікації кримінального правопорушення, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження тощо [142].

Прийняття ухвали про відмову щодо визнання журналіста потерпілим також може бути результатом неналежної кваліфікації дій правопорушників. Наприклад, слідчий прийняв постанову про відмову щодо визнання журналіста потерпілим у справі за заявою журналіста, де він вказував про умисне перешкоджання його законній професійній діяльності у зв'язку із ненаданням інформації. Своє рішення слідчий обґрунтовував тим, що журналіст не довів наявності моральної шкоди, заподіяної у результаті відмови Кам'янка-Бузьким ВЕП ПАТ «Львівобленерго» надати йому запитувану інформацію. Однак суд визнав таке рішення немотивованим, а відтак скасував

його. Зокрема, суд зазначив: ... слідчим не враховано, що завдання моральної шкоди у момент вчинення можливого кримінального правопорушення не може бути доведене певними доказами і такі обставини можуть бути доведені під час досудового розслідування ОСОБА_1 за наявності в ньому процесуального статусу потерпілого, який забезпечить йому низку визначених законом прав, зокрема, заявляти клопотання, оскаржувати процесуальні рішення, приймати участь в дослідженні доказів щодо завданої шкоди, тощо [185]. Далі у рішенні суду йшлося, що необґрунтована та невмотивована відмова слідчого у визнанні потерпілим ОСОБА_1 може призвести до односторонності та неповноти досудового розслідування [185]. Відтак, як зазначав слідчий суддя, слідчим не вжито відповідних заходів для всебічності з'ясування факту можливого заподіяння шкоди ОСОБА_1 кримінальним правопорушенням, а також з огляду на те, що відсутні очевидні та достатні підстави вважати, що ОСОБА_1, як особі, яка повідомила про кримінальне правопорушення, не заподіяно шкоди, відтак оскаржувана постанова є незаконною [185]. Також суд наголосив, що необхідно скасувати постанову слідчого СВ Кам'янка-Бузького ВП ГУПН України Львівській області від 15.06.2018 про відмову щодо визнання потерпілим по кримінальному провадженні, зареєстрованому в ЄРДР, з огляду на те, що відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 307 КПК України за результатами розгляду скарги на рішення слідчого під час досудового розслідування може бути постановлена ухвала про скасування рішення слідчого. Водночас слідчий суддя акцентував, що під час звернення зі заявою про вчинення кримінального правопорушення заявник вказував на порушення його прав як журналіста і визначав попередню правову кваліфікацію за ч. 1 ст. 171 КК України [185]. Однак, слідчий за таких обставин справи зазначив кваліфікацію за ч. 1 ст. 367 КК України «Службова недбалість». Відтак слідчий суддя зробив такий висновок: попри те, що визначення попередньої кваліфікації кримінального правопорушення є винятково компетенцією слідчого, однак у разі, коли неправильна кваліфікація має вплив на інші процесуальні дії, а також порушує права учасників справи, то слідчий суддя

може вказувати на це у своїх мотивах під час вирішення обсягу питань, що належать до його компетенції [185]. Далі суддя зазначає, що, оскільки не цілком відповідає змісту справи визначення попередньої кваліфікації щодо вказаного кримінального провадження, то не можна погодитися з правильністю вирішення питання щодо визнання ОСОБА_1 потерпілою особою [185].

Отже, з огляду на викладене, можна дійти висновку, що неправильна попередня кваліфікації кримінального правопорушення часто є підставою для прийняття постанови про відмову у визнанні особи потерпілою, і, як наслідок, виникають підстави для оскарження таких дій до суду.

Для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, ч. 2 ст. 163 КК України, обов'язковим є визначення таких ознак.

По-перше, встановлення того, що потерпілим є саме журналіст [23, с. 45–46]. Зокрема, журналістом, відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 № 540/97-ВР, є творчий працівник, який професійно збирає, створює, отримує та готує інформацію для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [134].

По-друге, діяльність журналіста має бути законною. Тобто під час здійснення своєї діяльності журналіст має реалізовувати своїх повноваження в інформаційній сфері засобами та в порядку, передбаченими законом. Інакше вказана кваліфікація за зазначеними складами унеможлиблюється [23, с. 45–46].

По-третє, потрібно розмежовувати такі, на перший погляд, тотожні категорії, як «журналістська діяльність» і «діяльність журналіста (професійна

діяльність)» [23, с. 45-46]. З огляду на кримінально-правове тлумачення поняття «професійна діяльність» (як об'єкта кримінально-правової охорони) можна зробити висновок, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за аналізованими статтями (тобто, в яких одним із безпосередніх об'єктів є «законна професійна діяльність журналістів») є порушенням правил кримінально-правової кваліфікації, у разі, якщо вчинено суспільно небезпечне посягання щодо особи, яка за власною ініціативою провадила журналістську діяльність, не маючи відтак юридично оформленого зв'язку із ЗМІ, інформаційним агентством або іншим суб'єктом інформаційної діяльності, що діє з метою надання інформаційних послуг, оскільки в цьому разі не йдеться про виконання вказаною особою професійної діяльності журналіста [23, с. 45–46].

Як уже зазначалось, професійна діяльність журналістів в Україні після внесення у 2015 році відповідних змін підпадає під захист не однієї статті КК України – ст. 171, а ще чотирьох спеціальних – ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України. Водночас ст. 171 теж зазнала деяких змін. Зокрема, у ч. 1 ст. 171 КК України було передбачено відповідальність за: незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю: незаконну відмову журналіста до інформації; незаконну заборону оприлюднення окремих відомостей, показування деяких осіб, критики суб'єкта владних повноважень; будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності [82]. Своєю чергою, ч. 2 ст. 171 КК України регламентовано відповідальність за вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю [82]. Ч. 3 ст. 171 КК України містить кваліфікуючу норму щодо ч. 2 ст. 171 КК України. Зокрема у ч. 3 ст. 171 КК зазначено: дії, передбачені частиною другою ст. 171, якщо вони були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб [82]. Відтак,

очевидно, що у ст. 171 КК України законодавець здійснив поділ незаконного впливу на журналіста з огляду на спрямованість умислу та мету кримінально-протиправної діяльності.

У ч. 1 ст. 171 йдеться про кримінально-протиправні дії, які мають на меті запобігти, змінити або припинити законні дії журналіста, приміром, обмеження доступу до інформації, щоб перешкодити опублікуванню інформації викривального змісту. У ч. 2 вказаної статті регламентовано відповідальність за кримінально-протиправні дії, які є так званою «помстою» за журналістську діяльність, яка вже здійснена, приміром, опублікування конкретних відомостей. Водночас склад кримінального правопорушення щодо незаконного впливу не охоплює способи такого впливу, а відтак способи можуть бути різноманітними – від підкупу, умовляння, залякування аж до вбивства журналіста. Дослідження судової практики засвідчує, що здебільшого перешкоджання журналістській діяльності вчиняється шляхом відбирання або псування апаратури, у меншості випадків – шляхом насильства або погроз. Зокрема, із зареєстрованих станом на 01.02.2020 у Єдиному державному реєстрі судових рішень 27 вироків за ст. 171 КК України – 12 пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень журналістам [50].

До внесення зазначених змін до КК України у разі перешкоджання законній журналістській діяльності у спосіб, який становив самостійне кримінальне правопорушення, дії винних осіб кваліфікувалися за сукупністю. Прикладом цього є заподіяння легких тілесних ушкоджень із метою завадити виконанню журналістом своїх обов'язків, що кваліфікувалося за ч. 1 ст. 171 і ст. 125 КК України [30]. Водночас прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» зумовило логічні питання щодо правильності і можливості такої кваліфікації.

У ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України передбачено відповідальність за різноманітні форми незаконного впливу на журналіста у зв'язку зі здійсненням ним законної професійної діяльності. Відповідно до змісту цих статей,

обов'язковою є наявність зв'язку між суспільно небезпечними діями та журналістською діяльністю потерпілої особи. Відтак відповідальність за вказаними статтями настає і за дії, що вчиняються з метою запобігти або припинити журналістську діяльність, і за дії, які є переслідуванням (помстою) за вже здійснену діяльність журналіста. Водночас обов'язковим для правильної кваліфікації за відповідною частиною ст. 171 КК України є визначення мети кримінально-протиправних дій. Водночас дії винної особи слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідною ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України (залежно від змісту насильства), та ч. 1 ст. 171 КК України, якщо насильство або погроза застосування насильства здійснюється з метою перешкодити законній професійній діяльності журналіста. Своєю чергою, дії винної особи слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідно ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України (залежно від змісту насильства) та ч. 2 ст. 171 КК України, у разі переслідування за вже здійснену професійну діяльність. Необхідно також наголосити про ймовірну кваліфікацію за ч. 3 ст. 171 КК України у разі вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб або службовою особою. В інших випадках дії винного кваліфікуються лише за відповідною ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України [114, с. 111]. Отож, доповнення КК України додатковими спеціальними нормами лише призвели до ускладнень під час кримінально-правової кваліфікації, а також тільки до кількісного наповнення кодексу статтям. Відповідно, зазначене свідчить про неефективність змін у механізмі кримінально-правової охорони журналістів.

Пропонуємо проаналізувати найбільш можливі випадки поєднання кримінальних правопорушень проти журналістів із суміжними кримінальними правопорушеннями, аби переконатися щодо «штучно» створеного ускладненого процесу кваліфікації.

Так, наприклад, у ч. 1 ст. 345¹ КК України передбачено відповідальність за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна

журналіста, а також щодо його близьких родичів чи членів сім'ї, у зв'язку зі здійсненням ним законної професійної діяльності. Водночас у чинному КК передбачено ще декілька правових норм, які регламентують відповідальність за такі кримінальні правопорушення, як: ст. 129 КК України – «Погроза вбивством», ст. 345 – «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу»; ст. 377 – «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного»; ст. 398 КК України – «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи». Відтак цілком логічно виникає питання щодо співвідношення та розмежування вказаних норм [20, с. 176].

Щодо ст. 345¹ КК України, то у цьому разі діяння містить ознаки щонайменше двох кримінально-правових норм. Однак зазначене підтверджує лише наявність конкуренції кримінально-правових норм, а не сукупності кримінальних правопорушень. Під час конкуренції норм (на відміну від сукупності) вчиняється лише одне кримінальне правопорушення, попри те, що воно має ознаки двох (або більше) кримінально-правових норм. Зокрема, конкуренція, насамперед, вбачається під час порівняння двох правових норм, які передбачають відповідальність за погрозою або насильством щодо журналіста (ст. 345¹ КК України) і погрозу вбивством (ст. 129 КК України). Йдеться про такий вид конкуренції кримінальних норм, як конкуренція загальної та спеціальної норм. Зокрема, така конкуренція з'являється у зв'язку із бажанням на законодавчому рівні диференціювати кримінальну відповідальність шляхом виокремлення спеціальних норм із загальної норми, оскільки вони, порівняно із загальною нормою, передбачають суворішу, або, навпаки, м'якшу відповідальність [20, с. 177].

У доктрині кримінального права застосовується загальне правило кваліфікації, відповідно до якого: у разі вчинення суб'єктом кримінально-протиправного посягання, що передбачене і загальною нормою, і спеціальною, такі діяння слід кваліфікувати за спеціальною нормою, що всебічно

відображає специфіку, особливості, ознаки вчинено суспільно небезпечного діяння [181, с. 139].

Зокрема, ст. 129 КК України є загальною нормою, а ст. 345¹ КК України – спеціальною щодо погрози вбивством. Очевидно, що за такої конкуренції завжди застосовується спеціальна норма. Відтак дії винної особи потрібно кваліфікувати лише за ст. 345¹ КК України, а, відповідно, у додатковій кваліфікації за ст. 129 КК України за погрозу вбивством немає потреби. У такий самий спосіб вирішується питання щодо кримінально-правових норм, передбачених ст. 195 КК України «Погроза знищення майна», ст. 125 КК України «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 122 КК України «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження», які є загальними, на відміну від ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України. Схожими до аналізованої норми, є склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 345, 377, 398 КК України. Насамперед, кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 345, 377, 398 КК України, від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345¹ КК України, відрізняються безпосереднім об'єктом кримінально-протиправного посягання. Водночас ще однією ознакою для розмежування є особа потерпілого. Своєю чергою, тотожними є мотиви вчинення цих кримінальних правопорушень – прагнення припинити конкретні дії потерпілого або відплата за правомірну діяльність потерпілої особи.

Передбачена у ст. 345¹ КК України погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна є активною поведінкою (дією), що виявляється у висловлюваннях (усно, письмово, за допомогою технічних засобів), а також жестах або інших діях, за допомогою яких винна особа залякує потерпілого вчиненням убивства, застосуванням насильства до нього або знищенням чи пошкодженням його майна. На відміну від ст. 129 КК України «Погроза вбивством» або ст. 195 «Погроза знищення майна» особливістю формулювання законодавцем погрози у ч. 1 ст. 345¹ КК України є те, що вона (погроза) вичерпується лише самим фактом доведення її до відома

потерпілого, при цьому наявність реальних підстав побоювання потерпілим здійснення цієї погрози не є обов'язковим компонентом складу аналізованого кримінального правопорушення. Цим підкреслено посилений захист осіб саме у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності.

Якщо винна особа погрожує й одразу ж реалізує цю погрозу (заподіює потерпілому тілесні ушкодження, знищує його майно, вбиває його тощо), то вчинене кваліфікується лише за відповідною статтею чи частиною статті КК України і додаткової кваліфікації за частиною 1 статті 345¹ КК України не потребує. Якщо ж після погрози у винного виникає умисел на її реалізацію через вчинення нового кримінального правопорушення, наміру на скоєння якого у суб'єкта перед погрозою не було, то такі дії варто кваліфікувати за сукупністю суспільно небезпечних діянь – як погроза (частина 1 статті 345¹ КК України) та її виконання (зокрема, частина 2 статті 345¹, частина 3 статті 345¹, частина 1 або частина 2 статті 347¹, стаття 348¹ КК України).

Варто наголосити, що склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 1, 2, 3 ст. 345¹ КК України, є відсильними до інших статей КК України (ст. ст. 121, 122, 125, 345, 377, 398), оскільки регламентовані в них суспільно небезпечні діяння мають власну кримінально-правову оцінку в них. Зокрема, кримінально-правові норми, що містяться в ст. ст. 121, 122, 125, 345, 377, 398, співвідносяться з нормами ст. 345¹ КК України як загальні і спеціальні. Мета та мотив вчинення кримінального правопорушення, які є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони у разі погрози або насильства щодо журналіста та виявляють прагнення винної особи вплинути на законну професійну діяльність журналіста з метою перешкоджання їй, є підставою для розмежування зазначених правопорушень. У разі наявності мети та мотиву – дії винної особи потрібно кваліфікувати як кримінальне правопорушення проти життя та здоров'я особи. Тобто об'єктом кримінально-правової охорони, відповідно до ст. 345¹ КК України, є винятково ті суспільні відносини, які реалізуються як законна журналістська діяльність [20, с. 180].

Більше того, оскільки відповідними частинами статті 345¹ КК України охоплюється погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна спеціальному потерпілому, завдання йому побоїв, а також тілесних ушкоджень (легких, середньої тяжкості або тяжких), відповідно кваліфікувати вчинене суб'єктом це кримінальне правопорушення ще і за сукупністю з іншими статтями КК України (наприклад, статтями 121, 122, 125, 126, 129, 195 та деякими іншими) – неприпустимо. Загалом органи досудового розслідування Національної поліції України та суди правильно кваліфікують випадки погрози або насильства щодо журналістів, однак подекуди в правозастосовній практиці може виявлятися подвійне ставлення у вину, коли, наприклад, вчинене насильство щодо журналіста у вигляді легких тілесних ушкоджень (частина 2 статті 345¹ КК України) помилково додатково кваліфікують ще й за частиною 1 статті 125 КК України [6].

Від погрози або насильства щодо журналіста за ст. 345¹ КК України треба відрізнити кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України, зокрема, може бути вчинене у різних формах умисного перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності; або через вплив на журналіста у будь-якій формі з метою перешкоджання зазначеній діяльності; або переслідування журналіста з огляду на його законну професійну діяльність. Відповідно до п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» [127] «впливом у будь-якій формі» вважається вимога, прохання, погроза, вказівка, насильство, підкуп, критика потерпілого в ЗМІ до вирішення справи тощо з боку будь-якої особи з певною метою [127].

При цьому треба уточнити, що у контексті протиправних дій щодо журналіста впливом не охоплюватимуться ті види погроз або насильства, про які зазначено у статті 345¹ КК України. В іншому випадку можлива кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених цими двома статтями (наприклад, якщо винна особа спочатку незаконно вилучила

зібрані журналістом документи, а потім завдала йому побоїв, то вчинене варто кваліфікувати за ч. 1 ст. 171 та ч. 2 ст. 345¹ КК України).

Як зазначалось у попередньому розділі, до ст. 345¹ КК України є чимало зауважень, починаючи з її неправильної структурної побудови і закінчуючи недоліками що містить примітка до неї. Судова практика свідчить про те, що суди використовують сукупність кримінальних правопорушень, застосовуючи ст. 171 та ст. ст. 125, 126 КК України набагато частіше, аніж саму ст. 345¹ КК України. І це не спроста. Адже існують загальні норми, які є працюючими та достатньо ефективними для захисту як звичайних пересічних громадян так і працівників ЗМІ. Якщо і варто вносити зміни то це стосується безпосередньо змісту ст. 171 КК України, і, зокрема перенесення вдосконаленої примітки зі ст. 345¹ до ст. 171 КК України, з подальшим виключенням ст. 345¹ КК України із тексту кримінального закону.

Також складнощі під час кваліфікації виникають і у разі розмежування ст. 347¹ КК, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна журналіста, від інших суміжних кримінальних правопорушень. Приміром, ст. 194 КК України визначає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, а відтак є загальною нормою стосовно ст. 347¹ КК України.

Головною відмінністю у цих статтях є особа потерпілого. Зокрема, відповідно до ст. 347¹ КК України, потерпілим може бути лише журналіст або члени його сім'ї чи близькі родичі, а згідно зі ст. 194 КК України – власник або володілець майна. Потерпілими від діянь, передбачених статтею 347¹ КК України, можуть бути не лише журналісти, а й їхні близькі родичі та члени сім'ї. У разі вчинення зазначених дій щодо родичів журналіста, але не близьких (якщо вони не є членами його сім'ї) чи близьких осіб, але таких, що не є ні членами сім'ї цього журналіста, ні його близькими родичами, навіть за наявності усіх інших ознак відповідного складу кримінального правопорушення, застосовувати статтю 347¹ не можна. Водночас варто

зазначити, що під дії, передбачені ст. 347¹ КК України, не підпадає знищення майна редакції ЗМІ.

Це означає, що дії винної особи не підпадатимуть під кваліфікацію за ст. 347¹ КК України у разі, якщо винна особа під час зйомки сюжету, приміром, розіб'є камеру чи зламає мікрофон, які обліковуються на балансі ЗМІ. Така поведінка має визначатися як один із способів перешкоджання діяльності журналістів, а відтак кваліфікуватися за ст. 171 КК України.

Інша річ, коли мікрофон чи інша апаратура належать журналісту особисто [57]. Проте, необхідно наголосити, що суди на завжди беруть до уваги питання, кому саме належить пошкоджена апаратура. Приміром, Богунський районний суд м. Житомир у вироку від 21.09.2016 (справа № 295/1778/16-к) визначив як заподіяння шкоди майну журналіста не лише пошкодження одягу, а й пошкодження мікрофона. Однак, у матеріалах справи не зазначено, чи мікрофон належить особисто саме журналісту, чи є майном ЗМІ.

Варто звернути увагу, що склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 347¹ КК України, є формальним. На відміну від статті 194 КК України вказівки на наслідки (заподіяну шкоду) він не містить. Як відомо, випадки знищення та пошкодження майна журналістів траплялися завжди. Про це свідчить аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень. У вироках за ст. 171 КК України «Перешкоджання законній професійної діяльності журналістів» доволі часто згадуються ситуації, коли перешкоджання відповідній діяльності виявлялося у тому, що у журналістів відбирали та розбивали фото- та відеоапаратуру. Проте до того, як у КК України з'явилася стаття 347¹, відреагувати на такі події кримінально-правовими засобами зазвичай було неможливо. Адже склад кримінального правопорушення, передбачений статтею 194 КК України, містить вказівку на «шкоду у великих розмірах». Відповідно до примітки статті 185 КК України, яка поширюється й на статтю 194, великий розмір визнається на суму, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення. Шкода,

спричинена знищенням чи пошкодженням професійного обладнання журналістів, яка згадується у вироках, вочевидь «не дотягувала» до відповідної суми, тому до таких подій стаття 194 не застосовувалася, а спричинена журналісту шкода відшкодовувалася у цивільно-правовому порядку.

Сьогодні, коли перешкоджання законній діяльності журналіста супроводжується знищенням чи пошкодженням його майна, можливе застосування сукупності статей 171 та 347¹ КК України. Саме так, наприклад, були кваліфіковані дії особи, яка перешкоджаючи діям журналіста, пошкодила базу його мікрофона [28]. Вартість відновлювальних робіт була оцінена у 500 грн. Для кваліфікації за частиною 1 статті 347¹ КК України сума збитків значення не має, оскільки вказівки на розмір заподіяної шкоди її диспозиція не містить. Очевидно, що законодавцем ураховано, що відповідне кримінальне правопорушення є не кримінальним правопорушенням проти власності, а насамперед посяганням на нормальну роботу журналіста. Тому спричинена шкода може бути будь-якою, навіть неістотною. З одного боку, це спрощує застосування статті, з другого – виникають ситуації, коли заподіяна матеріальна шкода є очевидно мізерною, тому здоровий глузд підказує, що кримінальна відповідальність тут недоцільна.

Як зазначено абзацом вище, ще однією відмінністю між ст. 194 та ст. 347¹ КК України є те, що відповідно до ч. 1 ст. 194 КК України відповідальність настає у разі заподіяння шкоди у великих розмірах; ч. 2 ст. 194 КК України – за шкоду в особливо великих розмірах. Водночас, відповідно до ст. 347¹ КК України, не має значення розмір заподіяної шкоди. Водночас слід наголосити, що в Особливій частині КК України міститься ще декілька складів кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна незалежно від розміру заподіяної шкоди. Це, зокрема, такі кримінальні правопорушення, як ст. 352 КК України – «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»; ст. 378 – «Умисне знищення або

пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного»; ст. 399 – «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи»; ст. 411 КК України – «Умисне знищення або пошкодження військового майна» [82].

Водночас, як видається, на законодавчому рівні слід чітко сформулювати, який саме розмір шкоди слід визначити як ознаку простого складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 347 КК України), а який би визнавався «значною шкодою», а відтак був би кваліфікуючою ознакою цього кримінального правопорушення. Таким чином це призвело б до запобігання виникненню проблем під час кваліфікації і загалом до спрощення цього процесу. Адже, якщо діянням не заподіяно істотної шкоди фізичній особі чи його близьким родичам (у нашому випадку йдеться про журналіста), то, відповідно до норм Загальної частини КК, наявна малозначність діяння, а відтак, як відомо, справа підлягає закриттю за відсутністю складу кримінального правопорушення, оскільки у діянні встановлені ознаки малозначності. Або ж є простіший спосіб: як і у ситуації зі ст. 345¹ КК України, на законодавчому рівні потрібно внести зміни до КК України, зокрема залишити тільки ст. 194 КК України, а ст. 347¹ КК України виключити зі закону про кримінальну відповідальність, адже відповідні норми, що містяться у КпАП, та ст. 194 КК України цілком і повністю зможуть забезпечити відповідне покарання для винних.

Багато запитань та складностей під час кваліфікації виникає у разі застосування ст. 348¹ КК України, якою передбачено відповідальність за посягання на життя журналіста. Відповідно до змісту ст. 348¹ КК посяганням на життя журналіста слід вважати вбивство або замах на вбивство журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності [82]. Однак взагалі є необґрунтованим встановлення кримінальної відповідальності за таке діяння. Оскільки КК України містить п. 8 ч. 2 ст. 115, у якому передбачено відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з

виконанням цією особою службового або громадського обов'язку [82]. Водночас, як уже наголошувалося у попередньому розділі, словосполучення «у зв'язку з виконанням особою службового або громадського обов'язку» необхідно замінити на «у зв'язку з виконанням особою професійного або громадського обов'язку». Таке виправлення є потрібним тому, що, по-перше, журналіст не є службовою особою і його діяльність не можна вважати громадським обов'язком, по-друге, така зміна дасть змогу зменшити кількість спеціальних складів кримінальних правопорушень.

Більше того, санкція ст. 348¹ КК України є менш суворою, ніж санкція п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, з огляду на її нижню межу (мінімальне покарання за ст. 348¹ КК України становить дев'ять років позбавлення волі, а не десять, як у санкції статті, що містить загальну норму, – п. 8 ч. 2 ст. 115). Відтак, з огляду на зазначене, сумнівною є необхідність наявності окремої норми щодо відповідальності за посягання на життя журналіста. А вважати ст. 348¹ привілейованою стосовно до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України не логічно. Можливо, в такий спосіб законодавець надав суду можливість за замах на вбивство призначати менше покарання, ніж за вбивство закінчене. З другого боку – й у разі заподіяння смерті особа, що вчиняє кримінальне правопорушення може бути покарана менш суворо, ніж це передбачає загальна норма, що несправедливо. Крім того, критиці підлягає і той факт, що покарання, передбачені в інших спеціальних нормах, не узгоджені між собою. Зокрема, виникає питання, чому мінімальна санкція за посягання на життя судді (стаття 379 КК України) та представника іноземної держави (стаття 443 КК України) є більш м'якою (вісім років позбавлення волі) у порівнянні з санкціями статей, де зазначені інші потерпілі. Загалом, законодавець створив ситуацію в якій потерпіла особа, яку не можна вважати журналістом, відповідно до визначення, що міститься у примітці до ст. 345¹ КК України, проте яка водночас виконує журналістські функції щодо поширення певної інформації (йдеться зокрема про блогерів, яких на сьогодні внутрішня статистика

«Фейсбуку» в Україні нараховує близько 14 млн.) [194] буде піддаватись підвищеному захисту в порівнянні зі звичайним «професійним журналістом».

Під час кваліфікації за ст. 348¹ КК України виникає ще одне проблемне питання. Зокрема, йдеться про те, що в тексті диспозиції, тим паче в назві статті не вказано на форму вини кримінально-протиправного діяння. І, попри те, що на підставі системного тлумачення норми можна зробити висновок про наявність лише умисної форми вини, це не вирішує проблеми щодо появи під час застосування зазначеної кримінально-правової норми деяких розбіжностей [156, с. 12]. Водночас істотні зауваги виникають щодо факту поєднання у рамках однієї статті двох самостійних стадій вчинення суспільно небезпечного діяння: закінченого кримінального правопорушення та замаху.

Прагнення на законодавчому рівні посилити важливість зазначеної кримінально-правової норми стало причиною порушення системності, структурованості кримінального законодавства, а відтак призвело до нівелювання значення Загальної частини КК України. Зокрема, у ст. 16 КК України йдеться, що відповідальність за замах на кримінальне правопорушення настає за тією ж статтею Особливої частини Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення [82]. Окрім того, у абз. 2 п. 6-1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» зазначено, що норми ч. ч. 2, 3 ст. 68 (призначення покарання за готування і замах) не можуть бути застосовані під час призначення покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила суспільно небезпечне діяння, за яке передбачено найсуворіший вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки зазначений вид покарання є таким, що унеможлиблює призначення його половини чи двох третин [126]. Отже, очевидно, що під час призначення покарання за замах на вбивство журналіста суд має керуватися нормами лише санкції статті, без врахування вимог ст. 68 КК України, а відтак фактично немає підстав для виокремлення замаху як окремої форми кримінально-протиправного діяння [25, с. 25]. На підставі

зазначеного можна дійти висновку, що передбачення у кримінальному законі ст. 348¹ зумовлює багато запитань, а отже, доцільніше було б виключити вказану статтю з КК України. Водночас законодавцю варто внести відповідні зміни до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, шляхом доповнення такою кваліфікуючою ознакою, як убивство особи чи її близького родича або члена сім'ї у зв'язку з виконанням цією особою професійної або громадської діяльності.

Також під час кваліфікації за ст. 349¹ КК України, яка передбачає відповідальність за захоплення журналіста як заручника, слід зважати на наявність суміжного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 147 КК України, що також передбачає покарання за захоплення заручників. Головною відмінністю між зазначеними кримінальними правопорушеннями є особа потерпілого та наявність спеціальної мети. Зокрема, згідно зі ст. 349¹ КК України, потерпілим (на відміну від ст. 147 КК України), може бути тільки журналіст або члени його сім'ї чи близькі родичі. Водночас примушування до дії або відмову від неї винятково журналіста є спеціальною метою. Своєю чергою, поняття «будь-які дії», згідно зі змістом ст. 349¹ КК України, обмежує перелік таких дій лише професійною журналістською діяльністю потерпілої особи. Заручником у ст. 349¹ КК України може визнаватися журналіст, члени його сім'ї чи близькі родичі, яких захоплює або утримує певна фізична особа, застосовуючи фізичне чи психічне насильство, з метою спонукання цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Поняття заручника, що вживається у ст. 349¹ КК України, відрізняється від загального розуміння заручника, про яке йдеться у ст. ст. 147, 349 КК України. Якщо у ст. 349¹ КК України спонукання вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника адресується винятково до захопленого чи утримуваного журналіста як заручника, то в інших випадках таким адресатом є родичі затриманого, державна або інша установа, підприємство чи організація, фізична або службова особи (ст. 147 КК України), державна чи інша установа, підприємство, організація або службова особа (ст. 349 КК України). Відтак у

разі захоплення або утримання як заручника журналіста, членів його сім'ї чи близьких родичів з метою спонукати вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії не журналіста, а установу, підприємство, організацію, службу особу або іншу фізичну особу, зокрема, його близьких родичів чи членів сім'ї, відповідні діяння треба кваліфікувати за ст. 147 КК України.

Особливістю у ст. 349¹ КК України є те, що захоплення заручника може здійснюватися з будь-яких мотивів: як у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, так і з інших причин. Це пояснюється тим, що у диспозиції ст. 349¹ КК України на відміну від інших статей, що стосуються журналістів (наприклад, ст. ст. 345¹, 348¹ КК України), відсутній мотив – у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності.

Загальновідомо, що за конкуренції загальної та спеціальної норм, як і у всіх зазначених вище випадках, перевага надаватиметься спеціальній. Проте, фактично, наявність так званого «зайвого» складу тільки спричиняє непотрібну в цьому випадку конкуренцію норм. У разі потреби посилити відповідальність за захоплення як заручника окремої категорії осіб, законодавцю достатньо сконструювати кваліфікований склад кримінального правопорушення до вже існуючої статті 147 КК України, а не перенасичувати кримінальний закон не потрібними статтями [160, с. 147]. З огляду на це, як було зазначено у попередньому розділі, статтю 349¹ КК України пропонується виключити із кримінального кодексу України разом зі всіма іншими спеціальними нормами, що посягають на законну професійну діяльність журналістів.

Водночас, окрім доповнення КК України спеціальними нормами, законодавцем внесено зміни до ст. 163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» у частині доповнення ч. 2 вказаної статті такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення кримінально-протиправного посягання стосовно журналіста. Слід наголосити про

недоцільність доповнення ч. 2 ст. 163 КК України вказаною кваліфікуючою ознакою, оскільки предметом зазначеного кримінально-протиправного посягання є особиста інформація, що передана чи передається громадянами через листування або телефонні розмови тощо [82]. Водночас, протиправне ознайомлення зі службовою кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними та іншими повідомленнями журналіста та їх розголошення за наявності підстав мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 171 КК як перешкодження професійній діяльності журналіста. Адже у такому разі має місце безпідставне надання переваги правам одних осіб над конституційними правами інших [23, с. 139].

З огляду на все вищенаведене можна дійти висновку, що правильна кримінально-правова кваліфікація має вкрай важливе кримінально-правове значення, і для уникнення неправильної кваліфікації кримінальних правопорушень, для початку законодавцю необхідно зменшити кількість статей у кримінальному кодексі і тим самим спростити сам процес кваліфікації. Адже, як видається, спеціальні норми які начебто «охороняють законну професійну діяльність журналістів» радше перевантажують кримінальний закон, аніж виконують своє призначення.

3.2 Особливості покарання за кримінальні правопорушення, що посягають на законну професійну діяльність журналістів за кримінальним правом України

Політика держави щодо боротьби із кримінальною протиправністю передбачає систему заходів, з-поміж яких основне значення мають заходи правового, соціального, політичного, економічного, організаційного та культурно-виховного змісту. Зокрема, покарання теж посідає певне місце, виконує певну роль у цій системі заходів, оскільки воно є необхідним для охорони суспільства від суспільно небезпечних діянь [76, с. 318]. Виконання такої ролі, на думку науковців, здійснюється шляхом як неминучості покарання, яке визначено в санкції кожної статті, так і його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, що вже скоїли кримінально-протиправне посягання [76, с. 318].

Варто зазначити, що у сучасній вітчизняній юридичній літературі немає одностайності підходів щодо визначення поняття «кримінальне покарання». Так, покарання, на думку В. К. Грищука, – це форма реалізації кримінальної відповідальності, історично мінливий, найсуворіший крайній засіб державного примусу, що призначається і виконується відповідно до закону від імені держави вироком суду особі, котра визнана винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Також, як зазначає науковець, покарання має особистісний характер, змістом якого є кара – позбавлення і/або обмеження прав і свобод такої особи, що, своєю чергою, є підставою для виникнення у зазначеної особи особливого правового статусу – судимості [44, с. 441].

Кримінальне покарання, як зазначає Т. А. Денисова, – це своєрідний феномен, який систематизує філософські, правові та соціально-психологічні складники. Водночас, на думку авторки, в основі феномена покарання є його дуалістичний характер. З одного боку, як наголошує вчена, покарання передбачає кару та відплату за вчинене суспільно небезпечне діяння. Натомість

з іншого, на думку вченої, покарання є засобом виправлення засудженої особи, соціального відновлення її особистості, запобігання вчиненню нею нових кримінально-протиправних посягань [47, с. 24].

О. Г. Фролова наводить близьке до законодавчого визначення аналізованого поняття «покарання». Так, на думку вченої, покарання є засобом примусу, котрий застосовується від імені держави за вироком суду до особи, яка визнана винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, і виявляється у передбачених законом втратах та обмеженнях прав і свобод засудженої особи [190, с. 62].

Отже, аналіз зазначених вище визначень дає підстави зробити висновок, що загалом під покаранням розуміють негативну з боку держави і суспільства оцінку особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та її діяння, яке є заходом державного примусу, що призначається від імені держави стосовно особи, котра визнана винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, і виявляється у позбавленні й обмеженні прав і свобод засудженої особи. Як бачимо, покарання було, є і буде суворим, історично мінливим, але потрібним засобом ефективної боротьби із кримінальною протиправністю.

Стаття 50 Кримінального кодексу України визначає покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [82]. Таким чином, закон виділяє основні, найбільш властиві покаранню ознаки.

По-перше, покарання є заходом державного примусу. Ця ознака походить від публічно-правового характеру кримінального права. Виключне право на застосування примусових заходів знаходиться в компетенції держави. Ні потерпілий, ні будь-яка інша особа не має права приймати на себе повноваження стосовно покарання винних у вчиненні кримінального правопорушення. Особа, що вчиняє кримінальне правопорушення, порушує встановлені державою норми, а тому і відповідати повинна виключно перед державою. Примусовість покарання означає, що його застосування не

залежить від волі суб'єкта, якому воно призначене. Призначення покарання, вибір його виду та розміру належить до виняткової компетенції держави як суб'єкта кримінально-правових відносин.

По-друге, покарання застосовується судом від імені держави. Єдиним органом державної влади, який уповноважений притягати до кримінальної відповідальності та призначати покарання, є суд (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Діяльність суду від імені держави означає те, що народ України делегує власні владні повноваження державі, яка створює відповідні механізми для захисту прав та свобод і діє вже від власного імені, але в інтересах осіб, які складають українське суспільство [169, с. 52]. Відповідно до ч. 1 ст. 371 КПК України вітчизняні суди постановляють вирок «ім'ям України». Таким чином, суд, засуджуючи особу та призначаючи їй покарання від імені держави, підкреслює, що винний перебуває у кримінально-правових відносинах не з конкретним судом, а з державою загалом. Держава в цьому випадку висловлює негативну морально-політичну оцінку і особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, і вчиненого кримінального правопорушення.

По-третє, покарання призначається тільки особі, яка визнана винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Насамперед покарання може бути призначене виключно за вчинення кримінального правопорушення, тобто суспільно небезпечного винного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом. Крім того, покарання може бути застосоване тільки до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що є проявом принципу особистої відповідальності, а також лише до особи, яка є винною у вчиненні кримінального правопорушення, що відповідає принципу винної відповідальності [122, с. 21]. Відсутність вини, а також невинне заподіяння шкоди виключає призначення покарання.

По-четверте, покарання призначається виключно на підставі вироку суду. У ч. 1 ст. 62 Конституції України зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку

і встановлено обвинувальним вирок суду [63]. Вказане положення відтворене в ч. 2 ст. 2 КК України. Обвинувальний вирок суду закріплює офіційний осуд, негативну оцінку державою вчиненого кримінального правопорушення та особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

По-п'яте, покарання полягає у застосуванні до засудженої особи передбачених законом обмежень прав і свобод. Саме вказана ознака розкриває основний зміст покарання. В юридичній літературі більшість вчених підтримує думку, що зміст будь-якого покарання становить кара - сукупність обмежень прав і свобод засудженого [72, с. 467]. Вказані обмеження становлять зміст конкретного виду покарання, розкривають його сутність, а також дозволяють відрізнити один вид покарання від іншого.

Професійна діяльність журналістів в Україні охороняється шістьма статтями Кримінального закону, йдеться зокрема про ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, а також у ст. 163 (у ч. 2) визначено, що журналісти є потерпілими поряд із іншими суб'єктами. Покарання, що містяться у санкціях зазначених статей є доволі різноманітними і викликають чимало запитань, з огляду на це пропонується розглянути їх більш детально.

Стаття 171 КК України за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів передбачає альтернативні, відносно визначені санкції. Зокрема, у санкції ч. 1 ст. 171 КК України за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів передбачено штраф до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років [82]. Така «альтернативність» санкцій, як зазначають науковці, дає змогу суду під час призначення покарання брати до уваги відмінність у суспільній небезпечності вчиненого, зокрема, ненасильницького і насильницького перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [113, с. 346]. Слід зазначити, що 02.02.2021 прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів». Відповідно до вказаного Закону, було

підвищено штрафи за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, передбачене ст. 171 КК України [132]. Однак, станом на нині Президент України з невідомих причин цей Закон не підписав.

У ч. 2 ст. 171 КК України передбачено відповідальність за вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю. На законодавчому рівні за таке кримінальне правопорушення передбачено підвищений розмір покарання (порівняно з 1 ст. 171 КК). Зокрема санкція ч. 2 ст. 171 передбачає такий вид покарання, як штраф до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до чотирьох років. Загалом підвищений розмір покарання пов'язаний із специфікою кримінально-протиправного впливу на журналіста, проте пояснити таку істотну різницю в розмірі покарання між ч. 1 та ч. 2 доволі складно. Водночас у ч. 3 ст. 171 КК України передбачено кваліфікуючі ознаки, зокрема вчинення кримінального правопорушення службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб. Як покарання у цьому разі передбачено штраф від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

У той же час діяння, передбачене ч. 1 ст. 171 КК України, не має кваліфікуючих ознак, у тому числі при вчиненні кримінального правопорушення групою осіб, службовою особою або із застосуванням насильства. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є найбільш поширеною формою порушення свободи слова в Україні. За 2020 рік експерти Інституту масової інформації зафіксували 125 випадків перешкоджання законній журналістській діяльності (за 2019 р. – 99 випадків) [13]. Велика частина зазначених порушень пов'язана з використанням

винними свого службового становища. Таким чином, відсутність зазначених кваліфікуючих ознак у кримінальному законодавстві України є істотним недоліком, який вимагає свого якнайшвидшого усунення.

Як засвідчує судова практика, вітчизняні суди за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів зазвичай призначають саме штраф. Зокрема, із проаналізованих 16 вироків за останні 5 років, що зареєстровані в Єдиному державному реєстрі судових рішень, у 9 призначено покарання у виді штрафу [50]. Своєю чергою, штраф, відповідно до ч. 1. ст. 53 КК України, – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, його розмір визначається судом і застосовується як основний, так і додатковий вид покарання [82]. Також у КК вказано, що суд може призначити штраф із розтермінуванням виплати певними частинами строком до одного року; суд у разі несплати штрафу замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт, або покаранням у виді позбавлення волі за умов, передбачених КК України [82]. Зміст штрафу виявляється у позбавленні засудженої особи матеріальних благ, інакше кажучи, такий вид покарання визначає конкретний розмір обмежень майнових прав особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Штраф має таке призначення: економічний вплив на свідомість особи з метою змінити її вольові установки, негативні антисуспільні мотиви поведінки. Зокрема, такий вид покарання змушує винних осіб до пригнічення власних бажань щодо вчинення протиправних діянь, а також призводить до стримування внутрішньої негативної реакції на процеси довколишньої дійсності. Штраф через обмеження майнових прав здійснює вплив на особу таким чином, що змушує її задуматися то те, що наслідки вчинення кримінального правопорушення можуть позначитися на його власних майнових інтересах [122, с. 92].

В. О. Попрас стверджує, що і у вітчизняній, і в зарубіжній доктрині кримінального права штраф уже вважається «класичним» видом покарання.

Тобто у світі всі без винятку кримінальні кодекси передбачають такий вид покарання, як штраф [125, с. 1].

На підставі аналізу судової статистики, можна стверджувати, що дедалі частіше застосовують вказаний вид покарання. У перші роки чинності КК України питома вага штрафу становила 4,4–5,6% від загальної кількості призначених покарань. Протягом 2005–2006 рр. простежувалося збільшення випадків застосування штрафу – відповідно, 6,6% і 8,8% від загальної кількості. Водночас у 2008–2009 рр. наявна стабільність у застосуванні зазначеного виду покарання, зокрема у межах 14,7–15% [121, с. 246–247]. Протягом 2015–2016 рр. можна простежити тенденцію до збільшення випадків застосування штрафу – 19,7% та 21,8% відповідно [162]. Приміром, для порівняння слід зазначити, що у 2016 р. покарання у виді штрафу застосовувалося на рівні з покаранням у виді позбавлення волі – відповідно, 21,8 % та 21,2%. Також з-поміж покарань, що не пов'язані з позбавленням волі та застосовуються як основні, найчастіше застосовується покарання у виді штрафу. Так, у 2015–2016 рр. питома вага громадських робіт становила 9,1% і 8,7%, відповідно, від загальної кількості призначених покарань; виправних робіт – 0,2%; арешту – 3,7%–3,8%; обмеження волі – 1,6%; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 0,003%–0,005%; штрафу – 19,7%–21,8% [162]. Отже, суди доволі часто призначають покарання у виді штрафу.

Водночас, як слушно заважає Г. С. Резніченко, не можна недооцінювати переваг штрафу, як покарання, що не пов'язано з позбавленням волі [147, с. 167]. На думку автора, штраф є менш репресивним видом покарання. Також у разі застосування штрафу немає обмежень щодо свободи пересування засудженого, наявна свобода спілкування з іншими особами тощо. Водночас у разі застосування штрафу, як зазначає науковець, не втрачаються соціально корисні зв'язки засудженої особи з рідними та близькими, трудовим колективом і громадськими об'єднаннями, тобто особа не виокремлюється зі звичного соціального середовища, а відтак немає потреби щодо її соціальної

реабілітації після відбування покарання. Також вчений вважає, що у разі застосування штрафу особа має змогу уникнути безпосередніх контактів із «криміналітетом», а відтак не отримує негативний досвід. Своєю чергою, суспільство не зазнає значних матеріальних затрат щодо утримання таких засуджених, а також має місце ефективніше здійснення соціального контролю за виконанням кримінального покарання і забезпечуються права, свободи та законні інтереси засуджених [147, с. 167]. З огляду на це, можна зробити висновок про значну ефективність покарання у виді штрафу і про його реальну альтернативу найбільш суворому виду покарання – позбавленню волі.

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII змін зазнала регламентація окремих норм кримінального покарання у виді штрафу [131]. Згідно з цим Законом, істотних змін зазнала ст. 12 КК України, що встановлювала класифікацію всіх кримінальних правопорушень та покарання за їх вчинення. Зокрема змінилася сама класифікація, відтак кримінальні правопорушення поділили на кримінальні проступки та злочини. Водночас, за вчинення кримінального проступку передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж 3000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ); за нетяжкі злочини передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж 10000 НМДГ; за тяжкі злочини – основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 25000 НМДГ; а за особливо тяжкі злочини – основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 25000 НМДГ. Отже, зрозуміло, що штраф як вид кримінального покарання на рівні із позбавленням волі визначає ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. У п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України зазначено, що якщо норми інших законів містять посилення на НМДГ, то в такому разі береться до уваги сума 17 гривень, окрім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації

злочинів або правопорушень [124]. Тобто, під час обчислення розміру штрафу один НМДГ становить 17 гривень.

У кримінальному законі встановлено мінімальний розмір штрафу – 30 НМДГ і максимальний – 50000 НМДГ. В окремих випадках, передбачених статтями Особливої частини, розмір штрафу може бути вищий (ч. 2 ст. 53 КК України).

Частина 1 ст. 171 КК України передбачає як основний вид покарання штраф у розмірі до 50 НМДГ. Враховуючи мінімальну межу у 30 НМДГ, сума штрафу за вказане кримінальне правопорушення може складати всього лише від 510 грн до 850. Вказана законодавцем нижня і верхня межа штрафу за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів не витримує жодної критики.

Аналіз санкцій адміністративних проступків щодо порушення права на інформацію та права на звернення (зокрема, ст. 212-3 КУпАП) засвідчує фактичну тотожність із штрафом, передбаченому ч. 1 ст. 171 КК України. Зокрема, відповідно до КУпАП за ненадання інформації або відповіді на звернення, що вважається видом порушення права на свободу слова та діяльності журналістів, встановлено покарання у виді штрафу у розмірі від 25 до 50 НМДГ. Відтак потенційно можливе кримінальне покарання у виді штрафу, відповідно до ч. 1 ст. 171 КК України, за своїм розміром цілком збігається з адміністративним. На підставі дослідження вироків, які зареєстровані в Єдиному державному реєстрі судових рішень, суди в абсолютній більшості випадків під час призначення покарання за перешкоджання професійній діяльності журналістів, надають перевагу штрафу (див. Додаток 2). Водночас максимальний розмір штрафу (50 НМДГ) призначався в 5 випадках із 9. Також у ще 2 рішеннях суду штраф призначався у сумі 40 НМДГ, в 1– 30 НМДГ.

Слід зауважити, що однаковий розмір штрафу призначався за кримінально-протиправні посягання, які суттєво різнилися за характером перешкоджання професійної діяльності журналістів. Так, Жовтневий

районний суд міста Запоріжжя засудив за ч. 1 ст. 171 КК України призначивши винному штраф у розмірі 50 НМДГ за наступних обставин. ОСОБА_2, знаходячись у приміщенні кредитної спілки «Соціум», побачивши кореспондента ТРК «Алекс» ОСОБА_1, яка згідно довідки генерального директора ТРК «Алекс» ОСОБА_4 виконувала редакційне завдання по зйомці сюжету про вкладників «Соціума», в ультимативній формі зажадав, щоб ОСОБА_1 припинила зйомку сюжету. Почувши відмову журналіста виконати його вимогу, ОСОБА_2 наблизився до ОСОБА_1 та штовхнув її у корпус тіла, ще раз в ультимативній формі пояснивши, що вона повинна за його бажанням припинити зйомку репортажу, крім того, віддати йому всі матеріали відеозапису. ОСОБА_1, в свою чергу, після поштовху з боку ОСОБА_2, який почав виказуватися на її адресу словами нецензурної лайки та продовжував висловлювати вимогу припинити зйомку та віддати йому відеоматеріали, була вимушена припинити ведення репортажу, оскільки ОСОБА_2 умисно перешкоджав її законній професійній діяльності журналіста [31].

Аналогічний розмір штрафу було присуджено і в іншому випадку. Так, Приморський районний суд м. Одеси засудив ОСОБА_2, яка 07.03.2014 року здійснювала перешкоджання роботі журналістів ТОВ «Телеконект». Знаходячись на розі вулиць Різовська та Колонтаївська в м. Одеса та відповідно до своїх професійних обов'язків останні проводили зйомки репортажу для проекту «Остання крапля» про незаконну торгівлю спиртом громадянам суб'єктами підприємницької діяльності на території м. Одеса. Вказані дії з проведення відеозйомки репортажу з коментарями журналіста були помічені з боку ОСОБА_2, який організував роботу торгового павільйону, розташованого за адресою АДРЕСА_2 та можлива діяльність якого з незаконної торгівлі спиртом стала предметом вказаного репортажу. З метою встановлення причин проведення відеозйомки ОСОБА_2 наблизилась до ОСОБА_4 та ОСОБА_5, і дізнавшись у них про те, що вони є журналістами «Третього цифрового каналу» та проводять зйомки репортажу відповідно до своїх професійних обов'язків, вирішила незаконно перешкодити їм у зборі та подальшому

поширенні інформації щодо діяльності вказаного торгівельного павільйону. Діючи з вказаною метою, ОСОБА_2, побачивши, що журналісти на його незаконно вимогу не припинили зйомку репортажу, з метою перешкоджання їх професійній діяльності напав на ОСОБА_4 та ОСОБА_5 та, діючи навмисно, наніс їм численні удари руками та ногами по голові, кінцівкам та тулубу, спричинивши побої, внаслідок чого журналісти були вимушені припинити зйомку репортажу та покинути місце події, залишивши на місці побиття відеокамеру [34].

У ч. 2 вказаної статті передбачено дещо більший розмір штрафу – до 200 НМДГ. У цьому разі максимальний розмір покарання може становити 3400 грн, що є значно більше від розміру, визначеного ч. 1. Проте і в цьому випадку на законодавчому рівні визначено лише верхню межу, відтак за судом залишено право щодо призначення покарання від 30 НМДГ, що істотно розширило межі розсуду суду під час призначення зазначеного покарання.

Частина 3, виступаючи кваліфікованим складом відносно ч. 2, передбачає штраф у розмірі від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Аналіз судових рішень дає підстави стверджувати, що переважно судді розуміють невідповідність розміру даного покарання, передбаченого санкцією ч. 1 ст. 171 КК України, ступеню суспільної небезпеки вчиненого, а тому у вирокі встановлюють максимально можливий розмір штрафу [161, с. 73]. З іншого боку, призначення більш суворих видів покарань у виді арешту або обмеження волі майже не відбувається, що говорить про необхідність вдосконалення штрафу та впровадження інших видів покарань, менш суворих, ніж обмеження волі.

У ч. 2 ст. 171 КК України йдеться про вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю. Водночас на законодавчому рівні визначено підвищений розмір покарання за діяння, передбачене ч. 2 ст. 171 КК України (порівняно з ч. 1 ст. 171 КК України). Зокрема встановлено розмір штрафу до 200 НМДГ або

арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до чотирьох років. Водночас варто висловити зауваження стосовно розміру штрафу у ч. 3 ст. 171 КК України. За загальним правилом, максимальний розмір того самого виду покарання за основний склад має бути меншим за мінімальний розмір цього кваліфікованого складу. Відтак на законодавчому рівні створено ситуацію, за якої максимальний розмір штрафу за основним складом (ч. 2 ст. 171 КК України) може дорівнювати мініальному розміру штрафу за кваліфікований склад (ч. 3 ст. 171 КК України). Задля усунення невідповідностей у регламентації штрафу в санкціях ч. ч. 2, 3 ст. 171 КК України, розмір штрафу у ч. 3 ст. 171 КК України має бути відповідно збільшений.

З огляду на вищенаведене, пропонується розміри штрафів передбачені для усіх частин ст. 171 КК України встановити у таких розмірах. Зокрема, у ч. 1 ст. 171 КК України розмір штрафу варто збільшити від 500 до 1000 НМДГ, у ч. 2 ст. 171 КК України від 1000 до 2000 НМДГ, а у ч. 3 ст. 171 КК України розмір штрафу варто встановити у розмірі від 2000 до 3000 НМДГ.

Недостатньо обґрунтованим є також встановлення альтернативних штрафу покарань. У санкції ч. 1 ст. 171 КК України наявний різкий перехід від штрафу до арешту і обмеження свободи. Відтак суд має додатково обґрунтувати причини відмови від штрафу. Цілком слушною вважаємо позицію науковців, які висловлюються проти встановлення штрафу як безальтернативного основного покарання, позаяк це зменшує можливості індивідуалізації покарання, а за окремих умов і унеможливорює призначення покарання взагалі [125, с. 11]. З іншого боку, зумовлюють значні труднощі у виборі іншого покарання винній особі, ніж штраф, у кримінально-протиправному посяганні щодо перешкоджання професійній діяльності журналістів визначення як альтернативи видів покарань, що обмежують свободу особи (обмеження волі та арешт). У разі невідповідності штрафу суспільній небезпечності вчиненого або неможливості сплатити штраф, суд має призначити інше покарання, що передбачене санкцією статті. У цьому разі

це може бути арешт або обмеження волі, що означає, що засуджений опиняється у кримінально-виконавчій установі.

Дуже часто суд опиняється в такій ситуації, за якої штраф є невідповідним суспільній небезпечності вчиненого, а водночас призначення арешту або обмеження волі є надто суворим покаранням за вчинене. Своєю чергою, до нині наявна помилкова позиція, що лише через посилення каральних заходів впливу на осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, можна вирішити соціальну проблему боротьби зі злочинністю. Такі міркування деякою мірою викривляють правосвідомість суспільства, а відтак на практиці зумовлюють безпідставно широке застосування позбавлення волі (навіть у тому разі, коли мета покарання успішно може бути досягнена і під час застосування інших, менш суворих видів покарання).

Зокрема, з метою вирішення вказаної проблеми В. І. Павликівський пропонує доповнити санкцію ст. 171 КК України таким покаранням, як громадські роботи. Зазначене, на думку науковця, одразу унеможливить наявність разючого розриву між різними за ступенем суворості покараннями. Відповідно до КК України, громадські роботи виявляються у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування [82]. Слушною є позиція В. І. Павликівського, який вважає, що вказаний вид покарання більшою мірою є відповідним ступеню суспільної небезпеки аналізованого кримінально-правового правопорушення, а відтак дасть змогу ефективніше реалізувати превентивну мету покарання [113, с. 363]. Обрання саме громадських робіт як альтернативи штрафів обмовлений цілою низкою чинників. По-перше, застосування такого покарання, як громадські роботи, має більш ширший виправний вплив на засудженого, наприклад, залучення до праці. По-друге, під час громадських робіт не обмежується свобода засудженого, а також має місце виконання суспільно-корисної роботи в інтересах громади. По-третє, з огляду на ймовірність вчинення аналізованого

кримінального правопорушення службовою особою, вибір такого покарання, як виправні роботи, є недоцільним, а відтак застосування до службової особи такого виду покарання, як громадські роботи на безоплатній основі, матиме додатковий виправний вплив на засудженого [113, с. 363].

Аналіз застосування громадських робіт у зарубіжних країнах, зокрема у Франції, США, Іспанії, Нідерландах показує ефективність і доцільність їх широкого застосування. Як правильно зазначає С. В. Черкасов: «Відсутність у системі цього покарання призводить до певного дисбалансу, що виявляється у неможливості застосування покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, до малозабезпечених і непрацюючих верств населення, до надмірної репресивності при застосуванні до цієї категорії осіб покарання у виді позбавлення волі» [193, с. 117–118].

Громадські роботи в КК України передбачені в санкціях всього лише 34 статей з понад 370, що містяться в Особливій частині КК України, і становлять приблизно 9 % від загальної кількості статей. Водночас у всіх випадках громадські роботи застосовуються альтернативно з іншими основними покараннями, зокрема штрафом, виправними роботами, арештом, позбавленням права посідати певні посади або займатися певною діяльністю, обмеженням волі, а в окремих випадках – позбавленням волі. Застосування громадських робіт дозволило б зайняти значну масу засуджених, що часто ніде не працюють і не навчаються, суспільно-корисною працею, відвернути їх від протиправного способу життя, а також отримати значний економічний ефект на користь законослухняної громади.

Ефективність громадських робіт порівняно з покаранням у виді позбавлення волі цілком очевидна. Йдеться зокрема про залучення засудженого до суспільно корисної праці, отримання ним різних нових навичок, спілкування з правослухняним населенням, незначне витрачання державою коштів на виконання зазначених робіт. Особа приносить своєю працею користь суспільству і суспільним інтересам, а безоплатність цього

викликає відчуття ущемлення, що, в свою чергу, може примусити правопорушника поміркувати над своїми кримінально-протиправними вчинками. Таким чином, введення в ст. 171 КК України такого покарання, як громадські роботи, може оцінюватися тільки з позитивної сторони.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що і для держави, і для суспільства є корисним такий вид кримінального покарання, а також є ефективним засобом правової охорони свободи слова та діяльності журналістів. Водночас потрібно щодо визначення розміру такого виду покарання за перешкоджання професійній діяльності журналістів визнати правильною позицію, відповідно до якої бралося б до уваги співвідношення розміру громадських робіт із розміром штрафу, що призначається за вказане кримінальне правопорушення. Відповідно до ч. 2 ст. 56 КК України громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день. Своєю чергою, у ч. 5 ст. 53 КК України передбачено, що у разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян [82]. Відтак, з огляду на зазначене, у ч. ч. 1, 2 ст. 171 КК України необхідно поряд із штрафом визначити і таке покарання, як громадські роботи строком від 60 до 240 годин.

У ч. ч. 1, 2 та 3 ст. 171 КК України передбачено як альтернативу штрафу два види основних покарання – арешт і обмеження волі. Відповідно до КК України, арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців (ч. 1 ст. 60 КК України), а стосовно неповнолітніх у віці з 16 р. – від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб (ст. 101 КК України). Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті [82]. Основним каральним впливом такого виду покарання є ізоляція засудженого. Вказаний вид покарання загалом можна порівняти з короткостроковим позбавленням волі, що підтверджує ч. 2 ст. 51 Кримінально-виконавчого

кодексу України. Зокрема у ч. 2 ст. 51 цього Кодексу йдеться, що на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Відносно нетривалий термін арешту засвідчує раціональність застосування такого виду покарання до засуджених осіб, котрі не становлять значної суспільної небезпеки, а відтак не потребують тривалої ізоляції від суспільства. Проте «нетривалі терміни» арешту зрівнюються доволі суворим режимом його відбування, зокрема до засудженого поміщають у суворі умови ізоляції, які відтак мають на психологічному рівні засудженого швидко «привести до тями» та спонукати до переоцінки своєї поведінки.

Слушною вважаємо позицію К. А. Автухова, що «ізоляція, якої зазнають особи, засуджені до арешту є більш суворою, ніж у засуджених до позбавлення волі, які утримуються у приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки» [1, с. 257]. Адже особи, які відбувають покарання у виді арешту, позбавлені права користуватися мобільним телефоном, мережею Інтернет, а відтак опиняються у певній інформаційній «блокаді». Більше того, засуджені до арешту відбувають покарання за місцем засудження і протягом всього часу відбування покарання позбавлені права на побачення з рідними, що викликає сумніви щодо позитивного впливу на виправлення засудженого.

Відповідно до КК України, арешт не застосовується до осіб віком до 16 р., вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до 7 р. [82]. Ч. ч. 1, 2 ст. 171 КК України передбачає тільки верхню межу арешту. Відтак, суд може призначити арешт строком від одного до шести місяців у разі застосування такого виду покарання до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у віці понад 18 років. Проте, як засвідчує судова практика, вказаний вид покарання застосовується нечасто. Зокрема за останні 5 років в Єдиному державному реєстрі судових рішень зафіксовано тільки один вирок, у якому у рамках ст. 171 КК України було призначено покарання у виді штрафу. Так, Заводський районний суд м. Запоріжжя засудив особу до 3 місяців арешту за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів шляхом

незаконного вилучення технічних засобів ПАТ «Телерадіокомпанія «Люкс», якими журналіст користувався у зв'язку із своєю професійною діяльністю [32].

Обмеження волі, відповідно до КК України, полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці [82]. Закон не пов'язує можливість застосування обмеження волі з тією чи іншою категорією кримінальних правопорушень, однак визначає його строк у межах від одного року до п'яти. Основний юридичний зміст цього покарання пов'язаний з виправно-трудоим впливом на засудженого, а тому не може застосовуватись до непрацездатних осіб, зокрема вагітних жінок, інвалідів першої і другої групи та осіб, які досягли пенсійного віку. Крім того, враховуючи додаткове навантаження на засудженого у виді обмеження свободи пересування, вказане покарання не застосовується до неповнолітніх, військовослужбовців строкової служби та жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років. Даний вид покарання встановлюється найчастіше як альтернатива позбавленню волі й арешту, нерідко займаючи проміжне положення між цими видами покарання і м'якшими – виправними роботами, штрафом та ін.

В Єдиному державному реєстрі судових рішень зафіксовано 6 вироків за кримінальне правопорушення, пов'язане із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, із призначенням покарання у виді обмеження волі. Наприклад, Дніпровський апеляційний суд засудив особу до 1 року обмеження волі за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста ТОВ «Адвансед Медіа Груп» інтернет-видання «Перший Криворізький», який виконував редакційне завдання, а відтак провадив свою законну професійну журналістську діяльність. Перешкоджання полягало у незаконному створенні перепон щодо отримання журналістом відомостей про встановлення чи спростування факту жорстокого поводження з тваринами на території КП «Швидкісний трамвай». Також потерпілому було заподіяно легкі тілесні ушкодження, у результаті чого була припинена відеозйомка [29].

Своєю чергою, санкції ч. ч. 1, 2, 3 ст. 171 КК України передбачають тільки верхню межу такого покарання, як обмеження волі. Зокрема у ч. 1 ст. 171 верхня межа становить 3 роки; у ч. 2 – 4 роки; у ч. 3 верхня межа 5 років. Відтак нижня межа вказаних частин становить 1 рік обмеження волі, що загалом є невідповідним принципу диференціації кримінальної відповідальності. Таким чином суд має змогу призначити покарання за ч. 3 за розміром менше ніж за ч. 1 або ч. 2 однієї статті. З огляду на це, пропонується у всіх трьох частинах ст. 171 КК України встановити чіткий, конкретизований термін призначення покарання у виді обмеження волі. А також потрібно зауважити, що якби у санкції статті було передбачене більш м'яке покарання, аніж обмеженні волі, то цілком імовірно, що суди застосовували би його на заміну обмеженню волі.

Слід проаналізувати необхідність та можливість визначення в санкції статті основного чи додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади, з огляду на те, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів може бути вчинено із використанням службового становища. Відповідно до КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від 2 до 5 років або як додаткове покарання на строк від 1 до 3 років [82]. Окрім того, ст. 55 КК України передбачає, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначено й у випадках, коли воно не передбачено в санкції статті Особливої частини КК [82]. Як зазначає М. І. Бажанов, головний «каральний зміст» такого виду покарання виявляється у позбавленні особи «певної соціальної можливості», «конкретного суб'єктивного права» [8, с. 205]. Водночас у разі застосування такого виду покарання особа матиме «судимість», яка зумовлює комплекс доволі суттєвих правообмежень. На фоні чітко вираженої мети спеціальної превенції досліджуване покарання також розраховане на досягнення мети загальної превенції, тобто на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень не лише засудженим, а й іншими

особами. Перш за все мова йде про осіб, до яких також може бути застосоване це покарання.

Останні зміни до ст. 171 КК України не змінили підходу законодавця до вирішення проблеми вибору міри покарання за кримінально-протиправне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Ч. 3 ст. 171 КК України як факультативне додаткове покарання до обмеження волі передбачає можливість призначення позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Проводячи аналіз складу перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, неодноразово зверталась увага на можливості та небезпечності вчинення зазначеного кримінального правопорушення службовими особами.

Безпідставним є неврегулювання на законодавчому рівні питання щодо посилення відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ч. 1 ст. 171 КК України), вчинене з використанням службового становища, а також врахування такої обставини під час переслідування журналістів (ч. 2 ст. 171 КК України). Так, перешкоджання діяльності журналістів, вчинене службовою особою, залишає кваліфікацію вказаного кримінального правопорушення незмінною – за ч. 1 ст. 171 КК України. Водночас, у цій ситуації єдиним ймовірним виходом щодо застосування такого виду покарання може бути норма ч. 2 ст. 55 КК України. Зокрема, у ч. 2 ст. 55 КК України вказано, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті Особливої частини КК України [82]. Своєю чергою, дії винного потрібно кваліфікувати за ч. 3 ст. 171 КК України у разі вчинення переслідування журналіста з використанням службового становища. Зокрема, відповідно до санкції ч. 3 ст. 171, є можливим застосування, як додаткове до обмеження волі, позбавлення права обіймати певні посади. Відтак, зрозуміло, що такий вид покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має бути передбачений і у ч. 1 ст. 171 КК України, і у ч. 2 вказаної статті.

Щодо визначення у кримінальному законі можливості застосування вказаного виду покарання під час призначення обмеження волі за ч. 3 ст. 171 КК України, то необхідно зазначити таке. По-перше, незалежно від наявності такого виду покарання у санкції статті, суд може призначити вказаний вид покарання як додатковий, якщо прийме рішення щодо неможливості перебування винної особи на певній посаді або провадження нею певної діяльності, з огляду на особу засудженого, характер кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю та інші обставини справи. По-друге, цілком знецінює запобігальний ефект зазначеного покарання передбачення у кримінальному законі можливості, а не обов'язковості застосування вказаного виду покарання, відтак загалом залишаючи вирішення такого питання на розсуд суду. По-третє, передбачення у кримінальному законі можливості призначення такого виду покарання тільки у разі призначення обмеження волі зумовлює у суду помилкове уявлення про неможливість застосування аналізованого виду покарання під час призначення інших видів покарань. Відтак, з огляду на зазначене, можна стверджувати про необхідність внесення відповідних змін до ст. 171 КК України, зокрема у ч. ч. 1, 2, 3 ст. 171 КК України потрібно передбачити такий основний вид покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [157, с. 394].

Зважаючи на зазначене вище, можна дійти висновку, що санкції статей за кримінальне правопорушення щодо перешкоджання законній професійній діяльності журналістів структурізовано так, що альтернативою штрафу є покарання, пов'язані з позбавленням волі засудженого із максимально встановленими термінами для таких видів покарання. Відсутність у санкціях аналізованих статей таких видів покарань, як громадські роботи та позбавлення права обіймати певні посади, істотно ускладнює ситуацію щодо дотримання судами під час призначення покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України, принципів «індивідуалізації покарання» та «справедливості».

Необхідно наголосити, що стосовно покарань за кримінальні правопорушення щодо посягання на життя, здоров'я, волю та власність журналіста, на законодавчому рівні ця проблема була вирішена шляхом автоматичного дублювання подібних норм, що передбачають відповідальність за посягання на права та свободи працівників правоохоронних органів. На підставі санкцій ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України можна стверджувати про їхню цілковиту відповідність санкціям ст. ст. 345, 347, 348, 349 КК України, відповідно яких передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення щодо посягання на працівника правоохоронних органів. Також потрібно зазначити, що згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» до відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь проти працівника правоохоронного органу прирівнюється відповідальність за вчинення кримінального правопорушення проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності [134]. Однак, очевидно, що немає потреби копіювати аналогічні помилки, що наявні у таких нормах, щодо визначення виду та розміру кримінального покарання.

На відміну від санкції ст. 171 КК України основним видом покарання за вказані кримінальні правопорушення є позбавлення волі на певний строк. Зокрема йдеться про ст. ст. 345¹, 347¹ КК України (див. Додаток 2), оскільки у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків за ст. ст. 348¹, 349¹ КК України взагалі немає. Згідно зі ст. 63 КК України покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи [82]. Це один із найсуворіших видів покарань, який зараз, у період гуманізації суспільства має чимало противників. Так, велика кількість дослідників зазначали про те, що таке покарання є небезпечним соціальним явищем навіть у стабільному суспільстві, негативно впливає на свідомість людей, суспільну психологію і мораль, є для суспільства занадто витратним і має доволі низьку ефективність, тому в переважній більшості країн світу застосовується широке

коло альтернативних видів покарань [149, с. 97]. Застосування такого виду покарань до кримінальних правопорушень проти журналістів певним чином обумовлене тяжкістю кримінально-протиправних посягань – вбивство, тілесні ушкодження, захоплення заручника. Водночас, деякі недоліки пеналізації за вказані посягання є очевидними і не потребують спеціального аналізу.

Так, приміром, ч. 4 ст. 3451 КК України встановлює відповідальність за кримінальне правопорушення щодо вчинення організованою групою погрози стосовно журналіста, члена його сім'ї чи близького родича у зв'язку із провадженням цим журналістом законної професійної діяльності. Зокрема, у ч. 4 ст. 3451 КК України встановлено такий вид покарання, як позбавлення волі на строк від семи до чотирнадцяти років. Водночас санкція ч. 1 ст. 115 КК України за умисне вбивство передбачає позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Відтак постає питання: невже погроза з метою припинення одноразової професійної журналістської діяльності рівнозначна за ступенем суспільної небезпеки умисному протиправному спричиненню смерті іншій людині? Подібна проблема наявна і щодо ст. 3481 КК України. Зокрема, ст. 3481 КК України передбачає покарання за посягання на життя журналіста. Стосовно загальної норми про відповідальність за умисне вбивство зазначена стаття є спеціальною, а відтак свідчить про закріплення на законодавчому рівні особливого ставлення щодо забезпечення захисту життя журналістів. Водночас у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку передбачено більш суворе покарання за нижнім розміром, ніж у ст. 3481 КК України. Відтак на підставі аналізу санкції ст. 3481 КК України виникає сумнів щодо необхідності виокремлення такої норми. А отже, це є додатковим аргументом щодо питання визначення єдиної кваліфікуючої обставини умисного вбивства потерпілої особи у зв'язку з провадженням нею своєї професійної діяльності. Водночас виникають деякі заперечення і щодо визначення безальтернативних покарань за вказані посягання, а також щодо

різкого підвищення верхньої та нижньої меж позбавлення волі порівняно з покаранням, передбаченим у загальних нормах щодо посягання на життя, здоров'я та волю особи. Зокрема, за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження журналісту, передбаченого ч. 3 ст. 3481 КК України, визначено покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 12 років. Своєю чергою, за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, передбаченого ст. 121 КК України, встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років.

Аналогічним є рішення законодавця щодо захоплення заручників. Якщо потерпілим є журналіст, то згідно зі ст. 349¹ КК України покарання передбачає позбавлення волі від 8 до 15 років, а за ст. 147 КК України стосовно інших осіб – від 5 до 8 років позбавлення волі.

Ще одним дискусійним моментом є те, що відповідно до ст. 3471 КК України погроза знищення майна або його пошкодження у невеликих розмірах є кримінальним правопорушенням тільки у випадку скоєння зазначених дій стосовно журналіста, оскільки ст. 194 КК України передбачає покарання за умисне знищення чи пошкодження майна лише у великих розмірах. Виникають сумніви щодо доцільності переходу в санкції ч. 1 ст. 347¹ КК України як альтернативи від штрафу до арешту і обмеження волі. Оскільки призначення за майнові збитки журналісту покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, є значно гуманнішим.

Так як ч. 2 ст. 163 КК України містить положення, що стосується журналістів та їх діяльності, варто розглянути покарання, що нею передбачене. Так, ч. 2 ст. 163 КК України містить покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 7 років. Як бачимо, покарання у виді позбавлення волі користується чималою популярністю, однак важко вважати логічним покаранням позбавлення волі особи у разі, до прикладу, порушення таємниці листування журналіста. Саме тому, такого потерпілого, як журналіст варто виключити із ч. 2 ст. 163 КК України.

Аналіз покарань, що міняються у ст. ст. 3451, 3471, 3481, 3491 КК України засвідчив, що здебільшого вони пов'язані із позбавленням волі на певний

строк. Досі у суспільстві немає альтернативи щодо позбавлення волі за тяжкі злочини. Однак, не слід зупинятися і необхідно продовжувати пошук нових заходів впливу на особу, котра вчинила кримінальне правопорушення, навіть і у разі посягання на життя чи здоров'я людини. Водночас таке покарання, як позбавлення волі все-таки має бути передбачене у законодавстві, однак воно має бути особливою реакцією держави на значну небезпеку для державних, суспільних та індивідуальних інтересів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що покарання у спеціальних статтях про журналістів є аналогічними до покарань, що передбачені за посягання на права та свободи працівників правоохоронних органів, так як законодавець механічно продублював покарання, і, відповідно, помилки що були допущені при їх розробленні. Проведене дослідження свідчить про чималу кількість проблем які створюють спеціальні статті про журналістів, саме тому для покращення ситуації пропонується виключити усі спеціальні норми із Кримінального закону, оскільки загальних статей і ст. 171 КК України є цілком достатньо для належного забезпечення свободи слова в Україні.

Висновки до третього розділу

На основі дослідження особливостей кваліфікації та покарання за кримінальні правопорушення, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, можна зробити такі висновки і пропозиції:

1. Кваліфікація кримінального правопорушення є чи не найскладнішим завданням у правозастосуванні. Зокрема поняття «правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення» означає, що слід застосувати саме той закон, який чітко відповідає вчиненому діянню, дає правильну оцінку діям особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, захищає права і свободи особи, а також відображає інтереси суспільства. Для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, ч. 2 ст. 163 КК України, обов'язковим є встановлення таких ознак: по-перше, має бути встановлений факт, що саме журналіст є потерпілою особою; по-друге, потрібно, щоб діяльність журналіста була законною; по-третє, особа має займатись саме професійною діяльністю.

2. Доповнення КК України додатковими спеціальними нормами ускладнило процес кримінально-правової кваліфікації, а також призвело лише до кількісного, а не якісного наповнення кримінального закону статтями, що свідчить про неефективність змін у механізмі кримінально-правової охорони журналістів. До внесення до КК України змін шляхом доповнення спеціальними нормами у разі перешкоджання законній журналістській діяльності у спосіб, який становив самостійне кримінальне правопорушення, дії винних осіб кваліфікувалися за сукупністю. Прикладом цього є заподіяння легких тілесних ушкоджень із метою завадити виконанню журналістом своїх обов'язків, що кваліфікувалося за ч. 1 ст. 171 і ст. 125 КК України, або ж погроза вбивством із метою перешкоджання журналістській діяльності, яке кваліфікувалось за ч. 1 ст. 129 і ч. 1 ст. 171 КК України, або умисне знищення чи пошкодження майна (щоправда у великих розмірах) з метою

перешкоджання законній професійній діяльності журналіста кваліфікувалось за ч. 1 ст. 171 і ч. 1 ст. 194 КК України. Однак, якщо розмір шкоди був невеликим, то вчинене взагалі підпадало під ознаки малозначності. До появи ст. 348¹ КК України, яка передбачає посягання на життя журналіста, дії винного кваліфікувались за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України і цього було цілком достатньо, аналогічно зі ст. 349¹ КК України, яка передбачає захоплення журналіста як заручника, до її появи у кодексі вже існувала загальна ст. 147 КК України яка нічим не гірше справлялась зі своїм завданням. Як показує судова практика, спеціальні норми використовуються вкрай нечасто, саме тому законодавцю потрібно переглянути свої ж нововведення, зокрема варто виключити всі спеціальні норми і залишити лише ст. 171 КК України, що тим самим спростить і без того складний процес кримінально-правової кваліфікації.

3. Досліджено питання відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345¹ КК України, від суміжних кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 121, 122, 125, 345, 377, 398 КК України. Специфіка об'єкта кримінального правопорушення, мотив і мету його вчинення є головним критерієм для відмежування зазначених статей. Ускладнена конструкція складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345¹ КК України, поєднання в межах цієї статті декількох безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення, альтернативних суспільно небезпечних діянь визначають особливість кваліфікації погрози або насильства щодо журналіста.

4. Визначено, що встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя журналіста не є обґрунтованим, оскільки у КК України міститься п. 8 ч. 2 ст. 115, який передбачає відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Водночас, словосполучення «у зв'язку з виконанням особою службового або громадського обов'язку» пропонується викласти в такій редакції: «у зв'язку з виконанням особою професійного або

громадського обов'язку». Такі зміни є вкрай потрібними, оскільки, по-перше, журналіст не є службовою особою, а його діяльність не можна вважати громадським обов'язком; по-друге, така зміна дасть змогу зменшити кількість спеціальних складів кримінальних правопорушень. Більше того, санкція ст. 3481 КК України є менш суворою, ніж санкція п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, з огляду на її нижню межу, а відтак виникають сумніви в необхідності прийняття окремої норми про відповідальність за посягання на життя журналіста.

5. Доведено недоцільність доповнення ч. 2 ст. 163 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення кримінального правопорушення стосовно журналіста, оскільки предметом зазначеного кримінального правопорушення є приватна інформація, що передана чи передається особою через листування або телефон тощо, а протиправне ознайомлення зі службовою кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними та іншими повідомленнями журналіста та їх розголошення за наявності для того підстав мають кваліфікуватися як перешкодження професійній діяльності журналіста за ч. 1 ст. 171 КК. Адже у такому разі наявне безпідставне надання переваги одним правам осіб над конституційними правами інших.

6. Аналіз судової практики засвідчив, що вітчизняними судами за перешкодження законній професійній діяльності журналістів найчастіше призначається саме штраф. В той же час можна простежити, що переважно судді розуміють невідповідність розміру даного покарання, передбаченого санкцією ч. 1 ст. 171 КК України, ступеню суспільної небезпеки вчиненого, а тому у вирокі встановлюють максимально можливий розмір штрафу. З іншого боку, призначення більш суворих видів покарань у виді арешту або обмеження волі майже не відбувається, що говорить про необхідність вдосконалення штрафу та впровадження інших видів покарань, менш суворих, ніж обмеження волі. Усі спеціальні статті здебільшого передбачають покарання у виді позбавлення волі. Однак вони практично не застосовуються, так як суди їх не

використовують, а це ще раз підтверджує необхідність їхнього виключення із Кримінального кодексу України.

7. Зауважено, що розмір штрафу, передбачений у ч. 3 ст. 171 КК України, є не зовсім відповідний. За загальним правилом, максимальний розмір того самого виду покарання за основний склад має бути меншим за мінімальний розмір такого кваліфікованого складу. У цьому разі на законодавчому рівні створена ситуація, за якої максимальний вид штрафу за основним складом (ч. 2 ст. 171 КК України) може дорівнювати мініальному розміру штрафу за кваліфікований склад (ч. 3 ст. 171 КК України). Відтак, задля уникнення невідповідності регламентації штрафу в санкціях ч. ч. 2, 3 ст. 171 КК України, розмір штрафу, передбачений у ч. 3 ст. 171 КК України, відповідно, має бути збільшений.

8. Така кваліфікуюча ознака, як «вчинення кримінального правопорушення службовими особами з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб», що передбачені у ч. 3 ст. 171 КК України, стосується лише ч. 2 ст. 171 КК України. Відтак запропоновано передбачити таку саму кваліфікуючу ознаку й у ч. 1 ст. 171 КК України, адже наприклад, здебільшого відмова у доступі журналіста до інформації чи незаконна заборона показування деяких осіб, висвітлення конкретних тем вчиняється саме службовими особами з використанням ними свого службового становища. Водночас умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів може вчинятися і групою осіб. Відсутність зазначених кваліфікуючих ознак у ч. 1 ст. 171 КК України є суттєвим недоліком, який потребує свого якнайшвидшого виправлення.

9. З'ясовано, що у санкції ч. 1 ст. 171 КК України наявний різкий перехід від штрафу до арешту і обмеження свободи. Зумовлюють значні труднощі у виборі іншого покарання винній особі, ніж штраф, у кримінально-протиправному посяганні щодо перешкоджання професійній діяльності журналістів визначення як альтернативи видів покарань, що обмежують свободу особи (обмеження волі та арешт). У разі невідповідності штрафу

суспільній небезпечності вчиненого або неможливості сплати штрафу, суд має призначити інше покарання, що передбачене санкцією статті. У цьому разі це означає, що засуджений опиняється у кримінально-виконавчій установі. Відтак з метою усунення зазначеної проблеми запропоновано внести зміни до санкції ст. 171 КК України, зокрема доповнити таким видом покарання, як громадські роботи, що відразу унеможливить наявність такого різючого переходу між різними за ступенем суворості покараннями.

10. Санкції ч. ч. 1, 2, 3 ст. 171 КК України визначають лише максимальну межу обмеження волі: зокрема, ч. 1 – 3 роки; ч. 2 – 4 роки; ч. 3 – 5 років. Відтак, мінімальна межа для цих трьох частин становить 1 рік обмеження волі, що загалом є невідповідним принципу диференціації кримінальної відповідальності. Таким чином суд має змогу призначити покарання за ч. 3 за розміром менше ніж за ч. 1 або ч. 2 однієї статті. З огляду на це, пропонується у всіх трьох частинах ст. 171 КК України встановити чіткий, конкретизований термін призначення покарання у виді обмеження волі. А також зауважено, що якби у санкції статті було передбачене більш м'яке покарання, аніж обмеженні волі, то цілком імовірно, що суди застосовували би його на заміну обмеженню волі.

11. Аналіз санкцій ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України дає підстави стверджувати про їх точну відповідність санкціям ст. ст. 345, 347, 348, 349 КК України, що встановлюють відповідальність за посягання на працівника правоохоронних органів, так як законодавець механічно продублював покарання, і, відповідно, помилки що були допущені при їх розробленні. Покарання, що мітяться у ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України здебільшого пов'язані із позбавленням волі на певний строк, що не завжди є обґрунтованим. Водночас зроблено висновок про те, що статті 171 КК України, та відповідних загальних статей у розділах Особливої частини є цілком достатньо для належного захисту журналістів, адже як видається, основною проблемою є не стільки розмір відповідальності, як безпосереднє притягнення винних до відповідальності і відповідне розслідування справ.

ВИСНОВКИ

Аналіз кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні засвідчив, що ця проблематика була, є і надалі залишатиметься актуальною для доктрини та теорії кримінального права України, практики правозастосування і законотворчості, а також навчального процесу. Відтак це питання потребує невідкладного з'ясування, а також необхідне для вирішення низки нових для кримінально-правової науки та практики проблем, які досі не врегульовані.

У дисертації здійснено спробу віднайти способи вирішення низки дискусійних положень, що стосуються різних аспектів кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні. Дослідження групи складів кримінальних правопорушень, які пов'язані з перешкоджанням професійній діяльності журналістів, а також посяганнями на життя, здоров'я, майно журналістів у зв'язку з їх діяльністю дало змогу системно дослідити і всебічно проаналізувати різні аспекти кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні.

Дослідження кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні підтвердило актуальність теми дисертації, а також дало змогу зробити такі висновки, які мають і теоретичне, і практичне значення:

1. Розглянуто стан дослідження аналізованого питання в теорії кримінального права. Аналіз розробок вітчизняних учених за тривалий період дав змогу констатувати, що в кримінально-правовій науці України загалом сформовано уявлення про особливості кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. Зокрема, це стосується здебільшого змісту об'єкта складів кримінальних правопорушень що посягають на журналістів та їх професійну діяльність, об'єктивної сторони таких кримінальних правопорушень, суспільної небезпеки вчинюваних діянь, суб'єктивної сторони, а також особливостей суб'єкта. Визначено норми, щодо яких досягнуто однотайності

між науковцями і практиками, однак це не виключає наявності деяких нез'ясованих питань. Відтак, неоднозначно вирішується питання щодо правильності розміщення статей у відповідних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, визнання юридичних осіб потерпілими від кримінального правопорушення передбаченого ст. 171 КК України, необхідність виділення «впливу з метою перешкодження» поряд з «іншим умисним перешкодженням» у ст. 171 КК України, необхідність існування так званих «спеціальних статей» щодо журналістів тощо.

2. Доведено на основі уже сформованих у теорії кримінального права підстав криміналізації соціальну обумовленість існування норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення що посягають на законну професійну діяльність журналістів в Україні. Обґрунтовано, що суспільна небезпека аналізованих кримінальних правопорушень є не настільки очевидною, як, скажімо, злочинів проти життя і здоров'я особи, статевої свободи і недоторканості, власності тощо. Водночас, інформаційна діяльність, яку провадять журналісти, може ґрунтуватися на високих професійних стандартах та бути спрямованою на об'єктивне інформування своєї аудиторії тільки в тому разі, коли суб'єкти такої діяльності гарантовано можуть скористатися захистом у разі посягання на порядок реалізації їхніх професійних прав. З одного боку, праця журналіста полягає в інформуванні громадян про події у суспільстві, а з іншого – це доволі складна, небезпечна і стресова робота, а відтак виникає необхідність спеціальної державно-правової охорони, зокрема й за допомогою засобів кримінально-правового впливу.

3. Аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних держав щодо встановлення відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів показав наявність наступних спільних рис: в усіх кримінальних законах аналізованих зарубіжних держав у диспозиціях статей виділено обов'язкову ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення – предмет кримінального правопорушення, яким є інформація; особливістю кваліфікованих видів перешкодження законній

професійній діяльності журналістів є наявність такої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення особою з використанням свого службового становища; у жодній з проаналізованих норм не встановлено мети та мотиву вчинення кримінального правопорушення у якості обов'язкових ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; у досліджених кримінальних кодексах норми щодо перешкоджання журналістській діяльності містять положення, що посилюють відповідальність за вчинення діяння: поєднаного з насильством чи погрозою його застосування; поєднаного зі знищенням або пошкодженням майна чи погрозою його здійснення; поєднаного з погрозою розповсюдження відомостей, що потерпілий бажає зберегти в таємниці; поєднаного з погрозою обмеження прав. Основним покаранням за вказане кримінальне правопорушення є штраф, який передбачений кримінальним законодавством усіх перелічених країн, окрім штрафу, більшість кодексів передбачають як покарання виправні та громадські (обов'язкові) роботи.

4. На підставі аналізу об'єктивних ознак, з'ясовано, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів, є громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурні права і свободи людини та громадянина, а відтак розміщення ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України у Розділі XV є безпідставним. Основним безпосереднім об'єктом кримінально-протиправних посягань, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності. Суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності, у ч. 2 ст. 163 КК України є лише додатковим обов'язковим об'єктом. Потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України слід визнавати лише професійних журналістів. У ч. 2 ст. 163 КК України журналіст виступає спеціальним потерпілим. Потерпілими від кримінальних правопорушень,

передбачених ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України, визнаються не лише журналісти, а й близькі родичі чи члени сім'ї. Предмет кримінального правопорушення виділено лише у ст. ст. 171 (ч. 1), 347¹, 163 (ч. 2) КК України.

5. Обґрунтовано, що виокремлення таких двох самостійних форм, як «перешкоджання» та «вплив» у ст. 171 КК України має «штучний» зміст, а відтак тільки утруднює вказаної кримінально-правової норми, оскільки здебільшого перешкоджання журналістській діяльності здійснюється одночасно з впливом на журналіста.

6. Аналіз усіх спеціальних норм щодо захисту журналістської діяльності, зокрема йдеться про ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України засвідчив, що ці норми практично не застосовуються у практичній діяльності, вони є «не працюючими» та неефективними і несуть лише лексичне навантаження, однак аж ніяк не змістовне, з огляду на це запропоновано виключити всі зазначені вище спеціальні норми із Кримінального кодексу України.

7. Досліджено суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на законну професійну діяльність журналістів. Зокрема з'ясовано, що суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 163 (ч. 2), 171 (ч. 1, 2), 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16 р. У ст. 171 (ч. 3) КК України передбачено спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Водночас зауважено, що у спеціальних статтях, а саме ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ відповідальність за вчинене повинна наставати з 14 р., оскільки злочини є тяжкими та особливо тяжкими. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що посягають на законну, професійну діяльність журналістів характеризується виною у формі умислу. Кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 163 (ч. 2), 171, 345¹ (ч. 1), 348¹, 349¹ КК України можуть бути вчинені лише з прямим умислом. А кримінальні правопорушення що містяться у ст. ст. 345¹ (ч. 2, ч. 3), 347¹ КК України можуть бути вчинені як з прямим так і непрямим умислом.

8. Доведено, що додаткові спеціальні норми у Кримінальному законі зумовили ускладнення процесу кримінально-правової кваліфікації. До появи

спеціальних статей дії винних осіб кваліфікувалися за загальними нормами, передбаченими у розділах II та III Особливої частини КК України відповідно, що у свою чергу є більш обґрунтованим.

9. Констатовано, що судами за перешкодження законній професійній діяльності журналіста здебільшого застосовувалось покарання у виді штрафу, однак занадто незначний розміру штрафу є не відповідним ступеню суспільної небезпеки вчиненого. Відтак запропоновано у всіх частинах ст. 171 КК України збільшити його розмір. Водночас запропоновано у цій статті передбачити, окрім штрафу, ще такий вид покарання, як громадські роботи, що дасть змогу унеможливити «розрив» між різними за ступенем суворості покараннями. Зауважено, точну відповідність санкцій ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України санкціям ст. ст. 345, 347, 348, 349 КК України, що встановлюють відповідальність за посягання на працівника правоохоронних органів, оскільки законодавець механічно продублював покарання, і, відповідно, допустив ті самі помилки під час їх законодавчого закріплення. Покарання, що мітяться у ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, здебільшого пов'язані із позбавленням волі на певний строк, що не завжди є обґрунтованим.

10. Обґрунтовано доцільність внесення до КК України низки змін і доповнень, зокрема:

– примітку до ст. 345¹ КК України викласти у такій редакції: «Під професійною діяльністю журналіста слід розуміти систематичну (регулярну) діяльність особи, пов'язану із збиранням, отриманням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією (зокрема й інтернет-видання), засновником ЗМІ або професійною чи творчою спілкою журналістів». Водночас запропоновано примітку до ст. 345¹ КК України перенести до ст. 171 КК України;

– санкцію ч. 1 ст. 171 КК України викласти у такій редакції: «карається штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 60 до 240 годин або арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років»;

– ч. 2 ст. 171 КК України викласти у такій редакції: «Переслідування журналіста чи його близьких у зв'язку з його законною, професійною діяльністю»;

– санкцію ч. 2 ст. 171 КК України викласти у такій редакції: «карається штрафом від 1000 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 80 до 240 годин або арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до чотирьох років»;

– ч. 3 ст. 171 КК України викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою та частиною другою цієї статті, якщо вони були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групо осіб»;

– санкцію ч. 3 ст. 171 КК України викласти у такій редакції: «карається штрафом від 2000 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;

– ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ виключити із Кримінального кодексу України, з огляду на їхню неефективність та лише ускладнення процесу кримінально-правової кваліфікації;

– виключити із ч. 2 ст. 163 Кримінального кодексу України таку кваліфікуючу ознаку, як «вчинення дій, відносно журналіста»;

– у п. 8 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України словосполучення «у зв'язку з виконанням особою службового або громадського обов'язку» замінити на «у зв'язку з виконанням особою професійного або громадського обов'язку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автухов К. А. Основні теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді арешту. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 256–260.
2. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. К.: Юридична думка, 2004. 352 с.
3. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Загальна характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2005. № 9. С. 28–87.
4. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: КНТ, 2007. 328 с.
5. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навч. посіб. К.: Юрисконсульт, 2006. 552 с.
6. Архів Бердянського міськрайонного суду Запорізької області, справа № 310/2886/18 (1-кп/310/95/19).
7. Бабаніна В. В., Бондарчук А. С. Кримінально-правовий захист журналістів за законодавством зарубіжних країн. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 154–160.
8. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. К.: Вища школа, 1980. 216 с.
9. Бажанов М. И. Объективная сторона преступления. *Уголовное право УССР. Часть Общая*. К.: Вища школа, 1984. С. 81–97.
10. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. 168 с.
11. Балобанова Д. О. Зміна понять: від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 344–348.

12. Барометр свободи слова за 2019 рік. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/svoboda-slova-v-ukrayini-u-2019-rotsi-pogirshylasya-imi-i31267>
13. Барометр свободи слова за 2020 рік. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/229-vypadkiv-porushen-svobody-slova-imi-zafiksuvav-v-ukrayini-u-2020-rotsi-i36905>
14. Барометр свободи слова за 2021 рік. URL: <https://imi.org.ua/news/197-vypadkiv-porushen-svobody-slova-imi-zafiksuvav-u-2021-rotsi-v-ukrayiny-i43169>
15. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ., 2014. 211 с.
16. Безпала Я. С. Кримінально-правові проблеми визначення потерпілого від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 22–27.
17. Берзин П. С. Защита «истребителей танков» или юридические «гарантии» независимой деятельности отечественных журналистов. *Юридична практика*. 2001. № 46. С. 9–12.
18. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 234 с.
19. Бондарчук А. С. Анализ современного состояния научной разработанности вопросов уголовной ответственности за угрозу или насилие в отношении журналиста. *Leges et vita (Закон и Жизнь)*. 2019. № 1/2. С. 11–16.
20. Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2019. 269 с.
21. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель. *Вісник Академії адвокатури України*. К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2009. С. 254–256.
22. Борисов В. І., Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: монографія. Х.: Юрайт, 2012. 296 с.

23. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро: Ун-т держ. фіскальної служби України, 2018. 245 с.

24. Василик Л. Є. Медіабезпека в світлі ст. 171 Кримінального кодексу України: дискусійні аспекти. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Сімферополь, 2012. Т. 25. № 4. Ч. 1. С. 114–119.

25. Веприцький Р. С., Гладкова Є. О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: наук.-метод. рекомендації. Х.: ХНУВС, 2017. 68 с.

26. Вереша Р. В. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (коментар до ст. 171 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 2. С. 86–89.

27. Вереша Р. В. Поняття та зміст вини в межах об'єктивної кримінально-правової концепції. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Число 2. С. 119–124.

28. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 21 вересня 2016 року (справа №295/1778/16к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61482835>

29. Вирок Дніпровського апеляційного суду від 30 вересня 2019 року (справа № 214/4970/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84755074>

30. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 20 лютого 2013 року (справа № 130/52/13-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29447962>

31. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 24 грудня 2014 року (справа №1-кп/331/618/2014). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49774735>

32. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 7 листопада 2018 року (справа № 332/890/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77666438>

33. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 року (справа № 367/120/14-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39314043>

34. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 28 липня 2014 року (справа № 522/1114/14-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39970282>

35. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області від 20 вересня 2019 року (справа № 306/1018/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84433914>

36. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 27 листопада 2014 року № 0924. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566

37. Возьний В. І. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України) та відмінність цього злочину від суміжних злочинів. *Юридична Україна*. К., 2011. № 2. С. 92–98.

38. Возьний В. І. Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за «умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (ст. 347 КК України). *Науково-інформаційний вісник*. К., 2012. № 5. С. 105–110.

39. Волковська А. С. Журналіст як потерпілий від злочину, передбаченого ст. 345-1 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 2. С. 91–95.

40. Волковська А. С. Члени сім'ї як потерпілі від злочину, передбаченого ст. 345-1 Кримінального кодексу України. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку*: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті вид. науковця О. Ф. Граніна (м. Київ, 23 березня 2017 р.). К., 2017. С. 30–32.

41. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. *Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства*. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. 639 с.
42. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.
43. Готін О. М. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина: навч. посібник. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 192 с.
44. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. К.: Ін Юре, 2006. 568 с.
45. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: De Lege Ferenda. *Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. Серія юридична. 2012. № 4. С. 274–291.
46. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. К.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.
47. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 41 с.
48. Дзюба Ю. До питання про систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян у чинному КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1 (56). С. 188–194.
49. Дубічинський В. В. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів. Х.: Школа, 2008. 1008 с.
50. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
51. Житловий кодекс Української РСР від 30 червня 1983 року № 5464-Х. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>
52. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

53. Заєць І. С. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні: монографія. К.: ПП «Дірект Лайн», 2014. 214 с.

54. Заєць І. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Матеріали II міжвуз. наук.-теорет. конф.* (м. Київ, 16 листоп. 2011 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 86–87.

55. Залялова І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк: Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ, 2006. 183 с.

56. Зінченко О. І. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики: монографія. Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н., 2007. 320 с.

57. Знищення або пошкодження майна журналіста. URL: <https://j-mama.imi.org.ua/article/znyshhennya-abo-poshkodzhennya-majna-zhurnalista-i9>

58. Карпов Н., Панасюк Т. Кримінально-правовий, кримінально-процесуальний та віктимологічний аналіз поняття «потерпілий». *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 142–154.

59. Кісілюк Е. М., Донченко Е. М. Особливості кримінально-правової охорони та відповідальності представників органів місцевого самоврядування в контексті змін антикорупційного законодавства України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 120–128.

60. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

61. Кондратов Д. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2011. 20 с.

62. Кондратов Д. Ю. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 161–163.

63. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
64. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. Видання 2-ге. К.: Атіка, 2002. 640 с.
65. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: курс лекцій. К.: Атіка, 2001. 432 с.
66. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
67. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина Загальна: курс лекцій. К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. 336 с.
68. Короленко М. П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 172 с.
69. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкодження журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. № 12. С. 12–15.
70. Костенко Л. М. Кримінальна відповідальність за перешкодження журналістській діяльності. *Юридичний журнал «Юстиніан»*. 2008. № 1. С. 3–7.
71. Костенко О. Деякі проблеми кримінально-правової охорони законної діяльності журналістів та прав авторів в Україні. *Право України*. 2010. № 9. С. 256–262.
72. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак. закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.
73. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 5-те вид., переробл. і допов. / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 528 с.
74. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / відп. редактор заслужений діяч науки і техніки України, доктор юрид. наук, проф. Є. Л. Стрельцов. Х.: Одіссей, 2009. 328 с.

75. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. Х.: Право, 1997. 368 с.
76. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2010. 456 с.
77. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для юрид. вузів і фак. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер; Право, 2000. 416 с.
78. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / А. В. Байлов, А. А. Васильєв, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. 572 с.
79. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Г. В. Андрусів та ін.; за ред. П. С. Матишевського та ін.; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Юридичний факультет. К.: Юрінком Інтер, 1999. 891 с.
80. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. 496 с.
81. Кримінальний кодекс Республіки Сербія / англійський переклад наданий місією ОБСЄ в Сербії та Чорногорії. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
82. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
83. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2013. 1040 с.
84. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
85. Кундеус В. Г. Поняття викрадення людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Х., 2003. № 24. С. 72–76.

86. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина: навч. посібник. Х.: Факт, 2001. 440 с.
87. Лихова С. Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 471 с.
88. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особливої частини КК України): монографія. К.: ВПЦ Київ. ун-т, 2006. 573 с.
89. Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушень принципу структурності кримінального закону. URL: er.nau.edu.ua.
90. Лихова С. Я. Кримінально-правова охорона трудових прав. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 1 (31). С. 30–36.
91. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.
92. Матишевський П. С. Кримінальне право України Особ. част. 2-е вид. перероб. і допов. К.: ЮрінкомІнтер, 2002. 352 с.
93. Мацола А. А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2015. 20 с.
94. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
95. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
96. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. К.: Атіка, 1999. 464 с.
97. Напади на пресу в 2010 році: Сербія. Комітет захисту журналістів. URL: <https://cpj.org/2011/02/attacks-on-the-press-2010-serbia.php>

98. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2002. 968 с.

99. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. 3-є вид., перероб. та доп. / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев та ін.; за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.

100. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / П. П. Андрушко та ін.; заг. ред. М. О. Потебенько, В. Г. Гончаренко; Інститут Генеральної прокуратури України, Український інформаційно-правовий центр. К.: Форум, 2001. 942 с.

101. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид., переробл. та допов. / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.

102. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

103. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Каннон, А.С.К., 2002. 1102 с.

104. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. проф. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К.: АКОНІТ, 1998. Т. 3 ОБЕ–РОБ. 910 с.

105. Обушенко О. М. Суб'єктивна сторона кримінальної погрози. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 3. С. 198–206.

106. Овчарук Ю. В. Доцільність криміналізації перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання сьогодення: матеріали міжнарод. наук.- практ. конф. (м. Вінниця, від 20 березня 2018 р.)*. Вінниця, 2018. Т. 1. С. 48–50.

107. Овчарук Ю. В. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності

журналістів. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. Випуск 2. С. 280–288.

108. Оленіна Я. Г. Особливості кримінальної відповідальності за погрозу щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України). *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 382–386.

109. Отчет общественной организации «Репортеры без границ». URL: <https://rsf.org/en/news/number-journalists-arbitrary-detention-surges-20-488-including-60-women>

110. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2004. 21 с.

111. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ., 2017. 470 с.

112. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х., 2017. 36 с.

113. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні: монографія. Х., 2016. 488 с.

114. Павликівський В. І. Особливості кваліфікації перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 15 (2). С. 109–112.

115. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х.: Вища школа, 1982. 161 с.

116. Парламентський звіт про становище в галузі прав і свобод людини в Грузії за 2015 рік Народного захисника Грузії. 417 с. URL: <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/3/3892.pdf>:

117. Парламентський звіт про становище в галузі прав і свобод людини в Грузії за 2015 рік Народного захисника Грузії. 413 с. URL: <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/3/3892.pdf>

118. Парламентський звіт про становище в галузі прав і свобод людини в Грузії за 2014 рік Народного захисника Грузії. 293 с. Примітка 664 і супроводжувальний текст. URL: <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/3/3510.pdf>

119. Пилипенко Є. В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєверодонецьк, 2018. 228 с.

120. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть: учебник. Х.: Харьковюрід., 2005. 664 с.

121. Пироженко О. С. До проблем призначення й виконання штрафу як кримінального покарання. *Проблеми законності*. Х., 2011. № 114. С. 244–252.

122. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених за кримінальним правом України: монографія. Х.: НікаНова, 2012. 294 с.

123. Письменський Є. О. Журналістська діяльність в аспекті завдань кримінального права. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у 221 законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8–9 жовтня 2015 р.). Х.: Право, 2015. С. 151–155.

124. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

125. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2008. 20 с.

126. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>

127. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0008700-07>

128. Практикум з кримінального права України (Загальна частина): навчальний посібник / О. В. Ведмідський, В. Д. Людвік, В. Ф. Примаченко та ін.; за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 352 с.

129. Присяжнюк Т. І. До дискусії про потерпілого у кримінальному праві. *Право України*. 2005. № 9. С. 91-96.

130. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів: Закон України від 14 травня 2015 року № 421-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 29.

131. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17.

132. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів: проект Закону від 2 грудня 2020 року № 3633. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodo-posilennya-vidpovidalnosti-za-vchinennya-kriminalnikh-pravoporushen-proti-zhurnalistiv>

133. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності: Закон України від 4 лютого 2016 року № 993-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993-19/paran9#n9>

134. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 50.

135. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.

136. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 року № 8. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>

137. Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 року № 74/95–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 13.

138. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657–ХІІ в редакції Закону від 13 січня 2011 року № 2938–VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32.

139. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року № 281-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.

140. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. 299 с.

141. Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № 2000/7. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-2000-7-pro-pravo-zhurnalistiv-nerozkryvaty-svoyi-dzherela-informatsiyi/>

142. Про практику розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січня 2017 року № 9-49/0/4-17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>

143. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15. URL: [//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03)

144. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ в редакції Закону від 12 січня 2006 року № 3317-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10.

145. Проблемні аспекти кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів / І. Б. Газдайка-Василишин. *Матеріали Всеукр. наук-прак. конф.* (м. Одеса, 13 листопада 2015 року). Одеса: ОДУВС, 2015. 202 с.

146. Реакція влади на порушення прав журналістів. Підсумки-2021. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/reaktsiya-vlady-na-porushennya-prav-zhurnalistiv-pidsumky-2021-i43450>

147. Резніченко Г. С. Деякі проблеми виконання покарання у виді штрафу. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Частина 3. С. 166–170.
148. Різаненко П. О. Необхідний прецедент невідворотності покарання за перешкоджання діяльності журналістів. К., 2013. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1217040-p-rizanenko-neobkhidniy-pretседent-nevidvorotnosti-pokarannya-za-pereshkodzhannya-diyalnosti-zhurnalistiv>
149. Рудник В. Соціально-економічні проблеми застосування позбавлення волі в Україні. *Право України*. 2001. № 8. С. 96–98.
150. Самощенко І. В. Поняття и признаки угрозы в уголовном праве: монографія. Х.: Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. М., 2005. 91 с.
151. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2005. 15 с.
152. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22.
153. Скрипнюк О. Свобода думки і слова: конституційно-правові гарантії в Україні. *Юридична Україна*. 2011. № 3. С. 28-32.
154. Смирнов А. А. Штраф у кримінальному праві України. *Право і безпека*. К., 2005. № 4. С. 168–171.
155. Соловійова А. М. Примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань: монографія. К.: КНТ, 2007. 176 с.
156. Овчарук Ю. В. Актуальні проблеми кваліфікації за посягання на життя журналіста. *ЛОГОΣ*: збірник наукових праць; *Новини науки та прикладні наукові розробки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. Т. 1. С. 12–13.
157. Сподарик Ю. В. Аналіз покарань та їх ефективність у кримінальних правопорушеннях проти журналістської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*: електронне наукове фахове видання. 2020. № 8. С. 391–395.
158. Сподарик Ю. В. Доцільність встановлення додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів. *Sciences of Europe. Czech Republic*. Praha. 2020. Вип. № 49. С. 63–66.

159. Сподарик Ю. В. Журналіст як потерпілий у кримінальному праві України. *Науковий журнал право і суспільство*. 2020. Випуск № 2–3. С. 75–81.
160. Сподарик Ю. В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти журналістської діяльності. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць Національного університету Одеська юридична академія (категорія «Б»)*. 2021. Випуск 92. С. 141–150.
161. Сподарик Ю. В. Штраф як вид покарання за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 листопада 2020 р.)*. Х., 2020. С. 72–74.
162. Стан здійснення судочинства (1 півріччя, 9 місяців 2017 р.). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F137F88C3D532965C22581D4003A6158](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F137F88C3D532965C22581D4003A6158)
163. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 160–170.
164. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: учеб. пособие. Х.: Вища шк. Изд-во при ХГУ, 1988. 198 с.
165. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 131–134.
166. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник. Х.: УкрЮА, 1994. 80 с.
167. Тихонова Є. А. Парламентарна республіка як можлива і доцільна форма української державності. *Проблеми державно-правової реформи в Україні*. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. Вип. 3. 348 с.
168. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. К.: Атіка, 2003. 144 с.
169. Трубников В. М. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування: монографія. Х.: Харків юридичний, 2007. 288 с.

170. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник / под редакцией Е. Л. Стрельцова. Х.: ООО «Одиссей», 2002. 672 с.
171. Уголовный кодекс Азербайджанской республики. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 325 с.
172. Уголовный кодекс Грузии. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 409 с.
173. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. 218 с.
174. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 352 с.
175. Уголовный кодекс Республики Армения. URL: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1319&more=1&c=1&tb=1&pb=1#more1319>
176. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V ЗРК. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226>
177. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 № 985-XV. *Правовые акты Молдавии*. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view>
178. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/tj/tj023ru.pdf>
179. Удод А. М. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 345 Кримінального кодексу України (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу). *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1–2. С. 74–84.
180. Ус О. В. Врахування мотиву та мети діяння співучасника при кваліфікації злочину. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 28 лютого 2014 р.)*. Ужгород, 2014. С. 187–190.
181. Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. *Національний юридичний журнал: Теорія і практика*. 2019. С. 136–140.

182. Устименко В. В. Специальный субъект преступления. Х.: Вища школа; Изд-во при ХГУ, 1989. 104 с.
183. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.
184. Ухвала слідчого судді Васильківського міськрайонного суду Київської області від 6 лютого 2018 року (справа № 362/554/18). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/72125673>
185. Ухвала слідчого судді Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 9 липня 2018 року (справа № 446/1239/18). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/75203135>
186. Ухвали Теплицького районного суду Вінницької області від 7 серпня 2017 року та Апеляційного суду Вінницької області від 22 серпня 2017 року (справа № 144/870/17). URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/68155671>; <http://reustr.court.gov.ua/Review/68529665>
187. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
188. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання. К.: Атіка. 2009. 512 с.
189. Фріс П. Л. Реалізація кримінально-правової політики в діяльності органів внутрішніх справ. *Наука і правоохорона*. 2008. № 1. С. 31–36.
190. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. К.: АртЕк, 1997. 208 с.
191. Хилюк С. В. Погляди науковців на кримінально-правову охорону окремих Конституційних прав особи. *Кримінальне право України*. 2006. № 9. С. 59–66.
192. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. 356 с.
193. Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 226 с.

194. Чи вважати блогерів журналістами? URL: <https://sostav.ua/publication/chi-vvazhati-blogerivzhurnalistami-78010.html>

195. Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони». *Вісник кримінологічної асоціації України: збірник наукових праць*. 2016. № 2 (13). С. 78–85.

196. Шакур В. І. Теорія кваліфікації злочинів: підручник. 5-те вид., перероб. К.: Алерта, 2013. 320 с

197. Шаповалова О. А. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: актуальні питання застосування. *Матеріали Міжнародного круглого столу*. 2013. С. 26–29.

198. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: монографія / за ред. В. І. Борисова; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності. Х.: Апостіль, 2012. 260 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Результати аналізу 13 обвинувальних вироків за статтею 171 КК України за останні 5 років зображено нижче у таблицях:

Таблиця призначених судами України покарань за сукупністю перешкоджання законній професійній діяльності журналістів з іншими кримінальними правопорушеннями у 2016-2021 роках

№ з/п	№ справи	Сукупність з яким (якими) кримінальним правопорушенням (правопорушеннями)	Вид та строк покарання
1.	295/1778/16-к	ч. 1 ст. 171 ч. 1 ст. 347 ¹	штраф у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
2.	332/890/18	ч. 1 ст. 171	3 місяці арешту
3.	425/1466/16-к	ч. 1 ст. 171 ч. 1 ст. 126	штраф у розмірі 80 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
4.	694/592/15-к	ч. 1 ст. 171 ч. 1 ст. 125	штраф у розмірі 40 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
5.	303/4076/15-к	ч. 1 ст. 171 ч. 4 ст. 296	4 роки позбавлення волі

6.	203/1474/15-к	ч. 1 ст. 171 ст. 340	3 роки позбавлення волі
7.	761/33769/16-к	ч. 1 ст. 171	штраф у розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
8.	653/438/20	ч. 3 ст. 171	штраф у розмірі 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
9.	490/11255/15 - к	ч. 1 ст. 171 ч. 1 ст. 126	штраф у розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
10.	331/7031/17	ч. 1 ст. 171	штраф у розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
11.	303/3534/17	ч. 3 ст. 171	штраф у розмірі 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати керівні посади на строк один рік
12.	214/4970/18	ч. 1 ст. 171 ч. 1 ст. 125	обмеження волі на 1 рік
13.	522/14148/16-К	ч. 1 ст. 171	штраф у розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Таблиця форм об'єктивної сторони перешкоджання законній професійній діяльності журналістів у судовій практиці України за 2016-2021 роки

№ з/п	№ справи	Форма об'єктивної сторони
1.	295/1778/16-к	незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів
2.	332/890/18	незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів
3.	425/1466/16-к	інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста
4.	694/592/15-к	незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень
5.	303/4076/15-к	інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста
6.	203/1474/15-к	Інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста
7.	761/33769/16-к	незаконна відмова у доступі журналіста до інформації
8.	653/438/20	вплив на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків
9.	490/11255/15 - к	інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста
10.	331/7031/17	незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень

11.	303/3534/17	вплив на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків
12.	214/4970/18	незаконна відмова у доступі журналіста до інформації
13.	522/14148/16-К	незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів

Таблиця потерпілих від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів у судовій практиці України за 2016-2021 роки

№ з/п	№ справи	Потерпілий
1.	295/1778/16-к	журналіст-фотокореспондент
2.	332/890/18	журналіст
3.	425/1466/16-к	редактор
4.	694/592/15-к	редактор
5.	303/4076/15-к	журналіст
6.	203/1474/15-к	журналісти
7.	761/33769/16-к	телеоператор, кореспондент
8.	653/438/20	редактор
9.	490/11255/15 - к	журналіст
10.	331/7031/17	журналіст
11.	303/3534/17	редактор
12.	214/4970/18	журналіст
13.	522/14148/16-К	журналіст

Таблиця призначених судами України покарань

за ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, 163 (ч. 2)

Кримінального кодексу України за 2016-2021 роки

Стаття 171 Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів

№ справи	Частина статті	Покарання
522/12416/21	Ч. 2 ст. 171 КК України	Штраф у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
170/794/20	Ч. 1 ст. 171 КК України	Штраф у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
712/10956/16-к	Ч. 1 ст. 171 КК України	Обмеження волі на строк 3 роки
523/2803/21	Ч. 2 ст. 171 КК України	Обмеження волі на строк 2 роки
311/884/17	Ч. 1 ст. 171 КК України	Штраф у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
705/1719/15-к	Ч. 1 ст. 171 КК України	Штраф у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
214/4970/18	Ч. 1 ст. 171 КК України	Штраф у розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
460/2174/2015	Ч. 1 ст. 171 КК України	Обмеження волі строком на 1 рік і 6 місяців
332/890/18	Ч. 1 ст. 171 КК України	3 місяці арешту
653/438/20	Ч. 3 ст. 171 КК України	Штраф у розмірі 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Стаття 345¹ Погроза або насильство щодо журналіста

№ справи	Частина статті	Покарання
461/3002/19	Ч. 1 ст. 345 ¹ КК України	1 рік позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_1 від призначеного покарання звільнена
554/10783/19	Ч. 1 ст. 345 ¹ КК України	Позбавлення волі строком на 2 роки. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_2 від відбування покарання звільнена
408/6834/16-к	Ч. 2 ст. 345 ¹ КК України	1 рік обмеження волі зі звільненням ОСОБА_2 від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України
752/9712/21	Ч. 2 ст. 345 ¹ КК України	Позбавлення волі на строк 2 роки та 6 місяців та відповідно до ст. 75 КК України ОСОБА_1 від відбуття покарання звільнена
755/19002/17	Ч. 2 ст. 345 ¹ КК України	1 рік позбавлення волі

Стаття 347¹ Умисне знищення або пошкодження майна журналіста

№ справи	Частина статті	Покарання
295/1778/16-к	Ч. 1 ст. 347 ¹ КК України	Штраф у розмірі 55 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Стаття 348¹ Посягання на життя журналіста

Немає	
-------	--

Стаття 349¹ Захоплення журналіста як заручника

Немає	
-------	--

**Стаття 163 (ч. 2) Порушення таємниці листування,
телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції,
що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер**

Немає	
-------	--

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2022

АКТ20.09 2022

Львів

№ 40/1

Про впровадження результатів дисертації
Сподарик Юлії Валеріївни на тему
«Кримінально-правова охорона законної
професійної діяльності журналістів в
Україні» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук, майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 березня 2021 року № 100 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії та наукові праці аспіранта кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ Сподарик Юлії Валеріївни «Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні».

Проаналізовано основні результати дослідження Сподарик Ю.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Овчарук (Сподарик) Ю. В. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. Вип. № 2. С. 280–288.

2. Овчарук (Сподарик) Ю. В. Доцільність криміналізації перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *ЛОГОС: збірник наукових праць; Актуальні питання сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 20 березня 2018 р.). Вінниця, 2018. Т. 1. С. 48–50.

3. Овчарук (Сподарик) Ю. В. Актуальні проблеми кваліфікації за посягання на життя журналіста. *ЛОГОС: збірник наукових праць; Новини науки та прикладні наукові розробки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 28 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. Т. 1. С. 12–13.

4. Сподарик Ю. В. Журналіст як потерпілий у кримінальному праві України. *Науковий журнал право і суспільство*. 2020. Вип. № 2–3. С. 75–81.

5. Сподарик Ю. В. Аналіз покарань та їх ефективність у кримінальних правопорушеннях проти журналістської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання*. 2020. Вип. № 8. С. 391–395.

6. Сподарик Ю. В. Штраф як вид покарання за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20–21 листопада 2020 р.). Х., 2020. С. 72–74.

7. Сподарик Ю. В. Доцільність встановлення додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів. *Sciences of Europe. Czech Republic. Praha*. 2020. Вип. № 49. С. 63–66.

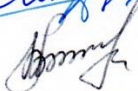
8. Сподарик Ю. В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти журналістської діяльності. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць Національного університету Одеська юридична академія*. 2021. Вип. № 92. С. 141–150.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Сподарик Ю.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація» та «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства України», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр» та освітньо-наукового ступеня «доктор філософії».

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Руслан ШЕХАВЦОВ

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Ірина КРАВЕЦЬ